

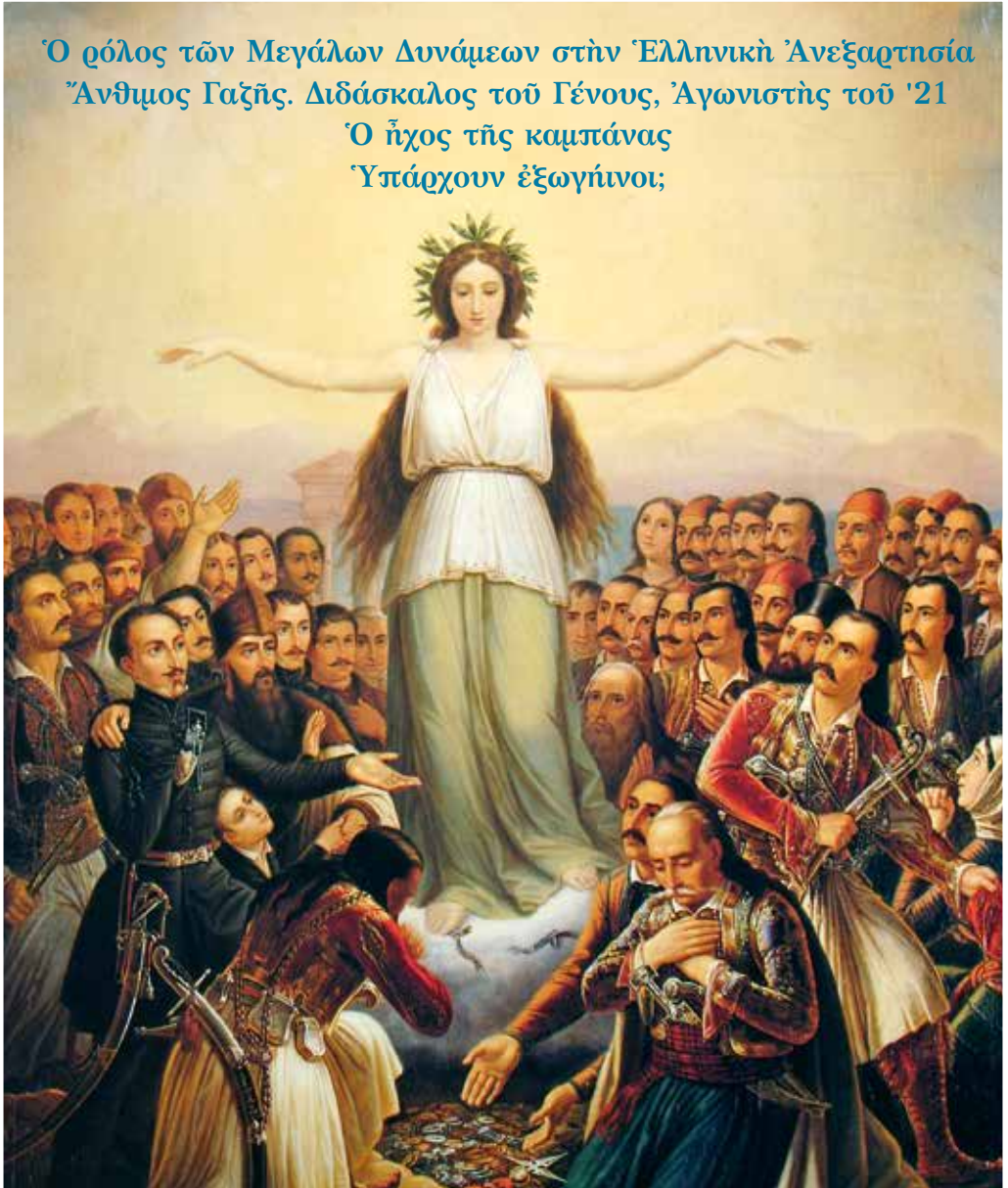
ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 78^ο | ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2015 | ΑΡΙΘ. 750

Ὁ ρόλος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνεξαρτησία
Ἄνθιμος Γαζῆς. Διδάσκαλος τοῦ Γένους, Ἀγωνιστὴς τοῦ '21
Ὁ ἦχος τῆς καμπάνας
Ἐπάρχουν ἐξωγήνοι;

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΓΟΛΓΟΘΑ Γ.Β.Μ.	41
ΓΑΛΑ ΤΗΣ ΠΕΤΡΑΣ ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ.....	44
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ - ΜΕΡΟΣ Β´ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	44
ΑΝΘΙΜΟΣ ΓΑΖΗΣ, ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ, ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΄21 (1758-1828) ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ	55
Ο ΗΧΟΣ ΤΗΣ ΚΑΜΠΑΝΑΣ π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.....	64
ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΕΞΩΓΗΙΝΟΙ; ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΟΡΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ	67
ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ.....	76
ΦΡΙΚΗ ΣΤΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ... ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.....	78
ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ.....	79

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Άθῆναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θελξινόνς 1, 166 74 Γλυφάδα

Ἡ Ἐπιτροπή ἐπιφυλάσσει σέ ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νά μὴν δημοσιεύει ἢ νά συντέμνει κατὰ τὴν κρίση της ὁποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δέν ἐπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Ὁλοκληρωμένες λύσεις ἔντυπης ἐπικοινωνίας
Ἄνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Ἄχαρνῶν, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.gr, info@lyhnia.gr

Τιμὴ τεύχους 2€
Ἐτήσια συνδρομὴ
Ἐσωτερικοῦ 10€
Ἐξωτερικοῦ 20€

Τόπος ἔκδοσης: Ἀθήνα, Μάρτιος 2015

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΓΟΛΓΟΘΑ

Ἔμβλημα τῆς ἐποχῆς μας ἡ δύναμη χωρὶς ὄρια καὶ ἀναστολές. Μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ὑπεροπλία προσπαθοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν καὶ νὰ κυριαρχήσουν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς. Καὶ τελικὰ ἀποτυγχάνουν. Ὅμως οἱ ἡμέρες ποὺ πλησιάζουν μᾶς στέλλουν ἓνα τελείως διαφορετικὸ μήνυμα. Μήνυμα δυνάμεως ἐν ἀδυναμίᾳ μᾶς πρόσφερε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λίγο πρὸ τοῦ σταυροῦ πάθους. **«Οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν... οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν»** (Μάρκ., ἰ 42-43).

στὸ ξύλο τοῦ σταυροῦ.

Τὸ θαῦμα ὅμως τοῦτο, ποῦ ἄλλαξε τὸν κόσμο, μπορεῖ νὰ τὸ κάνει ὄχι ἡ οποιαδήποτε ἀγάπη, ἀλλὰ μόνο ἡ ὑπέρτατη ἀγάπη. Ἡ σαρκωμένη Ἀγάπη, ποῦ ἀνεβαίνει ἥρεμα στὸν Σταυρό, ποῦ προσεύχεται γιὰ τοὺς σταυρωτῆς, ποῦ συγχωρεῖ ὅσους τὴν καρφώνουν, ποῦ φροντίζει στὴν πιὸ δραματικὴ στιγμή, ξεχνώντας τὸ δικό της μαρτύριο, γιὰ ἓνα καταδικασμένο ληστή.

Αὐτὴ εἶναι ἡ δύναμη ἡ ἀληθινὴ, ἡ παντοδυναμία τῆς ἀγάπης, ποῦ νικᾷ τὸν κόσμο καὶ μεταμορφώνει τοὺς ἀνθρώπους. Στὶς ὑψωμένες ἀπειλητικὲς γροθιὲς τοῦ

*Ἐκεῖ στὸν Γολγοθᾶ, ἡ θεϊκὴ μεγαλοσύνη, ἡ ὑπέρτατη εὐγένεια, εὐτελίζεται ἀπὸ μικρὲς ψυχές, ἀπὸ βάνουσα χέρια, ἀπὸ ἄξεστους χαρακτῆρες. Ἀντὶ τοῦ μάννα χολί.
Ἀντὶ τοῦ ὕδατος ὄξος. Ἀντὶ ἀγάπης στὴν ἀγάπη Του, τὸ κάρφωμα στὸ ξύλο τοῦ σταυροῦ.*

Ἐκεῖ στὸν Γολγοθᾶ, ὁ ἀληθινὰ δυνατός, ὁ ἀθῶος, θυσιάζεται γιὰ τοὺς ἐνόχους. Ὁ ἀναμάρτητος γιὰ τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Ἡ ὑψιστὴ ἀγιότητα, ἡ πραότητα, ἡ ἀγνότητα, καταδικάζεται, προσπληκίζεται, βασανίζεται ἀπὸ τὴ μικρότητα, τὴν κακότητα, τὴ βαναυσότητα. Τί δύναμη, ἀλήθεια, χρειάζεται, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζει τέτοια συμπεριφορὰ; Νὰ εὐεργετῆ καὶ νὰ εἰσπράττει τὴν ἀχαριστία!

Ἐκεῖ στὸν Γολγοθᾶ, ἡ θεϊκὴ μεγαλοσύνη, ἡ ὑπέρτατη εὐγένεια, εὐτελίζεται ἀπὸ μικρὲς ψυχές, ἀπὸ βάνουσα χέρια, ἀπὸ ἄξεστους χαρακτῆρες. Ἀντὶ τοῦ μάννα χολί. Ἀντὶ τοῦ ὕδατος ὄξος. Ἀντὶ ἀγάπης στὴν ἀγάπη Του, τὸ κάρφωμα

φανατισμένου, ξενοκίνητου ὄχλου, ἀντιτάσσει τὰ ἀπλωμένα χέρια τῆς ἀγάπης, ποῦ ἀγκαλιάζουν, ἐνώνουν καὶ συγχωροῦν. Στὸ πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου, ἡ ἀγάπη συναντᾷ τὸ μῖσος, τὴν κακότητα, τὴν ἀγνοία, τὴν προκατάληψη, καὶ τὰ θεραπεύει, τὰ νικᾷ.

Πάνω στὸν Σταυρὸ κανένα θαῦμα ἐντυπωσιακό. Δὲν ἀνασταίνει νεκρούς. Δὲν ἀνορθώνει παραλύτους. Δὲν ἐπιτιμᾷ τὴ θάλασσα. Δὲν ἀνοίγει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. Δὲν κατεβαίνει ἀπὸ τὸν Σταυρὸ, **«ἵνα ἴδωσι καὶ πιστεύσωσι»**, οἱ **«παραιορευόμενοι»** καὶ οἱ **«ἐμπαίζοντες ἀρχιερεῖς»**. Ἐργάζεται καὶ ἀπεργάζεται θαύματα, χθὲς καὶ σήμερα, μέσα στὶς

Ὁ Σταυρός, τὸ ξύλο τῆς ὀδύνης καὶ τῆς ἀδυναμίας, ἔγινε πηγὴ ἐμπνεύσεως καὶ δυνάμεως γιὰ τὰ εὐγενέστερα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητας, γιὰ τοὺς ἁγίους, τοὺς μάρτυρες, τοὺς ἥρωες τῆς ἀγάπης. Ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα καὶ σήμερα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

ψυχές. Προκαλεῖ ἐσωτερικούς συγκλονισμούς καὶ πνευματικὲς μεταστροφές πρὸ ἰσχυροῦς καὶ ἀπὸ τὸν σεισμό. Συγκλόνισε καὶ συγκλονίζει ψυχές πρὸ σκληρῆς ἀπὸ τὴν πέτρα.

Ὁ Σταυρός, τὸ ξύλο τῆς ὀδύνης καὶ

τῆς ἀδυναμίας, ἔγινε πηγὴ ἐμπνεύσεως καὶ δυνάμεως γιὰ τὰ εὐγενέστερα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητας, γιὰ τοὺς ἁγίους, τοὺς μάρτυρες, τοὺς ἥρωες τῆς ἀγάπης. Ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα καὶ σήμερα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Γ.Β.Μ.

ΓΑΛΑ ΤΗΣ ΠΕΤΡΑΣ

*Στὴν Εὐρώπη ὑπάρχει ἀκόμα
καὶ ὁ ἠθικός καὶ ὁ πνευματικός ἄνθρωπος...
Τὸ πρόβλημα εἶναι: πῶς μέσα ἀπὸ τὰ σπλάγχνα
τῶν λαῶν θὰ ξαναγεννηθῆ σήμερα ἡ Εὐρώπη
ὡς καινούργια καὶ μαζὶ παλαιὰ ἔννοια καὶ ζωή.
I. N. Θεοδωρακόπουλος*

Σὲ κόκκινο χῶμα
ἀπὸ αἷμα καὶ δάκρυ ριζώσαμε.
Γάλα τῆς Πέτρας βυζάξαμε
στὸ μαστὸ τῆς Τριάδας τὸν εὐχυμο.
Κι ἤπιαμε τὸ μπροῦσκο Κρασί
ἀπ' τοῦ Ἀμπελώνος τοὺς αἱμάτινους βότρυες.

Αὔριο
ἢ μέρα θὰ δώσει τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερο.

– Μὴ πεποίθατε ἐπ' ἄρχοντας...

Ἄπ' τῶν Συνόδων τῆς Νίκαιας
θ' ἀκουστεῖ καὶ πάλι τὸ «Πιστεύω» τρισφώτιστο.
Φλόγες πυρὸς θ' ἀποτυπώσουν
στὴν ψυχὴ μας τὴν Εἰκόνα Του ἔγκαυστη.

Ὁ Τριμυθοῦντος Σπυριδῶν ὁ μέγιστος
θὰ ξανασφίξει στὴ δεξιὰ του παλάμη τὴν κέραμο.
Κι ὁ ἱερός Ἀθανάσιος
Ναὸς ἀξιοθέατος
μὲ γλῶσσα φωτιᾶς
θὰ ξανακάψει τοῦ νέου Ἀρείου τὴν αἵρεση.
Τῶν ἁγίων Εἰκόνων ἡ προσκύνηση
ἀκαταπαύστως θὰ ὑμνεῖ τὸν Ἀρχέτυπο.

Τότε θὰ σαλπίζει ὁ πρωτοστάτης Ἄγγελος.
Κι ὁ ταῦρος σωφρονῶν θὰ γονατίσει ἡρεμὰ
ἢ κόρη Εὐρώπῃ νὰ κατεβεῖ ἢ πανέθημη
νὰ προσπέσει στὰ πόδια τοῦ Ἐπουράνιου.

Νὰ ξαναπεῖ τὸ «Πιστεύω» ἀπερίτμητο.
Καὶ νὰ σβήσει τὴν ὕβρη μὲ δάκρυα
ἀπὸ φιάλη χρυσὴ τῆς αἰεὶ Βασιλεύουσας.

Ὁ σεπτὸς Πατριάρχης Ταράσιος
θὰ ἐπιχύσει καὶ πάλιν τὸ ἔλαιον
τῆς Εκκλησίας νὰ ἐπιδέσει τὰ τραύματα.

Μὴ πεποιθατε ἐπ' ἄρχοντας
ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων
οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία...

Ἡ Νέα Συνόδων ἡ Νίκαια
σὲ πύρινο ἄρμα καθήμενη
θὰ διατρέξει τῶν ἀνθρώπων τὴν ἔρημο
οὐράνιον δρόσον περιχύνουσα
ἀπὸ κρατῆρες εὐώδεις καὶ ἄχραντους.

- Κύριε,
κλῖνον οὐρανοὺς καὶ κατάβηθι...

ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

ΜΕΡΟΣ Β΄

*Τί λοιπόν; οί ξένοι
μας λευτέρωσαν;
Μήπως, ὅ,τι καὶ νὰ λέμε
στοὺς ἐπετειακοὺς
λόγους ποὺ συνηθίζουμε,
στὴν πραγματικότητα
χρωστᾶμε τὴν ἐθνικὴ
μας ἀνεξαρτησία
σὲ ξένα χέρια;*

Στὸ προηγούμενο, Α΄ μέρος αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου, ξεκινήσαμε θέτοντας ἀνοικτὰ τὸ κρίσιμο ἐρώτημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο συχνὰ μοιάζουμε νὰ προσπαθοῦμε νὰ κρυφθοῦμε: Τί λοιπόν; οί ξένοι μας λευτέρωσαν; Μήπως, ὅ,τι καὶ νὰ λέμε στοὺς ἐπετειακοὺς λόγους ποὺ συνηθίζουμε, στὴν πραγματικότητα χρωστᾶμε τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία σὲ ξένα χέρια; Ἐστιάζοντας τὴν προσοχή μας στὶς παρεμβάσεις στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων ποὺ πρωταγωνίστησαν στὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, εἶδαμε τὶς ἀγγλικὲς καὶ τὶς γαλλικὲς παρεμβάσεις. Στὸ τέλος, δύσκολα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποφύγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ εἶχαν κερδίσει τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία, ἂν δὲν τὸ εἶχαν θελήσει ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία.

Ἡ ρωσικὴ συμβολὴ στὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία

Ἡ τρίτη ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις, ἡ Ρωσία, δὲν ὕστερεῖ καθόλου στὴν πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ ἀποδεικνύουν πανηγυρικὰ τὴ δική της συμβολὴ στὴν ἐπίτευξη τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας – καί, βεβαίως, τὸ ἀντίστοιχο χρέος τῶν Ἑλλήνων στὴ ρωσικὴ πολιτικὴ.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, γνωρίζουμε καλὰ ὅτι σὲ ὅλη τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας οἱ πόθοι καὶ οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους παλιγγενεσία ἦταν σταθερὰ προσανατολισμένοι πρὸς τὴ Ρωσία. Στὰ τετρακόσια μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς, προφητείες ὅπως ὁ περίφημος Ἀγαθάγγελος παρηγοροῦσαν τοὺς ραγιάδες ὅτι τὸ «ξανθὸν γένος» ἀπὸ τὸν βορρᾶ, οἱ ὁμόδοξοι Ρῶσοι, θὰ ἀπελευθέρωνε τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ θὰ ἐκτόπιζε τοὺς Τούρκους μακριὰ, στὴν Κόκκινη Μηνιά.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Ρῶσοι εἶχαν κάθε συμφέρον νὰ ἐνθαρρύνουν αὐτὲς τὶς ἐλπίδες. Ἀναφέρεται ὅτι ἡ ρωσικὴ προπαγάνδα κυκλοφόρησε στὴν Ἑλλάδα μέχρι καὶ χαλκογραφίες τοῦ τσάρου Πέτρου Α΄ τοῦ Μεγάλου (1672-1725, τσ. 1682-1725) μὲ τὴν ἐπιγραφή "Petrus Primus Russograecorum Monarcha", δηλαδή, «Πέτρος Α΄ Μονάρχης τῶν Ρωσογραεκῶν!» Βεβαίως, θὰ πεῖτε, ὅλα αὐτὰ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντα τῶν ἴδιων τῶν Ρώσων. Καμμία ἀντίρρηση· ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ ἔδινε κάποια βάση στὶς ἐλπίδες τῶν ραγιάδων: τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων δὲν θὰ

Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων δὲν θὰ ἦταν γιὰ τοὺς Ρώσους μιὰ ἀλτρουιστικὴ πράξη προσφορᾶς πρὸς τοὺς ὁμόδοξους ἀδελφούς τους, ἀλλὰ κάτι ποὺ ταίριαζε ἄψογα καὶ στὰ δικά τους συμφέροντα. Νὰ τὸ ποῦμε καὶ ἀλλιῶς: ἡ Ρωσία ἦταν ἡ μόνη ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις ποὺ εἶχε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐντελῶς ἀπτοὺς καὶ συγκεκριμένους λόγους νὰ βλέπει μὲ καλὸ μάτι τὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία.

ἦταν γιὰ τοὺς Ρώσους μιὰ ἀλτρουιστικὴ πράξη προσφορᾶς πρὸς τοὺς ὁμόδοξους ἀδελφούς τους, ἀλλὰ κάτι ποὺ ταίριαζε ἄψογα καὶ στὰ δικά τους συμφέροντα. Νὰ τὸ ποῦμε καὶ ἀλλιῶς: ἡ Ρωσία ἦταν ἡ μόνη ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις ποὺ εἶχε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐντελῶς ἀπτοὺς καὶ συγκεκριμένους λόγους νὰ βλέπει μὲ καλὸ μάτι τὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία.

Ἐπάρχει μιὰ χαριτωμένη διήγηση ποὺ δείχνει ἀνάγλυφα τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπαν οἱ Ρῶσοι τὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία. Λίγο πρὶν τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης (1792-1828), αὐτὸς ποὺ πρῶτος θὰ ὑψωνε τὴ σημαία τοῦ Ἀγῶνα στὴ Μολδοβλαχία, περπατοῦσε στοὺς κήπους τοῦ ἀνακτόρου τοῦ τσάρου, τοῦ ὁποίου ἦταν ἀξιωματικός, διαβάζοντας ἕνα ποίημα – ἦταν, ἄλλωστε, καὶ μεγάλος λάτρης τῆς ποίησης. Ξαφνικὰ τὸν πλησίασε ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α΄ (1777-1825, τσ. 1801-1825)

καὶ τὸν ρώτησε τί ἔκανε. Ὁ Ὑψηλάντης τοῦ ἔδειξε τὸ ποίημα: «Φτωχὸ φύλλο μαρμαμένο, πεσμένο ἀπ’ τὸ κλωνάρι του». Καὶ καθὼς τὸ ποίημα φάνηκε νὰ ἀρέσει στὸν τσάρο, ὁ Ὑψηλάντης πῆρε θάρρος καὶ τοῦ ἐξήγησε ὅτι τὸ ποίημα ἦταν γαλλικό, πλὴν ὅμως ταίριαζε τέλεια στοὺς δυστυχημένους Ἕλληνες. Ὁ τσάρος εἶπε τότε στὸν Ὑψηλάντη: «Θὰ ἀποκτήσεις ἐλεύθερη πατρίδα μιὰ μέρα... Δὲν θὰ πεθάνω εὐχαριστημένος, ἂν δὲν κατορθώσω κάτι γιὰ τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνές μου. Περιμένω γι’ αὐτὸ μόνο ἕνα σημάδι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ· καὶ θὰ τὸ διακρίνω αὐτὸ ὄχι μὲ ἄλλο τρόπο, παρὰ ὅταν μοῦ τὸ ὑποδείξουν αὐτὸ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες, μὲ τὸ νὰ γίνουν ἄξιοι νὰ εἶναι εὐτυχημένοι, καὶ μπορέσω νὰ πῶ: “Τοὺς βλέπετε; Ζητοῦν τὴν ἐλευθερία τους· τὴν ἀξίζουν· ἄς τοὺς βοηθήσουμε!”».¹

¹ Ἰωάννη Φιλίμονα, *Δοκίμιον Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Β΄, 1859, σελ. 75.

Όπως και ο αγγλικός και ο γαλλικός φιλελληνισμός, έτσι και ο ρωσικός φιλελληνισμός έχει να επιδείξει τον δικό του ποιητή, που δεν είναι άλλος από τον ίδιο τον έθνικό ποιητή της Ρωσίας Άλεξαντρ Πούσκιν (1799-1837), αυτόν για τον οποίο ο Μαξιμ Γκόρκυ είπε ότι «Για μας τους Ρώσους, ο Πούσκιν είναι η αρχή κάθε αρχής», και ο Νικολάι Γκόγκολ έγραψε: «Ο Πούσκιν ήταν για όλους τους ποιητές σαν μια ποιητική φλόγα που έπεσε απ' τα ουράνια και από την οποία σαν κεράκια άναψαν άλλοι αυτοφύεις ποιητές. Γύρω του διαμορφώθηκε ολόκληρος άστερισμός». Ο Πούσκιν παρακολούθησε από κοντά τον έθνικοαπελευθερωτικό άγωνα των Ελλήνων, κυριευόμενος κατά καιρούς από ένθουσιασμό η και άπογοήτευση, και βεβαίως έμπνεύσθηκε από αυτόν, γράφοντας, μεταξύ άλλων, το ποίημα «Ξεσπκώσου, Ελλάδα».

Σε πιδ πρακτικό, τώρα, έπίπεδο, τα πρώτα δείγματα μίας -δειλής, έστω-στροφής υπέρ των Ελλήνων ήλθαν από τη ρωσική πλευρά. Ήδη το 1821, η είδηση των σφαγών χριστιανών άμάχων και του άπαγχονισμού του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' στην Κωνσταντινούπολη προκάλεσαν τη διπλωματική παρέμβαση της Ρωσίας, με τη μορφή τελεσίγραφου προς την Ύψηλή Πύλη. Η άρνηση του σουλτάνου να άπαντήσει στο ρωσικό τελεσίγραφο προκάλεσε δραματική έπιδείνωση στις ρωσοτουρκικές σχέσεις, που έφθασε μέχρι την ανάκληση του Ρώσου πρέσβη από την Κωνσταντινούπολη. Και αυτό είχε ένα συγκεκριμένο, πολύ πρακτικό αντίκρουσμα για την Ελληνική Έπανάσταση: Η άπειλή ρωσοτουρκικού πολέμου δέσμευσε ισχυρές τουρκικές δυνάμεις στα ρωσοτουρκικά σύνορα, οι όποιες, σε διαφορετική περίπτωση, θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί για την καταστολή της επανάστασης.

Άλλά και η πρώτη κίνηση προς την

κατεύθυνση της διπλωματικής άναγνώρισης της Ελλάδας ήλθε επίσης από την πλευρά της Ρωσίας. Στις 9 Ίανουαρίου 1824, ο τσάρος Άλέξανδρος Α', άποφασισμένος να αναλάβει την πρωτοβουλία των διπλωματικών κινήσεων, υπέβαλε στις ευρωπαϊκές αυλές και στην Ύψηλή Πύλη το πρώτο ολοκληρωμένο σχέδιο επίλυσης του έλληνικού ζητήματος, που έμεινε γνωστό ως «Σχέδιο των Τριών Τιμημάτων». Το σχέδιο προέβλεπε την ίδρυση στον έλληνικό χώρο τριών ήγεμονιών κατά το διοικητικό πρότυπο των Παραδουναβίων Ήγεμονιών της Μολδαβίας και της Βλαχίας: των Ήγεμονιών της Ανατολικής Ελλάδας (Θεσσαλία, Βιωτία και Άττική), της Δυτικής Ελλάδας (Ήπειρος και Αίτωλοακαρνανία) και της Νότιας Ελλάδας (Πελοπόννησος και Κρήτη), με παράλληλη άναγνώριση ειδικού καθεστώτος διοικητικής άυτονομίας για τα νησιά του Αιγαίου. Οι τρεις Ήγεμονίες θα βρίσκονταν υπό την έπικυριαρχία του σουλτάνου και θα κατέβαλλαν σε αυτόν φόρο ύποτελείας, αλλά θα ήταν άυτόνομες διοικητικά, θα είχαν δική τους σημαία και θα αντιπροσωπεύονταν στην Πύλη από τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Το ρωσικό σχέδιο δεν άπορρίφθηκε μόνο από τον σουλτάνο, αλλά και από τους Έλληνες, οι όποιοι, εύρισκόμενοι ακόμα στη φάση των έντυπωσιακών έπιτυχιών της Έπανάστασης, προσδοκούσαν και αξίωναν κάτι περισσότερο. Πάντως, η ρωσική κίνηση ήταν η πρώτη ένδειξη μίας μεταστροφής του διεθνούς διπλωματικού σκηνικού στην Ευρώπη άπέναντι στο έλληνικό ζήτημα.

Η Μεγάλη Βρετανία θορυβήθηκε από τη ρωσική κίνηση. Το τελευταίο πράγμα που θα έπιθυμούσε η βρετανική πολιτική ήταν να άφήσει στη Ρωσία την πρωτοβουλία της επίλυσης του έλληνικού ζητήματος. Έτσι η Μεγάλη Βρετανία προχώρησε στην ύπογραφή, από κοινού με τη

Ρωσία, τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης, στίς 23 Μαρτίου / 4 Ἀπριλίου 1826, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ δύο δυνάμεις συμφώνησαν νὰ μεσολαβήσουν γιὰ τὸν τερατισμὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν, προτείνοντας τὴν ἴδρυση μιᾶς φόρου ὑποτελοῦς στὸν σουλτάνο αὐτόνομης ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Σύμφωνα ἢ Γαλλία, φοβούμενη μήπως μείνει «ἐκτὸς τοῦ νυμφῶνος», προσχώρησε καὶ αὐτὴ στὴν ἴδια λογικὴ, διαμορφώνοντας τὴ γνωστὴ μας τριάδα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ὁ διπλωματικὸς πυρετὸς γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος μὲ ὄρους εὐνοϊκοὺς γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ὅπως εἶναι φανερό, ἐγκαινιάσθηκε ἀπὸ τὴ Ρωσία.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν καθοριστικὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, ἡ Ρωσία συμμετείχε σὲ αὐτὴν μὲ περισσότερες μεγάλες μονάδες καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ θαλασσοκράτειρα Μεγάλῃ Βρετανία, τέσσερα (4) πολεμικὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς καὶ τέσσερις (4) φρεγάτες,² ἕναν ἀπίστευτο ἀριθμὸ πλοίων, μὲ δεδομένο ὅτι ὁ ρωσικὸς στόλος ἐπιχειροῦσε κυριολεκτικὰ «ἔξω ἀπὸ τὰ νερά του», στὴ Μεσόγειο. Στὴ νῆσο Σφακτηρία, τὸ πιδ ἐμβληματικὸ μνημεῖο εἶναι τὸ ξύλινο ἐκκλησιάκι ρωσικοῦ ρυθμοῦ, πλάι στὸ ὁποῖο βρίσκεται ταφικὸ μνημεῖο πρὸς τιμὴν τῶν Ρώσων νεκρῶν τῆς ναυμαχίας.

Υπάρχει μιὰ κρίσιμη εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ βρετανικὴ καὶ τὴ ρωσικὴ συμμετοχὴ στὸ Ναβαρίνο. Κανένας δὲν ἀμφισβητεῖ, ἀσφαλῶς, τὸν καθοριστικὸ ρόλο τοῦ Κόδρινγκτον. Στὴν Ἀγγλία, ὅμως, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου ἀντιμετωπίσθηκαν μὲ ἰδιαίτερο σκεπτικισμό, ἀκριβῶς ἐπειδὴ κρίθηκε ὅτι ἡ ἴδια ἢ σύγκρουση καὶ ἡ ἔκβασί της ἐξυπηρετοῦσαν κατὰ βάσιν τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας. Οἱ Ἄγγλοι ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ζητήσουν...

συγγνώμῃ ἀπὸ τὸν σουλτάνο, ἐνῶ ὁ νικητὴς ναύαρχος Κόδρινγκτον παύθηκε καὶ ἀντικαταστάθηκε, γιὰ νὰ μὴν ἀποκατασταθεῖ παρὰ μόνον μετὰ τὴν ἄνοδο στὸν ἀγγλικὸ θρόνο τοῦ Γουλιέλμου Δ' (1765-1837, βασιλ. 1830-1837), ὅποτε καὶ προήχθη τιμητικῶς σὲ ναύαρχο. Γιὰ τὴ Ρωσία, ἀντίθετα, τὸ Ναβαρίνο ἦταν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους συνειδητὴ ἐπιλογή.

Αὐτὸ ἀποδεικνύεται, ἄλλωστε, ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Ρῶσοι ἀντιμετώπισαν τὸ Ναβαρίνο. Ψηλὰ στὴ βορειο-ανατολικὴ ἄκρη τῆς Ρωσίας, ἕνα μεγάλο ἀκρωτήριο εἰσχωρεῖ βαθιὰ στὴ Θάλασσα τοῦ Μπέρινγκ, ἀποτελώντας, μὲ τοὺς πανύψηλους βράχους του, σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς ναυτιλλομένους ποὺ προσεγγίζουν στὸν Βερίγγειο Πορθμὸ. Μόνιμοι κάτοικοί του εἶναι τὰ ἄλμπατρος, καὶ δὲν θὰ εἶχε κάποιος ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα μας, ἂν δὲν ἦταν τὸ ὄνομά του: *Наварин*, δηλαδὴ Ναβαρίνο, εἰς ἀνάμνησιν τῆς λαμπρῆς νίκης κατὰ τῶν Τουρκοαιγυπτίων στὰ ἀνοικτὰ τῆς Πύλου. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τίς πιδ λαμπρῆς σελίδες δόξας τοῦ ρωσικοῦ ναυτικοῦ. Τὸ ὄνομα «Ναβαρίνο» ἔχει δοθεῖ κατὰ καιροὺς σὲ διάφορα πλοῖα τοῦ ρωσικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, μὲ γνωστότερο ὄλων τὸ θωρηκτὸ «Ναβαρίνο», ποὺ βυθίσθηκε στὴν καταστροφικὴ γιὰ τὴ Ρωσία ναυμαχία τῆς Τσουσίμα τὸ 1905. Μέχρι σήμερα, κάθε χρόνος, στὴν ἐπέτειο τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου, ἡ Ρωσία ἀποστέλλει τιμητικὰ στὸν κόλπο τῆς Πύλου μονάδα τοῦ ρωσικοῦ στόλου.

Καὶ ἡ συνεισφορὰ τῆς Ρωσίας στὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία δὲν περιορίζεται στὴν ἐντελῶς συνειδητὴ συμμετοχὴ τῆς στὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου. Τὸ σημαντικώτερο ἔπεται. Μετὰ τὸ Ναβαρίνο, ἡ προκλητικότητά τῆς τουρκικῆς πλευρᾶς ἔφθασε στὸ ἀποκορύφωμά της: Ἐνθαρρυσμένος ἀπὸ τίς παλινωδίες τῆς Μεγά-

² Ἡ Μεγάλῃ Βρετανία συμμετείχε στὸ Ναβαρίνο μὲ τρία (3) πολεμικὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς, τέσσερις (4) φρεγάτες καὶ δύο (2) μπρίκια.

λης Βρετανίας, ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ ἀξίωσε ὑπέρογκες –ἔως φαιδρές– ἀποζημιώσεις, ἐνῶ παράλληλα, ἀξιοποιώντας τὸν ρόλο του ὡς χαλίφη (πνευματικοῦ ἡγέτη) ὄλων τῶν μουσουλμάνων, σὲ μιὰ συμβολικὴ κίνηση, κήρυξε ἱερὸ πόλεμο («τζιχάντ») κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ ἔκλεισε τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου. Ὁ τσάρος Νικόλαος (1796-1855, τσ. 1825-1855), ποῦ εἶχε διαδεχθεῖ τὸν τσάρο Ἀλέξανδρο τὸ 1825, ἀποφάσισε νὰ μὴν ἀφήσει τὴν πρόκληση ἀναπάντητη καί, κινούμενος ἀποφασιστικά, κήρυξε τὸν πόλεμο στὴν Τουρκία.

Ἡ ρωσικὴ πλευρὰ δὲν θὰ δυσκολευόταν νὰ πείσει γιὰ τὴν καθοριστικὴ συμβολὴ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1828-29 στὴν ἐπίτευξη τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Τὸ μὲν πρῶτο ἔτος τοῦ πολέμου αὐτοῦ, οἱ ρωσικὲς δυνάμεις ἀναλώθηκαν στὴν πολιορκία στρατηγικῶν πόλεων στὴ σημερινὴ Βουλγαρία. Τὸ δεύτερο ὅμως ἔτος τοῦ πολέμου, οἱ ρωσικὲς δυνάμεις προήλασαν ταχύτατα, ἰσοπεδώνοντας τὰ πάντα στὸ πέρασμά τους, καὶ ἔφθασαν σὲ ἀπόσταση μόλις 68 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, προκαλώντας πανικὸ στοὺς δρόμους τῆς τουρκικῆς πρωτεύουσας. Μὴν ἔχοντας ἄλλη διέξοδο, ὁ σουλτάνος ἀναγκάσθηκε νὰ τερματίσει τὸν πόλεμο, ὑπογράφοντας τὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης, στίς 14 Σεπτεμβρίου 1829. Ἡ ἐπιβλητικὴ Московские Триумфальные ворота (Ἀψίδα Θριάμβου τῆς Μόσχας) στὴν Ἁγία Πετρούπολη τιμᾷ τὴν περιφανῆ ρωσικὴ νίκη στὸν πόλεμο τοῦ 1828-29.

Ἡ συμβολὴ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1828-29 στὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση εἶναι βεβαίως αὐταπόδεικτη. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, μὲ τὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης ὁ σουλτάνος δεσμεύθηκε, μεταξὺ ἄλλων, νὰ παραχωρήσει στοὺς Ἕλληνες αὐτονομία. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἄμεση συμβολή. Ἀλλὰ ὑπῆρξε καὶ ἔμμεση –πλὴν ὄχι λιγώτερο

σημαντικὴ– συμβολή: Εἶναι πολὺ ἀμφίβολο ἂν οἱ Ἕλληνες θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν κερδίσει τὴ λαμπρὴ ἀκολουθία τῶν νικῶν τῆς τελευταίας φάσης τῆς Ἑπανάστασης στὴ Στερεά, ἡ ὁποία ὀδήγησε στὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ στὴ συμπερίληψη καὶ τῆς Στερεᾶς ἐντὸς τῶν συνόρων τοῦ νεοσύστατου κράτους, ἂν ὁ σουλτάνος δὲν εἶχε ἀνακαλέσει κακὴν κακῶς τὸν κύριο ὄγκο τῶν στρατευμάτων του ἀπὸ τὴ Στερεά, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν προέλαση τῶν Ρώσων, ποῦ ἔφθασαν μόλις λίγα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά του.

Μ' ὅλα αὐτά, δὲν βλέπουμε πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ἀρνηθοῦμε τὴ συμβολὴ τῆς Ρωσίας στὴν κατάκτηση τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας.

Προσωρινὸ συμπέρασμα

Ἀνασκοπώντας ὅσα εἶδαμε παραπάνω, δὲν πρέπει νὰ διστάσουμε νὰ παραδεχθοῦμε αὐτὸ ποῦ, δίχως ἄλλο, μᾶς συνέβη: Ὅταν καταγράψαμε τὰ ἐπιχειρήματα τῆς βρετανικῆς πλευρᾶς, δὲν μπορούσαμε νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ ἑλληνικὸ χρέος στὴ βρετανικὴ πολιτικὴ· ὅταν, στὴ συνέχεια, καταγράψαμε τὰ ἐπιχειρήματα τῆς γαλλικῆς πλευρᾶς, συμφωνήσαμε ὅτι τὸ χρέος μας ἀπέναντι στοὺς Γάλλους εἶναι τοῦλάχιστον ἐξίσου μεγάλο· καὶ ὅταν, τέλος, καταγράψαμε τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ρωσικῆς πλευρᾶς, πεισθήκαμε γιὰ τὸ τεράστιο μέγεθος τῆς ὀφειλῆς τῆς Ἑλλάδας στὴ ρωσικὴ πολιτικὴ. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι, σὲ σχέση μὲ τὸ ἐρώτημα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, τὰ παραπάνω δὲν λειτουργοῦν ἀνταγωνιστικά μεταξύ τους, ἀλλὰ ἀθροιστικά: Ἄν δὲν βλέπουμε τὸν τρόπο νὰ ἀρνηθοῦμε τὴ συμβολὴ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, καθεμιᾶς ἀπὸ αὐτὲς χωριστά, στὴν ἐπίτευξη τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, πολὺ περισσότερο δὲν βλέπουμε τὸν τρόπο νὰ

ἀρνηθούμε πώς, όσο κι ἂν μᾶς πληγώνει αὐτό, οἱ ξένοι μᾶς λευτέρωσαν, πώς, ὅ,τι καὶ νὰ λέμε, χρωστάμε τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία σὲ ξένα χέρια.

Μία μόνο σκέψη μᾶς ἀναστέλλει ἀκόμα, ἐμποδίζοντάς μας νὰ δεχθοῦμε ὡς ἀναπόφευκτο αὐτὸ τὸ συμπέρασμα. Αὐτὴ ἢ μία σκέψη ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀρχικὴ στάση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.

Ἡ ἀρχικὴ στάση τῶν Εὐρωπαίων

Ἡ ἀρχικὴ στάση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἦταν ἀπροκάλυπτα ἀρνητικὴ καὶ ἀπεριφραστα καταδικαστικὴ. Τὸ 1821, παντοῦ στὴν Εὐρώπη κυριαρχοῦσε ἡ πολιτικὴ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Σήμερα συνήθως ἀντιλαμβάνομαστε τὴν Ἱερὰ Συμμαχία ὡς ἕναν ἀντιδραστικὸ μηχανισμό ποῦ στέγαζε τὶς πιὸ ἀναχρονιστικὲς πολιτικὲς καὶ ἄπλωνε τὰ σκοτεινὰ του πλοκάμια στὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο. Ἡ πραγματικότητα, βεβαίως, εἶναι πολὺ πιὸ σύνθετη. Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία συνεστίθη μετὰ τὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης, τὸ ὁποῖο ἔθεσε τέρμα στοὺς ναπολεόντειους πολέμους τὸ 1815. Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία προοριζόταν νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἕνα σύστημα συλλογικῆς ἀσφαλείας, ποῦ θεμελιωνόταν πάνω στὴ στέρεα ἐπιθυμία τῶν κυβερνήσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, νὰ μὴν ἐπαναληφθεῖ ποτὲ ξανά μὴ τραγωδία σὰν αὐτὴ τῶν ναπολεόντειων πολέμων, ποῦ εἶχαν ἀφήσει πίσω τους ἀμέτρητους νεκροὺς καὶ ἀβάσταχτο πόνο. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ Ἱερὰ Συμμαχία ἦταν, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ὅ,τι περίπου ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, ποῦ ἰδρύθηκε μετὰ τὴ λήξη τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καὶ ὁ Ὄργανισμὸς Ἠνωμένων Ἐθνῶν, ποῦ ἰδρύθηκε μετὰ τὴ λήξη τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Βεβαίως, ἡ

κυριαρχία συντηρητικῶν δυνάμεων στὴν Εὐρώπη τῆς ἐποχῆς συνεπαγόταν μοιραία καὶ τὴν κυριαρχία συντηρητικῶν ἀντιλήψεων καὶ πολιτικῶν. Ἔτσι, ἡ τραγωδία τῶν ναπολεόντειων πολέμων ἀποδόθηκε μὲ περισσὴ εὐκολία στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴ συνακόλουθη μεταβολὴ τοῦ καθεστώτος στὴ Γαλλία ἀφ' ἑνός, καὶ στὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντα ἀφ' ἑτέρου. Τὸ συμπέρασμα ἦταν... «ὅπερ ἔδει δεῖξαι»: γιὰ νὰ ἀποτραπῆ ἡ ἐπανάληψη μιᾶς τραγωδίας σὰν αὐτὴ τῶν ναπολεόντειων πολέμων, ἔπρεπε νὰ βρεθεῖ τρόπος νὰ τεθεῖ στὸ ἔξῃς, τρόπον τινά, ἐκτὸς νόμου κάθε προσπάθεια ἀλλαγῆς τῶν καθεστώτων καὶ τῶν συνόρων. Αὐτὴ ἦταν ἡ περίφημη «ἀρχὴ τῆς νομιμότητας», στὴν ὁποία στηρίχθηκε ἡ Ἱερὰ Συμμαχία. Καὶ προκειμένου νὰ διασφαλισθεῖ αὐτὴ ἡ «ἀρχὴ τῆς νομιμότητας», τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας δεσμεύθηκαν νὰ μερμιοῦν γιὰ τὴν ἄμεση, ἐν τῇ γενέσει τῆς καταστολῆς κάθε προσπάθειας μεταβολῆς τῶν καθεστώτων καὶ τῶν συνόρων. Ὅπως γίνεται εὐκολα ἀντιληπτό, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει πιὸ δυσμενὲς διεθνὲς πολιτικὸ σκηνικὸ γιὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Σὰν νὰ μὴν ἔφθανε αὐτό, ἡ εἶδηση τῆς ἔκρηξης τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες ἔφθασε τοὺς Εὐρωπαίους ἡγέτες, τὴν ὥρα ποῦ αὐτοὶ συνεδρίαζαν στὸ Συνέδριο τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας στὸ Λάμπιαχ, τὴ σημερινὴ Λιουμπιάνα τῆς Σλοβενίας. Ἡ ὁποιαδήποτε, ἀμυδρὴ ἔστω, ἐλπίδα τῶν Ἑλλήνων γιὰ ἔμμεση στήριξη τοῦ ἀγῶνά τους ἀπὸ τὴ Ρωσία κατέρρευσε ἀκριβῶς τότε, τὴ στιγμὴ ποῦ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α΄, ὁ ὁποῖος ἦταν ἄλλωστε ὁ ἐμπνευστὴς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας λίγα χρόνια πρὶν, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη ὄχι ἀπλῶς νὰ δηλώσει, ἀλλὰ καὶ νὰ πείσει τοὺς Εὐρωπαίους ἐταίρους του ὅτι δὲν εἶχε καμμία ἀπολύτως σχέση μὲ αὐτὸ τὸ

ἐπαναστατικό κίνημα, τοῦ ὁποῖου ἠγεῖτο ἓνας ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀξιωματικός τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ὄχι ἀπλῶς κατήγγειλε τὸ ἐπαναστατικό κίνημα καὶ διέταξε νὰ διαγραφεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη ἀπὸ τοὺς καταλόγους τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔδωσε στὸν σουλτάνο τὴν ἄδεια ποὺ χρειαζόταν, γιὰ νὰ στείλει τουρκικὰ στρατεύματα καὶ νὰ καταστειλεῖ τὴν ἐξέγερση. Σημειωτέον ὅτι οἱ Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες ἀπολάμβαναν εἰδικὸ καθεστῶς αὐτονομίας, καὶ οἱ Τούρκοι δὲν μποροῦσαν νὰ μετακινήσουν στρατεύματα στὸ ἔδαφός τους, παρὰ μόνον κατόπιν ρωσικῆς ἀδείας. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἄδεια ἔδωσε ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α΄.

Ἴσως φανεῖ παράδοξο αὐτὸ ποὺ θὰ ποῦμε, ἀλλὰ ἀπὸ μία ἄποψη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση πέτυχε, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔμοιαζε ἐξαιρετικὰ ἀπίθανο νὰ ἐπιτύχει. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἐπαναστατικῶν κινήματων ποὺ εἶχαν προηγηθεῖ, ἡ Ἱερὰ Συμμαχία εἶχε σπεύσει νὰ στείλει ἐπὶ τόπου εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα γιὰ τὴν ἄμεση καταστολὴ αὐτῶν ἐν τῇ γενέσει τους. Ἐτσι, γαλλικὰ στρατεύματα εἶχαν σταλεῖ στὴν Ἰσπανία καὶ αὐστριακὰ στρατεύματα στὴν Ἰταλία. Ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ διαβόητος Μέττερνιχ καὶ οἱ ἄλλοι ἰθύνοντες τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας δὲν ἔστειλαν εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα στὴν Πελοπόννησο εἶναι ὅτι, πολὺ ἀπλᾶ, κάτι τέτοιο φάνταζε ἐντελῶς περιττό. Ἦταν τόσο ἀσύλληπτα ἀπίθανο νὰ ἔχουν διάρκεια οἱ ὅποιεςδήποτε ἀρχικὲς ἐπιτυχίες τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τόσο μαθηματικὰ βέβαιο ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀρκοῦσε νὰ καταστειλεῖ εὐκόλα τὴν ἐξέγερση, ὥστε δὲν ὑπῆρχε κανένας ἀπολύτως λόγος νὰ προκληθεῖ ἡ κοινὴ γνώμη τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης μὲ τὴν ἀνοικτὴ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση μιᾶς παρομιώδους αὐταρχικότητος μουσουλμα-

νικῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ἔσφαζε χριστιανικοὺς πληθυσμούς, στὴ γωνιὰ ἐκείνῃ τῆς Εὐρώπης ποὺ εἶχε κάποτε γεννήσει τὸν πολιτισμό.

Παρὰ τὴ μὴ ἀποστολὴ στρατευμάτων γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἔναντι τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος παρέμεινε ἐπὶ μακρὸν σταθερὰ καὶ ἐντελῶς ἀπερίφραστα καταδικαστικὴ. Τὴν εὐκαιρία γιὰ μία ἀκόμη καταδικη ἔδωσε τὸ ἐπόμενο συνέδριο τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, στὴν ἰταλικὴ πόλη Βερόνα, ἀπὸ τὶς 8 Ὀκτωβρίου ἕως τὶς 2 Δεκεμβρίου 1822. Μιὰ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεῖα ποὺ φιλοδοξοῦσε νὰ ἐκθέσει ἐνώπιον τῶν Εὐρωπαίων τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων ἐμποδίσθηκε ἀκόμη καὶ νὰ μεταβεῖ στὴ Βερόνα. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Συνεδρίου, συνεπῆς στὴν «ἀρχὴ τῆς νομιμότητος», ποὺ περιγράψαμε παραπάνω, ὄχι ἀπλῶς καταδίκασε ἀπερίφραστα τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἀλλὰ καὶ τὴ συνέδεε εὐθέως μὲ τὶς ἐξεγέρσεις στὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ἰταλία:

«Μεῖζον πολιτικὸ γεγονός ἐξεργάγη περὶ τὰ τέλη τοῦ τελευταίου Συνεδρίου, τοῦ Συνεδρίου τοῦ Λάμπιαχ. Αὐτὸ ποὺ τὸ ἀνατρεπτικὸ τῶν κοινωνιῶν πνεῦμα ἄρχισε στὴ Δυτικὴ Χερσόνησο, αὐτὸ ποὺ δοκίμασε νὰ πράξει στὴν Ἰταλία, τὸ κατόρθωσε στὶς ἀνατολικὲς ἐσχατιὲς τῆς Εὐρώπης. Τὴ στιγμὴ ποὺ κατευνάσθηκαν διὰ τῆς βίας οἱ στρατιωτικὲς ἐπαναστάσεις στὰ βασίλεια τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας, ἐρρίφθη ὁ ἐπαναστατικὸς δαυλὸς ἐν μέσῳ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ σύμπτωση τῶν γεγονότων ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἀρχὴ τους ἦταν μία καὶ ἡ αὐτή. Τὸ ἴδιο κακό, ἀναφαινόμενο σὲ πολλὰ μέρη, ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τοὺς ἴδιους τύπους, ἂν καὶ μὲ διάφορα προσχήματα, πρόδιδε τὴν κοινὴ ἔστια ἀπ' ὅπου προῆλθε. Οἱ πρωτεργάτες αὐτῶν τῶν κινήματων ἔλπιζαν νὰ βροῦν τὴν εὐκαιρία νὰ διασπείρουν τὴ διχόνοια στὰ

Συμβούλια τῶν Δυνάμεων καὶ νὰ τὶς ἐξουδετερώσουν, ἐνῶ νέοι κίνδυνοι τὶς καλοῦσαν πρὸς ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ ἀπατήθηκαν. Οἱ ἄνακτες, ἔχοντας σταθερὴ ἀπόφαση νὰ ἀπωθήσουν τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως, σὲ ὅποιοδήποτε μέρος καὶ μὲ ὅποιαδήποτε μορφή καὶ ἂν ἐμφανισθεῖ, ἔσπευσαν νὰ τὴν καταδικάσουν ὁμόφωνα».

Τί εἶχε ἀλλάξει;

Ἄν συγκρίνουμε αὐτὴ τὴν ἐντελῶς ἀπροκάλυπτη καταδίκη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις μὲ τὶς μεταγενέστερες εὐνοϊκὲς

Ὅπως γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτό, θὰ ἦταν τοῦλάχιστον ἐπιπόλοιο νὰ ἀποδώσουμε τὴν τόσο κἀθητη ἀλλαγὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἔναντι τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος σὲ ἀπλὲς ἀλλαγὲς προσώπων: Ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ ἔναντι τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος δὲν ἄλλαξε, ἐπειδὴ ὁ Κάννινγκ διαδέχθηκε τὸν Κάσελρεῦ στὴν ἡγεσία τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν οὔτε βεβαίως ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἄλλαξε, ἐπειδὴ ὁ τσάρος Νικόλαος Α', ποὺ ἀνέλαβε τὸ 1825, ἦταν πιὸ «φιλέλληνας» ἀπὸ τὸν προκάτοχό του Ἀλέξανδρο Α'. Κάτι ἄλλο πρέπει νὰ εἶχε ἀλλάξει, κάτι βαθύτερο καὶ οὐσιαστικώτερο. Τί ὅμως;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι, προϊόντος τοῦ

Μὲ δεδομένο ὅτι, ἀργὰ ἢ γρήγορα, σὲ αὐτὴ τὴ γωνιὰ τῆς Εὐρώπης θὰ σπινόταν ἓνα νέο κράτος, δὲν ὑπῆρχε κανένα ὄφελος γιὰ τὴ διπλωματία μιᾶς χώρας στὸ νὰ ἐπιμένει σὲ μιὰ πεισματικὴ καταδίκη τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἀγῶνά τους. Ἀντίθετα, τὸ ὄφελος θὰ ἦταν μεγάλο, ἂν μιὰ χώρα ἐπετύγχανε νὰ θέσει τὸ κράτος ποὺ γεννιόταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της, νὰ τὸ κάνει «πιόνι» της. Κάπως ἔτσι, οἱ ἴδιες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις ποὺ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης συναγωνίζονταν μεταξύ τους ποιά θὰ πρωτοκαταδικάσει τοὺς Ἕλληνες, ἔφθασαν στὸ τέλος νὰ ἀμιλλῶνται ποιά θὰ τοὺς πρωτοευνοήσει.

παρεμβάσεις τοὺς ὑπὲρ της, ποὺ παρουσιάσαμε παραπάνω, διαπιστώνουμε ὅχι ἀπλῶς αἰσθητὴ διαφοροποίηση τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καί, χωρὶς ὑπερβολή, ἀληθινὸ χάσμα: Ἐκεῖ ποὺ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης οἱ μεγάλες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις ἔμοιαζαν νὰ συναγωνίζονται μεταξύ τους ποιά θὰ πρωτοκαταδικάσει τοὺς Ἕλληνες, στὸ τέλος ἔφθασαν νὰ ἀμιλλῶνται ποιά θὰ τοὺς πρωτοευνοήσει. Καὶ τὸ εὐλόγο ἐρώτημα εἶναι βεβαίως τὸ ἐξῆς: Τί εἶχε ἀλλάξει ἐν τῷ μεταξύ; Διότι τὸ μόνο βέβαιο εἶναι ὅτι κάτι πρέπει νὰ εἶχε ἀλλάξει.

χρόνου, εἶχαν ἀλλάξει πολλὰ: ὁ Ἱερὸς Λόχος στὸ Δραγατσάνι, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος στὴν Ἀλαμάνα, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, ὁ Νικηταρᾶς στὰ Δολιανά, ὁ Κολοκοτρώνης στὴν Τριπολιτσὰ καὶ ἀργότερα στὰ Δερβενάκια, ἡ σφαγὴ τῆς Χίου καὶ ἡ ἐκδίκηση τοῦ Κανάρη, ὁ Μάρκος Μπότσαρης στὸ Κεφαλόβρυσο, ἡ θρυλικὴ ἔξοδος τοῦ «Ἄρη» στὴν Πύλο, ὁ Παπαφλέσσας στὸ Μανιάκι, οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι στὸ Μεσολόγγι, ὁ Καραϊσκάκης στὴν Ἀράχωβα. Εἶχαν λοιπὸν ἀλλάξει πολλὰ. Κατὰ βάσιν, ὅμως, εἶχε ἀλλάξει τὸ ἐξῆς ἓνα:

Όλα τὰ παραπάνω εἶχαν πείσει τοὺς Εὐρωπαίους ὅτι, ἀργὰ ἢ γρήγορα, σὲ αὐτὴ τὴ γωνιὰ τῆς Εὐρώπης θὰ σπινόταν ἓνα νέο κράτος.

Όλη ὁμως αὐτὴ ἡ κατάσταση, ὅπως διαμορφώθηκε στὴν πορεία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἄλλαξε πλέον ἄρδην τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐτίθετο τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ διπλωματία: Μὲ δεδομένο ὅτι, ἀργὰ ἢ γρήγορα, σὲ αὐτὴ τὴ γωνιὰ τῆς Εὐρώπης θὰ σπινόταν ἓνα νέο κράτος, δὲν ὑπῆρχε κανένα ὄφελος γιὰ τὴ διπλωματία μιᾶς χώρας στὸ νὰ ἐπιμένει σὲ μιὰ πεισματικὴ καταδίκη τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἀγῶνά τους. Ἀντίθετα, τὸ ὄφελος θὰ ἦταν μεγάλο, ἂν μιὰ χώρα ἐπετύγγανε νὰ θέσει τὸ κράτος ποὺ γεννιόταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της, νὰ τὸ κάνει «πιόνι» της. Κάπως ἔτσι, οἱ ἴδιες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις ποὺ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης συναγωνίζονταν μεταξὺ τους ποιά θὰ πρωτοκαταδικάσει τοὺς Ἕλληνες, ἔφθασαν στὸ τέλος νὰ ἀμιλλῶνται ποιά θὰ τοὺς πρωτοευνοήσει.

Τελικὴ ἀποτίμηση

Κατόπιν ὄλων τῶν ἀνωτέρω, ἄς θέσουμε ἐκ νέου τὸ ἐρώτημα σὲ ποιὸς ὀφείλουμε τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία. Ἡ ἀπάντηση εἶναι πλέον σαφής: τὴν ὀφείλουμε στοὺς ἥρωες ἐκείνους ποὺ ἀγωνίσθηκαν καὶ θυσιάσθηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἐπειδὴ προτιμοῦσαν ἀκόμη καὶ τὸν θάνατο ἀπὸ τὸ νὰ ζήσουν μιὰ ζωὴ μέσα στὴ σκλαβιά. Κανεὶς δὲν ἀρνεῖται ὅτι ὑπῆρξαν καὶ παρεμβάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, μερικὲς μάλιστα ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἦταν καθοριστικώτατες. Ἀλλὰ ἡ κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία κινήθηκαν αὐτὲς οἱ παρεμβάσεις –τὸ ὅτι δηλαδὴ ἦταν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ ὄχι ἐναντίον αὐτῆς– ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες καὶ τὸν ἀγῶνά τους. Τὸ

νὰ ποῦμε ὅτι ὀφείλουμε τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία σὲ τὶς ὁποῖες «φιλελληνικὲς» παρεμβάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν θὰ ἦταν λιγώτερο ἄστοχο ἀπὸ τὸ νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸ χρέος καὶ τὴν ὀφειλὴ μας... στὴ φιλευσπλαχνία καὶ μεγαλοψυχία τοῦ σουλτάνου... Στὴν πραγματικότητα, οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες μὲ τὸν ἀγῶνά τους ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔκαναν τοὺς πάντες νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας – καὶ ὅταν λέμε τοὺς πάντες, ἐννοοῦμε ἐξίσου καὶ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Εὐρωπαίους.

Τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι, καὶ ὅταν ἀκόμη τιμοῦσαμε τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ '21 –διότι φαίνεται ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔχουμε παύσει νὰ τοὺς τιμᾶμε ὅπως τοὺς ἀρμόζει–, καὶ ὅταν ἀκόμη γεμίζαμε τὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά μας μὲ ἀνδριάντες καὶ προτομές τους καὶ δίναμε τὰ ὀνόματά τους σὲ δρόμους καὶ πλατείες, ἀκόμη καὶ τότε δὲν μποροῦσαμε νὰ ἀποδιώ-

ξομε τὴ βασιανιστικὴ σκέψη ὅτι στὴν πραγματικότητα ὀφείλουμε τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία σὲ «ξένα χέρια δυνατά», ὅτι τὸ ἑλληνικὸ κράτος γεννήθηκε, ἐπειδὴ ἔτσι τὸ θέλησαν οἱ Μεγάλες Δυνάμεις. Αὐτὴ ἡ βασιανιστικὴ σκέψη ἔγινε σχεδὸν τὸ «ἔνοχο μυστικὸ» πάνω στὸ ὁποῖο κτίσθηκε τὸ νεοελληνικὸ κράτος.

Μὴ μπορώντας, κατὰ βάρη, νὰ ἀρνηθοῦμε αὐτὸ τὸ «ἔνοχο μυστικὸ», τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμὴ πού ὑπογράψαμε τὴν πράξη τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας, ὑπογράψαμε καὶ τὴν πράξη τῆς ἐθνικῆς μας ὑποτέλειας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῶν δύο ἀγγλικῶν δανείων, πού συνήφθησαν κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ

τὰ δάνεια, καθ' ἑαυτά, ὑπέσκαπταν ἐκ προοιμίου τὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία· διότι μόνον καθ' ἐπίφασιν ἀνεξάρτητος εἶναι αὐτὸς πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ ξένα δάνεια, γὰρ νὰ σταθεῖ στὰ πόδια του, καὶ κατόπιν μπαίνει στὸν φαῦλο κύκλο νὰ δανεῖζεται ὅλο καὶ περισσότερο, γὰρ νὰ ἀντεπεξέλθει πλέον ὄχι μόνον στὶς τρέχουσες, πιεστικὲς ἀνάγκες του, ἀλλὰ καὶ στὰ συσσωρευμένα ἀπὸ τὸ παρελθὸν χρέη.

Σήμερα συνήθως οἰκτίρουμε τοὺς Ἕλληνες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, πού εἶδαν τὰ ἀγγλικά δάνεια ὡς «Δάνεια τῆς Ἀνεξαρτησίας». Ἔχουμε κάθε δίκιο νὰ τοὺς οἰκτίρουμε· παραμένει ὅμως ἀμφίβολο ἂν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ τὸ κάνουμε, τὴ

Κανεῖς δὲν ἀρνεῖται ὅτι ὑπῆρξαν καὶ παρεμβάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, μερικὲς μάλιστα ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἦταν καθοριστικώτατες. Ἀλλὰ ἡ κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία κινήθηκαν αὐτὲς οἱ παρεμβάσεις –τὸ ὅτι δηλαδὴ ἦταν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ ὄχι ἐναντίον αὐτῆς– ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες καὶ τὸν ἀγῶνά τους.

ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα. Ἡ οὐσία δὲν βρίσκεται στὸ νὰ ἐστιάζουμε στοὺς τοκογλυφικοὺς ὄρους τους· ἄλλωστε, οἱ ὄροι αὐτοί, ἂν καὶ ἀπροκάλυπτα τοκογλυφικοί, ἦταν οἱ συνήθεις ὄροι δανειοδότησης ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ἐπίσης, ἡ οὐσία δὲν βρίσκεται στὸ νὰ ἐστιάζουμε στὴν κατασπατάληση τῶν χρημάτων τῶν δύο δανείων (μὲ τὰ χρήματα τοῦ πρώτου, εἰδικώτερα, νὰ ἐξαντλοῦνται στὴ χρηματοδότηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμφυλίου, ἀντὶ νὰ ἀξιοποιοῦνται γὰρ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα)· ἄλλωστε, οἱ ὁποῖες ἀστοχίες περὶ τὸν τρόπο χρήσης τῶν χρημάτων βαρύνουν τὴν ἑλληνικὴ πλευρά. Ἀντ' αὐτῶν, ἡ οὐσία βρίσκεται μᾶλλον στὴ συνειδητοποίηση ὅτι τὰ ἴδια

στιγμὴ πού στὴν πράξη καὶ ἐμεῖς σήμερα βλέπουμε ὡς σωτηρία τὴν ἐξέγερση δανειστῶν. Φαῦλος κύκλος, θὰ πεῖ κανεῖς. Ναι· εἶναι αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ φαῦλος κύκλος πού ἀνοῖξε τότε, μὲ τὰ λεγόμενα «Δάνεια τῆς Ἀνεξαρτησίας», πού στὴν πραγματικότητα ἦταν δάνεια τῆς ἐξάρτησης.

Καὶ λίγα λόγια γὰρ τὴ συνέχεια. Μετὰ τὴν Ἐπανάσταση, πλῆθος ξένων συνέρρευσαν στὴν Ἑλλάδα, εἰδήμονες διαφόρων λογίων καὶ τεχνοκράτες, κάποιοι πιθανὸν μὲ τὶς καλύτερες τῶν προθέσεων, γὰρ νὰ βοηθήσουν στὴν οἰκοδόμησι ἐνὸς σύγχρονου κράτους. Οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, προθύμως τοὺς δέχονταν, ὄχι ἀπλῶς ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσαν νὰ μποροῦν νὰ σταθοῦν ὡς ἴσοι μεταξὺ ἴσων

πλάι στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη, αλλά ίσως και επειδή κατά βάθος ένιωθαν ότι δεν θα υπήρχε νεοελληνικό κράτος, αν δεν το είχαν θελήσει οι ξένοι. Σπάνια άκουγόταν κάποια φωνή διαμαρτυρίας, σαν την «πληρωμένη απάντηση» που φέρεται να έδωσε ο Κολοκοτρώνης σε

Δυνάμεις έκαναν άνερόχλητες την πολιτική τους στην Ελλάδα, και οι Έλληνες έπαιζαν πειθήνια το παιχνίδι τους.

Αν θέλαμε να συνοψίσουμε τα συμπεράσματά μας για την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων έναντι του ελληνικού ζητήματος, θα διαπιστώναμε χωρίς

Οί Έλληνες της γενιάς της Επανάστασης του 1821 και των πρώτων βημάτων του νεοελληνικού κράτους μάς διδάσκουν δύο πράγματα: Πρώτον, πώς ένας λαός μπορεί να κερδίσει την αξιοπρέπεια και την εθνική του ανεξαρτησία· και, δεύτερον, πώς μπορεί να τη χάσει...

κάποιον κομψασμένο ξένο, όταν αυτός του υπέδειξε άλαζονικά ότι οι Έλληνες όφειλαν να χρωστούν χάρη στις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις, γιατί χωρίς τη ναυμαχία του Ναβαρίνου ή Επανάσταση θα είχε πινηί στο αίμα· ο Κολοκοτρώνης δεν αντίστέθηκε στον πειρασμό να του άπαντήσει: «Νά έχουν όχι οι τρεις μονάχα, σοφολογιώτατε, αλλά όλες οι Δυνάμεις, και ή Τουρκία μαζί, χάρη στην Ελλάδα, που άνοιξε τούτη τη γωνία και έτρεξαν και τρύπωσαν όλοι οι κατεργαράιοι και άφήσανε τους τόπους τους ήσυχους».

Έν τώ μεταξύ, οι σχέσεις ύποτέλειας όχι άπλωσ δεν άποτινάσσονταν, αλλά τούναντίον βάθαιναν περαιτέρω. Είναι γνωστό πώς τα κόμματα που κυριάρχησαν επί μακρόν στη μετεπαναστατική πολιτική ζωή της Ελλάδας, έχοντας τις άπαρχές τους ήδη στην περίοδο του εθνικοαπελευθερωτικού άγώνα, ήταν τρία: το άγγλικό, το γαλλικό και το ρωσικό... Και τα κόμματα αυτά στελεχώνονταν από ανθρώπους που κανείς δεν άμφισβητεί το πατριωτικό φρόνημα και την άκεραιότητά τους, αλλά είχαν όδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι τα εθνικά μας συμφέροντα θα έξυπηρετούνταν άριστα με την πρόσδεση στο άρμα της μάς ή της άλλης Μεγάλης Δύναμης. Οί Μεγάλες

δυσκολία ότι ή πολιτική αυτή –άπό την άρχική καταδίκη μέχρι τη μεταστροφή και τις εύεργετικές παρεμβάσεις στο τέλος– ήταν άκριβώς ή πολιτική την όποία ύπαγόρευαν τα συμφέροντά τους, και ως εκ τούτου δεν έκπλήσσει κανέναν. Αυτό που άσφαλώς έκπλήσσει είναι ή άδυναμία των Έλλίνων να καταλάβουν το παιχνίδι που έπαιζαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, μέχρι του σημείου μάλιστα άκόμπ και άνθρωποι με πατριωτικό φρόνημα και άκεραιότητα ήθους πέραν πάσης άμφισβητήσεως να συντάσσονται με πάθος στις γραμμές του άγγλικού, του γαλλικού ή του ρωσικού κόμματος. Έν τέλει, θα λέγαμε ότι οι Έλληνες της γενιάς της Επανάστασης του 1821 και των πρώτων βημάτων του νεοελληνικού κράτους μάς διδάσκουν δύο πράγματα: Πρώτον, πώς ένας λαός μπορεί να κερδίσει την αξιοπρέπεια και την εθνική του ανεξαρτησία· και, δεύτερον, πώς μπορεί να τη χάσει...

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΑΝΘΙΜΟΣ ΓΑΖΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ - ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΟΥ '21 (1758-1828)

Κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν, μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, εἶχε λεχθῆ, καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐπίσημα ὑπουργικὰ χεῖλη, ὅτι ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἀριθμοῦσε μόνον ὀλιγογράμματος καὶ ἀγράμματος κυρίως ἀνδρας. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, καθ' ὅσον καὶ ἄνδρες λόγιοι καὶ φωτισμένοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους ὑπῆρξαν ἀγωνισταὶ τοῦ μεγάλου ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἑθνους. Μεταξὺ τούτων ἀναντιρρήτως συγκαταλέγεται καὶ ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς.

Ὅντως, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιολογωτέρους ἀνδρας τῶν προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν χρόνων, καταγόμενος ἀπὸ τῆς Μηλιᾶς Πηλίου. Ἡ ἐπιβλητικὴ αὐτῆ φυσιογνωμία τῶν Γραμμάτων καὶ σημαίνουσα μορφή τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑθνους ὑπόκειται ὡς ὑπόδειγμα καὶ πρὸς τοὺς σημερινούς Ἑλληνας νέους, τοὺς ἡγέτας μας καὶ πάσης φύσεως τα-

γούς, ἐκκλησιαστικούς, ἐκπαιδευτικούς, πολιτικούς καὶ εἴ τι ἄλλο. Ὑπῆρξε δὲ φωτεινὸς πρωτοπόρος νοῦς, ποὺ συνέλαβε τὰ μνύματα τῶν καιρῶν του, ἐφ' ὅσον

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιολογωτέρους ἀνδρας τῶν προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν χρόνων, καταγόμενος ἀπὸ τῆς Μηλιᾶς Πηλίου. Ἡ ἐπιβλητικὴ αὐτῆ φυσιογνωμία τῶν Γραμμάτων καὶ σημαίνουσα μορφή τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑθνους ὑπόκειται ὡς ὑπόδειγμα καὶ πρὸς τοὺς σημερινούς Ἑλληνας νέους, τοὺς ἡγέτας μας καὶ πάσης φύσεως ταγούς, ἐκκλησιαστικούς, ἐκπαιδευτικούς, πολιτικούς καὶ εἴ τι ἄλλο.

κατέβαλε μεγάλην προσπάθειαν πρὸς σύνδεσιν καὶ μετακένωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν μετὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολίην, τὴν ὑπόδουλον καὶ ἐπαναστατήσαν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἄνθιμος, υἱὸς πτωχοῦ ἀγρότη, μένει ὄρφανὸς εἰς ἡλικίαν τριῶν ἐτῶν, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα του ἐπτὰ ἀδελφία. Ὁ πατέρας του ὠνομάζετο Παναγιώτης Γκάζαλης καὶ ἡ μητέρα του Μαρία. Παιδιόθεν ἐγνώρισε δυσχερεῖς καταστάσεις καὶ ἐπάλασε ἔναντι μυρίων ἀντιξίων περιστάσεων. Εἰς τὰ πρῶτα βήματά του εἶχε διδάσκαλον τὸν Μηλιώτη Ἱερομόναχον Ἄνθιμον Παπανταζῆ, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μετὰ τὸν λόγιον Ἀργύρη Φιλιππίδη, «ἔβγαλεν μαθητὰς προκομμένους». Ὁ ἴδιος ὑπῆρξε διδάσκαλος τῶν συγγενῶν του, λογίων μετὰ ταῦτα, Γρηγορίου Κωνσταντᾶ καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδη. Ἀργότερα παρηκολούθησε μαθήματα εἰς τὸ «Ἑλληνομουσεῖον τῆς Ζαγοράς» καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν περίβολον ἐχειροτονήθη διάκονος εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν, καὶ μετὰ ἓνα ἔτος πρεσβύτερος. Τότε μετάβαλε καὶ τὸ βαπτιστικὸν του ὄνομα Ἀναστάσιος εἰς Ἄνθιμος, καὶ τὸ ἐπίθετόν του Γκάζαρης ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον Γαζῆς.

Διὰ τὰ ἀντεπεξέληθι εἰς τὴν πενίαν του, ἀκόμη καὶ διὰ τὰ προμηθεύεται λάδι τοῦ λυχνarioῦ του, ὥστε νὰ διαβάξῃ τὴν νύκτα, ὁ Ἄνθιμος ἠναγκάζετο νὰ ἀσκῆ «τὸ ἔργον τοῦ γραφέως ἐπιστολῶν» διαφόρων συγχωριανῶν του, καθὼς ὁ ἴδιος ἀναφέρει.

Τὸν Ἄνθιμον συναντῶμεν εἰς γειτονικὸν χωρίον Βυζιτζα ὡς δάσκαλον, μετὰ μικρὰν ἀμοιβήν, ὅποτε καὶ τὴν οἰκογένειάν του ἀνεκούφιζε καὶ τὴν φιλομάθειάν του παραλλήλως ἱκανοποιούσε.

Εἰς τὸ μεταξύ, ἐγκατέλειπε τὴν πατρίδα του καὶ ἔφθασε εἰς Κωνσταντινούπολιν, πρῶτον πού συνήθιζον πολλοὶ νέοι τῆς ἐποχῆς του. Ἐργάζεται καὶ ἐκεῖ ὡς διδάσκαλος εἰς οἰκίας πλουσιῶν ὁμογενῶν

καὶ συμπληρώνει τὴν μόρφωσίν του μετὰ τὴν μελέτην τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Θεολογίας κλπ. Ὁ Ἄν. Γούδας, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ἄνθιμος εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, πλὴν τῆς ἱερατικῆς τελετουργικῆς διακονίας του, ἀνέλαβε καὶ γραφικὴν ὑπηρεσίαν. Τότε ἔλαβε τὸ ὄφρικιον καὶ γραμμικὸν τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ. Μετὰ τὴν βοήθειαν ἐνὸς συγχωριανοῦ του ὀνόματι Μαρμαρά, διορίζεται κατὰ τὸ 1796 ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον προϊστάμενος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὴν ἀκμάζουσαν ἑλληνικὴν παροικίαν τῆς Βιέννης. Ὡς ἐφημέριοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος τῆς Βιέννης ὑπηρετήσαν οἱ σπουδαῖοι λόγιοι καὶ θεολόγοι, ἐκτὸς τοῦ Ἀ. Γαζῆ, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης καὶ οἱ λοιποί. Ὁ Γαζῆς ἐδίδαξε εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινοτικὸν σχολεῖον, καθὼς καὶ ἄλλοι περιφανεῖς διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὅπως ὁ Κ. Κούμας, Κ. Βαρδαλάζος καὶ ἄλλοι. Ἡ παραμονὴ τοῦ Ἀ. Γαζῆ εἰς τὴν Βιέννην τυγχάνει ἡ πλέον ἀποδοτικὴ καὶ καρποφόρος περιόδος τῆς ζωῆς του, διότι ἡ αὐστριακὴ πρωτεύουσα ἦτο τότε τὸ κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας καὶ λίκνον τοῦ ἑλληνικοῦ παιδευτικοῦ ἰδεώδους.

Ἐκεῖ, παραλλήλως μετὰ τὰ ἱερατικά του καθήκοντα, ἐπέδοθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν (Γερμανικὴ, Γαλλικὴ) καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν. «Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι», γράφει ὁ

*Ὁ Γαζῆς εἶχε ἓνα ἰσχυρὸν
καὶ μέγα ὄνειρον τῆς ζωῆς
του. Τὸ ὄνειρόν του αὐτὸ ἦταν
νὰ ἰδρῶσῃ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν
πατρίδα του Ἀνωτέραν
Ἀκαδημίαν Ἐπιστημῶν.
Καὶ εἰς αὐτὸ εἶχε συνεργάτην
του θερμὸν τὸν Γρηγόριον
Κωνσταντᾶν, συμπατριώτην
του καὶ κληρικόν.*

Τ. Γριτσόπουλος, «εἴλικυαν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ, ὅπως καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ αἱ θεολογικαί, ἴσως ὀλιγώτερον αὐταί». «Ὁ Γαζῆς», γράφει ἀκόμη, «διαπνέεται ἀπὸ σφοδρὸν ὑπὲρ τῆς παιδείας ἔρωτα καί, πιστεύων ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων θὰ καταστήσῃ τὸ Γένος ἱκανὸν νὰ κατευθύνῃ τὴν μοῖράν του, ἐπιδιώκει διὰ τοῦ βιβλίου πνευματικὴν ἀναγέννησιν» (Τ. Γριτσόπουλος, «Ἀνθίμος Γαζῆς», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Δ', 1964, σελ. 140).

Διακατεχόμενος ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτὰς καὶ κατὰ παρακίνησιν τοῦ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου καὶ τοῦ Ἄδ. Κοραῖ, ἐκδίδει εἰς τὴν Βιέννην ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1811 δεκαπενθήμερον περιοδικὸν μὲ τὸν τίτλον: *Ὁ Λόγιος Ἐρμῆς ἢ Φιλολογικαὶ ἀγγελίαι*. Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἐπικουρεῖται ἀπὸ τὴν Φιλολογικὴν Ἐταιρείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Λυκείου, πού ἐδρεύει εἰς τὸ Ἰάσιον. Τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Ἐρμού Λογίου συνέχισε μέχρι τοῦ 1814 ἐν Βιέννῃ, καὶ κατόπιν καὶ μετὰ τὴν μετακίνησιν του ἀπὸ τὴν Βιέννην ἐπανεξέδωκαν ἀπὸ τὸ 1816 οἱ Θεόκλητος Φαρμακίδης καὶ Κ. Κοκκινάκης.

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς δὲν θεωρεῖται μόνον ὡς ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ *Ἐρμῆς Λόγιος*. Παρουσιάζει μίαν ἔξοχον ἐκδοτικὴν

προσπάθειαν ἀπὸ τοῦ 1799, καθ' ὅσον μετέφρασε εἰς 2 τόμους τὴν *Γραμματικὴν τῶν Φιλοσοφικῶν Ἐπιστημῶν* τοῦ Ἄγγλου Βενιαμὶν Μαρτίνου. Ἡ συνεχὴς ἐκδοτικὴ του δρασίς ἀποσκοπεῖ πάντοτε εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς προκοπῆς καὶ τῆς προόδου τοῦ συγχρόνου κόσμου καὶ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ εἰς τὸν ἐθνικὸν του φρονηματισμὸν.

Ὁ Ἄ. Γαζῆς δέον νὰ παρακολουθηθῇ εἰς τὴν ἀσυνήθη συγγραφικὴν καὶ ἀρθρογραφικὴν του δραστηριότητά του ἀπὸ τοῦ 1801 μέχρι καὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Μὲ σπανίαν δραστηρικὴν πρωτοβουλίαν του ὡς ἐφημέριος τοῦ Ἰ. Ν. Ἀγίου Γεωργίου Βιέννης, πράγμα τὸ ὁποῖον τοῦ ἐξησφάλισε μέγα κύρος εἰς τὴν ὄλην πολιτισμικὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπεμελήθη πλήθους ἐκδόσεων ἑλληνικῶν, φιλοσοφικῶν, θρησκευτικῶν καὶ φυσιογνωστικῶν ἔργων, ὅπως: *Ἀδολεσχία Φιλόθεος* τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως (1801), *Ἐγχειρίδιον συμβουλευτικὸν περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων* τοῦ Νικολδήμου Ἀγιορείτου (1801), *Λογικὴ* τοῦ Καντιγιάκ εἰς μετάφρασιν τοῦ Δ. Φιλίππιδι (1801), *Σύνοψις τῶν κωνικῶν τομῶν τοῦ Γουΐδωνος Γρανδῆ* εἰς μετάφρασιν Ἰῶνα Σπαρμιώτη κλπ.

Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ προσφορὰ τοῦ Γαζῆ εἰς χαρτογραφικὰς ἐκδόσεις (Ἀτλαντες, Χάρτες τῆς Ἑλλάδος, τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Μαγνησίας κ.ἄ.). Μὲ ἰδικὰς του σημειώσεις ὁ Γαζῆς ἐξέδωκε τὰ *Στοιχεῖα Γεωγραφίας τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη* (1804), καθὼς καὶ τὴν *Γεωγραφίαν Παλαιὰν καὶ Νέαν* τοῦ Μελετίου (1807). Ἐξέδωκε ἐπίσης δύο τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, οἱ ὁποῖοι περιέχουν «κατὰ χρονικὴν πρόοδον τὰς περὶ τῶν ἐξόχων Ἑλλήνων συγγραφέων βεβαιωτέρας εἰδήσεις» (Βενετία 1807). Ἐξέδωκε ἐπίσης τὸ *Λεξικὸν Ἑλληνικὸν πρὸς χρῆσιν τῶν περὶ τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς ἐνασχολουμένων*, ἔργον εἰς

τέσσαρας τόμους (Βενετία 1809-1816), το όποιον ἐγνώρισε δύο ἐπανεκδόσεις (Βιέννη 1835 καὶ Ἀθήναι 1839). Ἡ λεξιλογικὴ αὐτὴ προσπάθεια ἀπέβλεπε νὰ καλύψει ἕνα κενὸ στῆ μελέτῃ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας: “Ἐλεγον ἐν ἑμαυτῶ”, γράφει ὁ Γαζῆς, “ὅτι τὸ Γένος ἔχει χρεῖαν μεγάλην τοιοῦτου βιβλίου, καὶ ὅστις προσφέρει κατὰ τὸ παρὸν τοιοῦτον Λεξικόν, ὡς τὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν, προσφέρει μέγα δῶρον...”» (Ρ. Δ. Ἀργυροπούλου, «Ἀνθιμος Γαζῆς», *Πάπυρος-Λαροῦς Βριτάνικα*, τόμ. 15, σελ. 455).

Περὶ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Γαζῆ Ὁ Ἐρμῆς ὁ Λόγιος ἀνεφέραμε τὰ δέοντα προηγουμένως. Ἀπλῶς σημειώνομεν, ἔστω

Σκοπὸς τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας ἦταν «ἡ καταβολὴ τῶν ἀναγκαίων χρημάτων διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν κλασικῶν λεγομένων συγγραφέων καὶ διὰ τὴν ἀναζήτησιν παντὸς εἴδους ἀρχαιοτήτων. Ἡ δὲ τοῦ Πηλίου ὄρους ὁμήγουρις συγκροτεῖ ἐν σχολεῖον τακτικὸν κατὰ μίμῃσιν τῶν Ἀκαδημιῶν τῆς Εὐρώπης». (Α. Ἀργυροπούλου, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 436). Εἰς τὶς Μηλίδες ἀπὸ τὸ 1814 ἄρχισε ἡ οἰκοδόμησις Σχολεῖου μὲ εἰσφορὰν τῶν συνιδρυτῶν 500 χρυσᾶ καίσαρικά, ὅπως ἐλέγοντο, ἀπὸ τὸν καθένα. «Πυρρὴν τῆς σχηματισθείσης βιβλιοθήκης τῆς σχολῆς ἀπέβη ἡ ἀτομικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γαζῆ, κατ’ εἰσπί-

Ὁ Γαζῆς, ἀφ’ ἧς στιγμῆς κατηχίθη καὶ ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἐπίστευσεν εἰς τὸν προετοιμαζόμενον ἀγῶνα, ἀνεπιφυλάκτως ὑπηρέτησεν αὐτόν, καὶ μάλιστα διεδραμάτισεν ἡγετικὸν ρόλον, κινούμενος καθ’ ὅλην τὴν Ἑλλάδα, κατηχῶν, ἐνθαρρύνων, συμβουλευὼν καὶ ἐνεργῶν κατὰ τρόπον ἄξιον αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος, διὸ καὶ ὑπερεπαινεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱστοριογράφους τοῦ Ἀγῶνος.

καὶ εἰς ἐπανάληψιν, ὅτι ἀπὸ τὰς στίλας τοῦ Ἐρμού Λογίου διεγράφετο πλήρης καὶ ἐνημερωτικὴ ἢ πολιτισμικὴ κίνησις τῆς περιόδου ἐκείνης μὲ τοὺς ἐξοχωτέρους Ἑλληνας λογίους τῆς διασπορᾶς καὶ τοῦ τουρκοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Γαζῆς εἶχε ἕνα ἰσχυρὸν καὶ μέγα ὄνειρον τῆς ζωῆς του. Τὸ ὄνειρόν του αὐτὸ ἦταν νὰ ἰδρῦσῃ εἰς τὴν ἰδιαίτεραν πατρίδα του Ἀνωτέραν Ἀκαδημίαν Ἐπιστημῶν. Καὶ εἰς αὐτὸ εἶχε συνεργάτην του θερμὸν τὸν Γρηγόριον Κωνσταντᾶν, συμπατριώτην του καὶ κληρικόν.

Φέρεται ὅτι ὁ Γαζῆς τὸ 1835 ἴδρυσεν εἰς Βιέννην «Φιλόμουσον Ἐταιρείαν» μαζὶ μὲ τὸν Ἰ. Καποδίστριαν, τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον, τὸν Γεώργιον Σταυρὸν κ.ἄ.

γῆσιν τοῦ ὁποίου “ψυχῆς ἄκος” ὠνομάσθη ἢ βιβλιοθήκη, κατὰ ζῆλον βυζαντινόν» (Τ. Γριτσόπουλος, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 142).

Κατὰ τὸ 1816 ὁ Γαζῆς ἀπέστειλε εἰς τὸ Πήλιον μεγάλα δέματα μὲ βιβλία, ὄργανα φυσικῆς καὶ χημείας καὶ χάρτες, καὶ κατόπιν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἑλλάδα. Τότε τὸν συνίντησαν οἱ ἰδρυταὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τοῦ ἐζήτησαν τὴν συνεργασίαν του, καθ’ ὅσον μέγα ἦτο τὸ ἐθνικὸν καὶ πνευματικὸν κῦρος τοῦ Γαζῆ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γαζῆς κατ’ ἀρχὴν δὲν ἐφάνη πρόθυμος, διότι ἔβλεπεν ὅτι δὲν εἶχε συντελεσθῆ ἡ πνευματικὴ ἀφύπνισις τοῦ Ἔθνους, ὥστε μετ’ ἀσφαλείας καὶ ἐλπίδος νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀναλάβῃ τὸ βᾶρος τοῦ σοβαροῦ ἀγῶνος.

Όμως ο Γαζής μετέβη εις την Όδυσσόν, ως γνωστόν, τὸ 1816, πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν διὰ τὴν σχολὴν Μπλεῶν. Ὁ Φιλήμων ἀναφέρει ὅτι κατηχίθη εἰς Ὁδυσσὸν ἀπὸ τὸν Τσακάλωφ εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας (*Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Α', Ἀθῆναι 1859, σελ. 390).

Ὁ Γαζής, ἀφ' ἧς στιγμῆς κατηχίθη καὶ ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, ἐπίστευσεν εἰς τὸν προετοιμαζόμενον ἀγῶνα, ἀνεπιφυλάκτως ὑπηρετήσεν αὐτόν, καὶ μάλιστα διεδραμάτισεν ἠγετικὸν ρόλον, κινούμενος καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, κατηχῶν, ἐνθαρρύνων, συμβουλευῶν καὶ ἐνεργῶν κατὰ τρόπον ἄξιον αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος, διὸ καὶ ὑπερεπαινεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱστοριογράφους τοῦ Ἀγῶνος. «Υπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Πηλίου καὶ ὀλοκλήρου τῆς Θεσσαλομαγνησίας. Παρὰ τὰς πολλὰς δυσκολίας, ἡ πίστις τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν Ἀγῶνα ἐφανάτιζε τὰ πλήθη, καὶ ἡ Ἐπανάστασις ἐκινήθη» (Γ. Γριτσόπουλος, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 142).

Ὁ Γαζής κατείχετο ἀπὸ πολλὴν ἐνθουσιασμὸν καὶ συγκίνησιν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ '21. Ὅμως εἰς τὸ Πήλιον τὰ πράγματα καὶ αἱ συνθήκαι ἦσαν δυσχερεῖς, καὶ μάλιστα ἐγγενεῖς. Καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Κόκκινος, ὁ Γαζής εἶχε νὰ ἀντιπαλαίσῃ κατὰ τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος τοῦ Πηλίου, «τὸ ὁποῖον ἦτο ἀποτελεσματῆς βιομηχανικῆς, τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τοῦ τόπου χάρις εἰς τὰ δοθέντα εἰς τοὺς κατοίκους προνόμια» (*Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*, τόμ. 1^{ος}, Ἐκδ. Μέλισσα, Ἀθῆναι 1956, σελ. 452). Τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα ἐνισχύετο ἀπὸ τὸν ἄμεσον κίνδυνον ποὺ θὰ διέτρεχε ἡ ἐξέγερσις ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ εὐρίσκοντο εἰς τὴν γειτονικὴν Λάρισαν. Ὀλίγων ἡμερῶν ἀνενόητος πορεία τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ θὰ ἤμποροῦσε νὰ καταστείλῃ οἰανδήποτε ἐπαναστατικὴν κίνησιν εἰς τὴν Μαγνησί-

αν. Ἐπομένως, οἱ Πήλιοι ἦσαν διστακτικοί, παρὰ τὰ ἀναντίρρητα πατριωτικὰ τῶν αἰσθήματα.

Τὶς ἐπιφυλάξεις αὐτὲς ἐσυμμερίζετο καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, φίλος καὶ συγκάτοικος τοῦ Γαζή, κληρικὸς καὶ διδάσκαλος ὅπως ἐκεῖνος. Ὁ Γαζής προσπαθοῦσε νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν Κωνσταντᾶν καὶ τοὺς λοιποὺς προκρίτους τοῦ Πηλίου τεχνέντως. Τελικῶς ἔπεισε καὶ τὸν φίλον τοῦ Κωνσταντᾶν νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν.

Παραθέτομεν ἓνα ἀπόσπασμα ἐκ τῆς *Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως* τοῦ Διονυσίου Κοκκίνου:

«Ὁ Γαζής, ἀποφασισμένος νὰ κινήσῃ ὅπωςδῆποτε τὸ Πήλιον εἰς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ βλέπων ὅτι ἡ συνεννόησις καὶ ἡ συμφωνία μὲ τοὺς προκρίτους καὶ τὸν Γρ. Κωνσταντᾶν ἦτο ἀδύνατος, ἐσκέφθη νὰ τοὺς παρασύρῃ ὅλους δι' αἰφνιδιαστικῆς ἐνεργείας.

Τὴν 1^{ην} Μαΐου 1821 ὁ Γαζής εἰς ἓνα γεῦμα, δοθὲν εἰς τὸ χωριὸ Μπλιῆς εἰς τὸ σπίτι τοῦ Γιάννη Δήμου, ὅπου εἶχαν κληθῆ ὅλοι οἱ Φιλικοὶ τοῦ τόπου καὶ ὁ Κωνσταντᾶς, ἐνῶ ἀκόμη ἐψήνετο τὸ ἀρνὶ καὶ ἔπαιρναν μεζέδες ἀπὸ τὸ κοκορέτσι, ἐσπκώθη, ἔσυρε ἀπὸ τὸ ράσο τοῦ ἔγγραφου καὶ ἤρχισε νὰ διαβάξῃ μὲ φωνὴν ἐπίσημον. Ἦσαν ἔγγραφα ποὺ εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην ἀπὸ τὸ Ἰσμαῖλι. Ἡ ἐντολὴ πρὸς ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλομαγνησίας ἦτο σαφής. Καὶ ἀφοῦ τὰ ἀνέγνωσε, νύχηθη τὴν "Ἀνάστασιν τοῦ Γένους". Ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι Φιλικοὶ ἐφώνησαν μὲ τὴν ἰδίαν φωνήν:

– Ζήτω ἡ ἐλευθερία!

Ὁ Κωνσταντᾶς εἶχε μείνει ἄναυδος. Καὶ μετ' ὀλίγον, μὲ τὰ χέρια εἰς τὰ μάγουλα, κατάχλωμος ἀπὸ τὸν φόβον, εἶπε:

– Πῶ, πῶ, θὰ πάρετε τὸν κόσμον καὶ τὸν τόπο στὸν λαϊμό σας.

– Θὰ σώσουμε τὸν τόπο καὶ τὴν πατρίδα, εἶπεν ὁ Γαζής.

Και οί δύο εἶχαν δίκαιον. Ὁ ἕνας, διότι προέβλεπε τοπικὴν καταστροφὴν, ἢ ὁποῖα πράγματι ἐπῆλθε, καὶ ὁ ἄλλος, διότι ἐπίστευεν ὅτι χωρὶς θυσίας σωτηρία δὲν ὑπῆρχε.

Ὁ Κωνσταντᾶς ἐπῆγεν εἰς τὸ σπίτι του ἔντρομος, καὶ ὁ Γαζῆς ἔφυγε διὰ τὴν Μακρονίτσαν.

Εἰς τὸ μεταξὺ κατέπλευσαν πλοῖα ἐξ Ὑδρας πρὸς τὸν Παγαστικὸν μετὰ συνεννόησιν μετὸν Γαζῆν.

Τὴν 7^{ην} Μαΐου καὶ 8^{ην} ὁ κόσμος συνεκεντρώθη εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς, καὶ τότε συνέβη κάτι τὸ ἐκπληκτικόν. Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν θορυβηθεὶς εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Γιάννη Δήμου ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντη ποῦ ἐδιάβασε ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, ἀνῆλθε εἰς τὸ πεζούλι καὶ ἀπήγγειλε ἐνθουσιώδη λόγον, διασωθέντα ὑπὸ τοῦ βιογράφου του Καλημέρη:

“Συμπατριώται,

Ἐλευθερία. Τὰ βάσανά μας ἐτελείωσαν. Χαίρετε, ἀδελφοί, χαίρετε. Ὅλον τὸ Γένος, ἀπ’ ἄκρου εἰς ἄκρον, εἶναι ἀνάστατον. Ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ἕως τὴν Κρήτην, ὅλοι οἱ ἀδελφοί μας Χριστιανοὶ ἐσηκώθησαν καὶ συντρίβουν τὰς ἀλύσεις τεσσάρων αἰῶνων τυραννίας...

[...] Χαίρετε, ἀδελφοί, χαίρετε. Θὰ βασιλεύσῃ ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ. Ζήτω ἡ Ἐλευθερία”.

Καὶ συμπληρῶνει ὁ ἱστορικὸς γιὰ τὸν Κωνσταντᾶ: «Ὁ φοβισμένος πατριώτης, ὁ ἀρκούμενος μόνον εἰς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ψυχῶν τῶν Ἑλληνοπαίδων μετὰ τὴν ἰδέαν τοῦ Γένους, ὕψωνε ἤδη ἡρωικὸν ἀνάστημα.

[...] Ἕνας Μηλιώνης, ὁ Σταυράκης Μορφούλης, ἀντιληφθεὶς τὸν Γαζῆν συνομιλοῦντα μετὰ ὁμόφρονας διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ κινήματος, ἐφώνησε ὠργισμένος:

– Ἐπῆρες τὸν κόσμον εἰς τὸν λαϊκόν σου.

Καὶ ὕψωσε ὄπλον ἐναντίον του. Κά-

ποιος ἐκράτησε τὸ χέρι τοῦ Μορφούλη καὶ τὸ ἔγκλημα δὲν ἔγινε...» (Δ. Κόκκινος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*, τόμ. Α', 1956, σελ. 453-455).

Ἡ ψυχὴ τῆς Ἐπανάστασεως εἰς τὸ Πήλιον, καθὼς καὶ ὅλης τῆς Θεσσαλομαγνησίας, ἦτο ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς. Τὴν 7^{ην} Μαΐου τοῦ '21 ἐκηρύχθη ἐπισήμως ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ Πήλιον. Δυστυχῶς δὲν εὐδοκίμησεν, διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους. Μόνον ἀρχικὰ εἶχε κάποια ἐπιτυχηῖ ἀποτελέσματα. Καὶ ὁ Γαζῆς ἐξέλεγει πρόεδρος τῆς «Βουλῆς τῆς Θεσσαλομαγνησίας». Λόγω βασικῶν ὀργανωτικῶν ἀδυναμιῶν κατεστάλη τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα ἀπὸ τὸν Μαχμουτ Πασᾶ Δράμαλη, ποῦ ἐκινήθη ἐναντίον του ἀπὸ τὴν Λάρισα μετὰ ἀρκετὸν ὠπλισμένον στρατόν.

Ὁ Γαζῆς, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος εἰς τὸ Πήλιον, κατέφυγε εἰς τὴν Σκιάθον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς Ρούμελην, ὅπου ἐξέλεγει μέλος τοῦ Ἀρείου Πάγου τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καὶ μετέσχε εἰς πολλὰς

μάχας, συνεχίζων τὴν προσφορὰν τοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ διὰ τὴν Παιδείαν τοῦ Γένους. Ἡ ἀγωνιστικὴ τοῦ καὶ παιδευτικὴ προσφορὰ εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα εἰς Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὸν γενικώτερον ἑλληνικὸν χώρον ὑπῆρξε ὄντως σπουδαιότατη. «Πᾶς λόγος αὐτοῦ καὶ ἐνέργεια περὶ τοῦ πολέμου ἠκούετο παρὰ τῶν Θεσσαλομαγνητῶν ὡς φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔφευρεν ἡγεμονικῆς διαταγῆς τὸ κῦρος», γράφει ὁ ἱστορικὸς Φιλίμων (*Δοκίμιον ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Ἀθῆναι 1860, σελ. 134). Σημειωτέον ὅτι ὁ Γαζῆς ὑπῆρξε μέλος ὄλων τῶν πρώτων μεταπελευθερωτικῶν Ἐθνοσυνελεύσεων (Σαλῶνων, Ἐπιδαύρου κ.ἄ.).

Τὴν 17 Μαΐου τοῦ 1824 τὸ Βουλευτικὸν τὸν ἐξέλεξε ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν θεμάτων ποῦ ἀφεώρων τὸ στράτευμα, καὶ τὸν αὐτὸν μῆνα ὁ Γαζῆς ἐτέθη ἐπικεφαλῆς πενταμελοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτην τῶν θεμάτων Παιδείας, ὅποτε ὑπέβαλε τότε τὰς πλέον συγκεκριμένας προτάσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἐπρότεινε νὰ συσταθοῦν στοιχειώδη ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, λύκεια εἰς τὴν πρωτεύουσαν κάθε ἐπαρχίας καὶ ἓνα πανεπιστήμιον «ἐμπεριλαμβάνον τοὺς τέσσαρας μεγάλους κλάδους τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας, ἥγουν τῆς Θεολογίας, Φιλοσοφίας, Νομικῆς καὶ Ἰατρικῆς» (βλ. Φιλίτσα Κ. Μπακαλοπούλου, *Ἄνθιμος Γαζῆς (1758-1828)*, Βόλος 2003, σελ. 65). Τὰ εἰσηγητικὰ του σχέδια καὶ οἱ διατυπώσεις δὲν ἀπέδωσαν καρποὺς ἀμέσως, ὅμως ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν διὰ μεταγενεστέραν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὸ νεοσύστατον ἑλληνικὸν κράτος (βλ. Ὁ. Δ. Ἀργυροπούλου, «Ἄνθιμος Γαζῆς», *Πάπυρος-Λαρούς Βριτάννικα*, τόμ. 15, σελ. 436).

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος, ἐκιν-

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ὑπῆρξε σημαντικὴ μορφή τῶν Γραμμάτων, τῆς Παιδείας καὶ τοῦ Ἑθνους. Ἦταν κληρικός, πραγματικὸς ἐθναπόστολος.

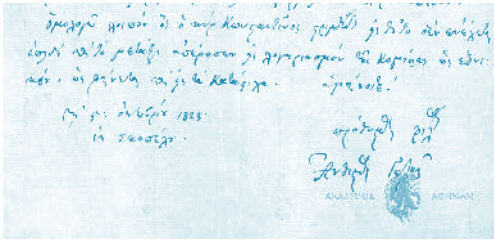
δύνευσε ὡς μέλος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὡς πληρεξούσιος καὶ βουλευτής, ὡς μέλος δὲ διαφόρων ἐπιτροπῶν πάντοτε προσέφερε τὶς ὑπηρεσίες του ἀνιδιοτελῶς, πάντοτε εἰργάζετο μὲ προθυμίαν, νηφαλιότητα καὶ ψυχραιμίαν, πιστεῦον ἀκραδάντως εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ μεγάλου Ἀγῶνος.

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἐπίσης συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μεταφερθοῦν τὰ βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Μηλεῶν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα (Ναῦπλιον), ἀλλ' ἀντέτεινε ὁ Γρηγ. Κωνσταντᾶς, ποῦ ἦτο τότε ἔφορος τῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Κατὰ συνέχειαν, ὁ Γαζῆς ἀπεσύρθη εἰς τὴν Τῆνον καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Σῦρον, ὅπου κατέγινε μὲ τὴν διοργάνωσιν σχολείων. Ἀπὸ τὴν Σῦρον, τὸ 1827 περίπου, ἔστειλε ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀνδρέα Ζαΐμη, πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τότε, ὑπενθυμίζων τὴν προσφορὰν τοῦ εἰς τὸν Ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ τὰς δαπάνας τοῦ προσωπικῶς διὰ τὴν ἐνίσχυσίν του. Ἦτο τότε καὶ ἀσθενὴς καὶ πέννης, καὶ μὲ συγκινητικὸν τρόπον ἔγραφε:

«Ἐκλαμπρότατε,

Κάμε ἔλεος καὶ εἰς ἐμὲ τὸν γέροντα καὶ ἀσθενῆ. Στείλατέ μοι μίαν διαταγὴν ἢ διὰ τοῦ διδασκάλου τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς κυρίου Κλεοβούλου ἢ διὰ τοῦ κυρίου Θεοκλίτου Φαρμακίδου, διὰ νὰ λάβω τὴν ὀφειλομένην ποσότητα γροσίων ἢ ἐδῶ ἢ εἰς ἄλλην τινὰ πλησιόχωρον νῆσον, διότι εἶμαι πάντα στερημένος ἐσόδων καὶ ἀποθνήσκω σχεδὸν τῆς πείνης. Ἔλεος! Ἔλεος! Ἔλεος! Δότε τῷ γέρῳ-Γαζῆ ὀβολόν! Εἶμαι πεπορθῶς ὅτι θέλει εἰσακουσθῶ ἀπὸ τὴν ὑμετέραν φιλάνθρωπον

Ἐκλαμπρότητα, ὑπὲρ ἧς μένω πρὸς Θεὸν διάπτωρος εὐχέτης».

Ὁ Γαζῆς ἐστίριξε κάποιες ἐλπίδες πρὸς τὸν ἀφιχθέντα εἰς Αἴγινα πρῶτον κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννην Καποδίστριαν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828. Παρὰ τὰ συνεχῆ ταξίδια του εἰς τὴν Αἴγινα ἐκ Σύρου, διὰ νὰ πείσῃ τὸν Ἰ. Καποδίστριαν νὰ ἀλλάξῃ τακτικὴν, δὲν ἐπέτυχε κάτι.

Ἀπογοητευμένος καὶ πολὺ θλιμμένος ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς «ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν» τὴν 8^{ην} Νοεμβρίου 1828 εἰς Ἐρμούπολιν τῆς Σύρου. Ἡ κηδεία του ὑπῆρξε μεγαλοπρεπῆς μετὰ μεγάλων τιμῶν γενομένη. Καὶ ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἰ. Μ. Χατζηφώτης, ἡ *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος* ἐδημοσίευσε τὴν νεκρολογίαν του, ὅπου διαγραμματικῶς ἐπεσημαίνοντο ἡ προσφορὰ καὶ οἱ ἀγῶνές του διὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Γένους.

Ὁ Γαζῆς δὲν ἐλησμόνησε ποτὲ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Τὸ ὑποδηλώνει ἡ διαθήκη του, τεκμήριον τῆς εὐγενοῦς καὶ ἀνιδιοτελοῦς ψυχῆς του: «Τὸ ἐν Μπλαϊὰ εὐρισκόμενον σχολεῖον, ὅπερ ἔχομεν ὠκοδομημένον μετὰ τοῦ κυρίου Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, τὸ μερίδιόν μου ἀφιερῶ εἰς τὴν πατρίδα μου. Ὅμοίως καὶ τὴν βιβλιοθήκην μου καὶ τὰ ὑποστατικὰ ὅσα ἐξουσιάζω, τῶν ὁποίων οἱ πρόσοδοι νὰ δίδωνται εἰς μισθοὺς διδασκάλων» (Γ. Ζιοῦτος, *Ἄνθιμος Γαζῆς*, Ἀθήναι 2000, σελ. 41-42).

Ἡ ἐπίσημος Πολιτεία δὲν ἀπέδωκε τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν Λόγιον, Διδάσκαλον τοῦ Γένους καὶ ἐθνικὸν ἀγωνιστὴν. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν καὶ ἡ ἰδιαιτέρα του

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἐπίστευεν ἀκραδάντως ὅτι τὸ ὑπόδουλον Ἕθνος, διὰ νὰ ἀπελευθερωθῆ, θὰ ἔπρεπε νὰ μορφωθῆ καὶ νὰ λάβῃ ἐθνικὴν χειραφέτησιν.

πατρίδα ἃν ἐπετέλεσε τὸ χρέος της πρὸς τὸ ἐκλεκτὸν τέκνον της, ποῦ πάμπτωχος εἰς ἡλικίαν 70 ἐτῶν ἀνεχώρησε ἐκ τοῦ παρόντος κόσμου.

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ὑπῆρξε σημαντικὴ μορφή τῶν Γραμματῶν, τῆς Παιδείας καὶ τοῦ Ἕθνους. Ἦταν κληρικός, πραγματικὸς ἐθναπόστολος. Λέγουν πολλοὶ ὅτι ὁ ἔξοχος αὐτὸς διαφωτιστής εἶχεν ἐπιρρεασθῆ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ ὅτι δὲν ἐπέδειξε ἰδιάζον θεολογικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα. Ἴσως νὰ ἰσχύη αὐτὸ μέχρις ἐνὸς σημείου. Ἄλλ' οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν πίστιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν του. Ἴσως ἠθέλησε νὰ ἐξισορορήσῃ τὰ εὐρωπαϊκὰ ρεύματα τῶν χρόνων του μετὰ τὴν Παράδοσιν τοῦ Γένους. Ἡ γενναιοσύνη του, ἡ δεινὴ συγγραφικὴ δρᾶσις του, τὸ θάρρος, ἡ παρησία του καὶ τὸ συγγραφικὸν του δαμόνιον εἶναι τὰ ἀναμφισβήτητα προσόντα του.

Ἀναφέρομεν ὡς κατακλειδα συνοπτικῶς ἰδέας καὶ ἀπόψεις τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ἀγωνιστοῦ καὶ λογίου, πολυγραφωτάτου συγγραφέως καὶ παιδαγωγοῦ.

α) Ὑπεστήριξε τὴν χρησιμοποίησιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτήν, ἐπεσήμαινε τὸν ρόλον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διὰ τῶν ἱεροκηρῦκων καὶ τῶν κατὰ τόπους διδασκάλων, ποῦ θὰ συντελοῦσαν εἰς τὴν κάθαρσιν καὶ διόρθωσιν τοῦ προφορικοῦ καὶ ἐγγράφου λόγου. Ὡς ὑπόδειγμα ἐλάμβανε καὶ συνιστοῦσε τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη τὸ *Κυριακοδρόμιον*,

που εἶναι εὐλπυτον διὰ τοὺς κοινοὺς καὶ εἰς Ἄττικὸν ὕφος γραμμένον.

β) Τὸν ἀγῶνά του ἤθελε ὁ Γαζῆς ὄχι τόσον εἰς τὰ μοναστήρια, ὅπως τὸ ἤθελε ἡ φιλοκαλικὴ παράδοσις. Ἔλεγε: «Διότι, ἀδελφοί μου, ἀρετὴ δὲν εἶναι ἐκείνη, τὸ νὰ ὑπάγῃ τις εἰς τὰς ἐρημίας καὶ νὰ ἀσκτεύσῃ ἢ νὰ μετοικήσῃ εἰς ἄλλους τόπους τὸ ἴδιον συμφέρον περιποιούμενος, ἀλλ' ἐκείνη, τὸ νὰ βοηθήσῃ τὸν πλησίον του εἰς τὴν δυστυχίαν του τὸ κατὰ δύναμιν, καθὼς τὸ μαρτυρεῖ τραῶς τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον [Λόγιος Ἐρμῆς 4-5 (1814), σελ. 71].

Ἴσως λόγῳ τῆς ἐπὶ μακρὸν διαμονῆς του εἰς τὴν Εὐρώπην δὲν ἐβίωνε τὴν ἑλληνορθόδοξον παράδοσιν, καὶ κάποτε ἐπέκρινε κάποιους μοναχοὺς ἀμαθεῖς καὶ μὲ ὑπερβολὴν συμπεριελάμβανε εἰς τὰς ἐπικρίσεις του τὸ σύνολον τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς μὴ ὠφειλεν.

γ) Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἐπίστευεν ἀκράδαντως ὅτι τὸ ὑπόδουλον Ἔθνος, διὰ τὴν ἀπελευθερωθῆναι, θὰ ἔπρεπε νὰ μορφωθῆ καὶ νὰ λάβῃ ἐθνικὴν χειραφέτησιν.

δ) Ἡ προσφορὰ του ἦτο σημαντικὴ εἰς θέματα θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰς ζητήματα ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας, καθ' ὅσον εἰς βιβλίον ξενόγλωσσον κάμνει ἀναφορὰ περὶ τοῦ ὀξυγόνου ὡς ἀπαραίτητου στοιχείου ἀναπνοῆς καὶ διὰ πρῶτην φορὰν καταχωροῦνται ἀνατομικοὶ πίνακες τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὥστε οἱ ἀναγνώσται νὰ κατανοοῦν ἰατρικὰ θέματα (βλ. Φ. Κ. Μπακαλοπούλου, Ἄνθιμος Γαζῆς, Βόλος 2003, σελ. 83).

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀνήκει εἰς τὴν πινακοθήκην τῆς Ἐθνικῆς Παιδαγωγίας καὶ τοῦ ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ

- Ἄτλας περιέχων καθολικοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας τῆς ὕδρογειοῦ σφαίρας, Βιέννη 1800.
- Πίναξ γεωγραφικὸς τῆς Εὐρώπης, 1801.
- Πίναξ γεωγραφικὸς τῆς Ἀσίας, 1802.
- Πίναξ καθολικὸς τῶν δύο ἡμισφαιρίων, Βιέννη

1804, Προσθήκη στὸ βιβλίον *Στοιχεῖα Γεωγραφίας* τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, Βιέννη 1804.

- *Ἡ Εὐρώπη διὰ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου*, τόμ. 1, Βενετία 1807.
- *Ἡ Ἑλλάς διὰ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου*, τόμ. 2, Βενετία 1807.
- *Ἡ Ἀσία διὰ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου*, τόμ. 3, Βενετία 1807.
- *Ἡ Ἀμερικὴ διὰ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου*, τόμ. 4, Βενετία 1807.
- *Ἡ Ἀφρική διὰ τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου*, τόμ. 5, Βενετία 1807.
- *Λεξικὸν Ἑλληνικόν*, Α' τόμ., Βενετία 1809.
- *Λεξικὸν Ἑλληνικόν*, Β' τόμ., Βενετία 1812.
- *Λεξικὸν Ἑλληνικόν*, Γ' τόμ., Βενετία 1816.
- *Μαγνησία*, Βιέννη 1805 καὶ ἐπανέκδοσις 1814.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κ. Α. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθῆναι 1868, σελ. 693-694.
- Α. Ν. Γούδα, *Βίοι Παράλληλοι*, Ἄνθιμος Γαζῆς, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Νεόφυτος Δούκας, Νεόφυτος Βάμβας, Ἀλεξάνδρεια 1917, σελ. 1-24.
- Τ. Α. Γριτσόπουλος, «Ἡ Διαθίκη Ἀνθίμου Γαζῆ», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας ἸΕ'* (1961-), σελ. 351-355.
- Τ. Α. Γριτσόπουλος, «Ἄνθιμος Γαζῆς», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Δ', 1964, σελ. 140-141.
- Διον. Δ. Κόκκακος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*, τόμ. Α', Ἐκδόσεις «Μέλισσα» 1956, σελ. 449-460.
- Γ. Δ. Ζιούτος, Ἄνθιμος Γαζῆς. Ὁ ἀναγεννητὴς ἐθναπόστολος, ὁ κοινωνικὸς μεταρρυθμιστὴς, ὁ ἀγωνιστὴς δημοσιογράφος, Ἀθῆναι 1946.
- Βαγγ. Σκουρβαρᾶς, «Σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Μπλιώτικης Σχολῆς, Ἠὼς 1966, σελ. 241 κ.έ.
- Ἰ. Μ. Χατζηφώτης, Ἄνθιμος Γαζῆς (1758-1828), Ἀθῆναι 1969.
- Γιάννης Γ. Μουγογιάννης, «Ἄνθιμος Γαζῆς», *Μορφαὶ τῆς Μαγνησίας*, Βόλος 1973, σελ. 69-104.
- Φ. Κ. Μπακαλοπούλου, Ἄνθιμος Γαζῆς (1758-1828), *Δοκίμιον γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον του*, Βόλος 2003, 95 σελ.
- Γ. Καρᾶς, «Ἄνθιμος Γαζῆς (1758-1828)», *Ἐγκυκλοπαίδεια «Υδρία»*, τόμ. 16, σελ. 290-292.
- Πολυχρ. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωστ. Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch».
- Δημ. Καραμπερόπουλος, *Γνώσεις ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας τοῦ Θεσσαλοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Ἀνθίμου Γαζῆ (1758-1828)*, Ἀθῆναι 1903.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Φιλολόγος, τ. Λυκείαρχος

Ο ΗΧΟΣ ΤΗΣ ΚΑΜΠΑΝΑΣ

Ἀρκετὲς φορὲς ἔρχεται στὸ προσκίνιο ἢ διαμαρτυρία πολιτῶν γιὰ ἐνόχλησή τους ἀπὸ τὸν ἦχο τῆς καμπάνας, δηλαδὴ τὴν κωδωνοκρουσία ἀπὸ γειτονικὸ ναό.

Ἱστορικῶς ἀναφέρουμε ὅτι οἱ καμπάνες ἐμφανίζονται λίαν ἐνωρὶς στὴ Δύση, καὶ ὠνομάσθηκαν καμπάνες ἀπὸ τὸν ὀνομαστὸ χαλκὸ τῆς Καμπανίας, ὅπου τὸ πρῶτον κατασκευάσθηκαν. Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέρουν τὶς καμπάνες, ὅπως ὁ Παχυμέρης στὴ Βιογραφία γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο Παλαιολόγο, ὅπου καὶ τὶς ὀνομάζει «*συντακτηρίους κώδωνας τῆς ἐκκλησίας*».

Ὁφείλουμε ἀκόμη νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπηγόρευσαν τὴν χρῆση τῶν κωδῶνων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σκληρᾶς δουλείας, οἱ δὲ κώδωνες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας μετεποιοῦθησαν σὲ πυροβόλα. Κατὰ τὴν ὡς ἄνω περιόδον τῆς Τουρκοκρατίας, μόνο στὴ Ρωσία ἠκούετο ὁ ἦχος τῆς καμπάνας, καὶ τοῦτο μέχρι τὸ 1917, ὅτε ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοὺς ναοὺς.

Οἱ κώδωνες, κοινῶς καμπάνες, τῶν ἱερῶν ναῶν συγκαταλέγονται στὰ ἱερὰ σκευῆ αὐτῶν καὶ εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν δημόσια λατρεία. Αἰῶνες τώρα, ἡ κωδωνοκρουσία ἀποτελεῖ τμηματὴ τῆς ὀρθόδοξης λατρείας καὶ τυγχάνει πρακτικῆ ἐκδήλωση τοῦ δικαιώματος θρησκευτικῆς ἐλευθερίας τῶν πιστῶν.

Τὸ ὠρολόγιον στὸ κωδωνοστάσιο, ἐννοεῖται, ἐξαιρεῖται, καθ' ὅτι δὲν συνδέεται μὲ τὴ θεία λατρεία. Ὡστόσο, δὲν νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ καταργηθεῖ, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι σήμερα ὁ καθένας ἔχει

ρολόι καὶ μπορεῖ νὰ μαθαίνει τὴν ὥρα. Τὸ ὠρολόγιον στὸ κωδωνοστάσιο ἀποτελεῖ πολιτιστικὸ στοιχεῖο τοῦ οἰκισμοῦ μιᾶς κωμόπολης, ὅπως μιὰ πηγὴ, ἕνας ἀνδριάντας, ἕνας πλάτανος, ἕνα προσκυνητᾶρι· εἶναι ἕνα στολίδι γιὰ τὸ χωριό. Πολλοὶ δὲ ὁμογενεῖς μας ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ στέλνουν χρήματα καὶ φτιάχνουν κωδωνοστάσιο, καὶ μάλιστα ρολοί, τὸ ὁποῖο φέρει οἰκογενειακὲς ἀναμνήσεις, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς ἀποτελεῖ καὶ μιὰ εὐχάριστη συντροφιὰ στοὺς κατοίκους.

Βεβαίως, ἐξ ἀπόψεως νομοθετικῆς, τὸ ὄλο ζήτημα τῆς κωδωνοκρουσίας ἔχει σχέση μὲ τὴ λεγομένη ἠχητικὴ ρύπανση ἢ μὴ τοῦ περιβάλλοντος. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἐν γένει τοῦ θορύβου τοῦ προερχομένου ἀπὸ τὴν κρούση τῆς καμπάνας τοῦ ναοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κεκμένη νομοθεσία, ὁ Ν. 1650/86 προβλέπει τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος, καὶ συγκεκριμένα ὀρίζει (ἄρθρο 2) ὅτι ὡς ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος θεωρεῖται καὶ ὁ θόρυβος, ἐφ' ὅσον ὁμως ἔχει τοιαύτη ἔνταση, ὥστε νὰ προκαλεῖ ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ὑγεία.

Τὸ ἴδιο ἀναφέρει καὶ τὸ Π.Δ. 1180/81, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴ λειτουργία βιομηχανικῶν καὶ μηχανολογικῶν ἐγκαταστάσεων καὶ θεωρεῖ ὡς ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος τὸν θόρυβον. Ἐπίσης, καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 49/02 Ὁδηγία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου κάμνει λόγο γιὰ προστασία τοῦ πολίτου ἀπὸ τὸν θόρυβο.

Ἐξ ἄλλου, ὑφίσταται καὶ ἡ ὑπ. ἀρ. 1032/2/371α/1996 ἀστυνομικὴ διάταξη, ἡ ὁποία προβλέπει μέτρα γιὰ τὴν τήρηση τῆς κοινῆς ἡσυχίας, ὡς καὶ ἡ ὑπ. ἀρ.

3010/15-1-86 υγειονομική διάταξη, η οποία προβλέπει μετρήσεις με ειδικά μηχανήματα της επιτρεπόμενης ήχοστάθμης.

Οί παραπάνω, βεβαίως, διατάξεις του κοινού και κοινοτικού νομοθέτου θα πρέπει πάντοτε να εντάσσονται σε εκείνες του Συντάγματος, και ειδικότερα των άρθρων 13 και 24.

Συνεπώς, από νομική άποψη το θέμα της κωδωνοκρουσίας είναι θέμα όχι απαγορεύσεως, αλλά εντάσεως του ήχου, των «ντεσιμπέλ», κυρίως σε άστικές πυκνοκατοικημένες περιοχές, όπου μάλιστα το κωδωνοστάσιον, για παράδειγμα, βρίσκεται πλησίον των τελευταίων όρφων των πολυκατοικιών. Το όλο θέμα πά-

Από νομική άποψη το θέμα της κωδωνοκρουσίας είναι θέμα όχι απαγορεύσεως, αλλά εντάσεως του ήχου, των «ντεσιμπέλ».

ντοτε εξετάζεται κατά περίπτωσιν (ως παράδειγμα αναφέρουμε την εξαιρετική απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Βόλου υπ' αρ. 1214/2003), και καλόν είναι να αποφεύγονται εν γένει οί υπερβολές και ακρισίες.

Επιπροσθέτως, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι έχουν εκδοθεί και σχετικές εκκλησιαστικές εγκύκλιοι, ως η υπ' αρ. 2855/9-7-2003 της Ιεράς Συνόδου, ως και λίαν καταποπιστικό τυγχάνει και το υπ' αρ. πρωτ. 1907/7-6-2005 έγγραφο της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος προς το Υπουργείον Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

Όστόσο, άλλο θέμα είναι η σωστή διαχείριση της κωδωνοκρουσίας, και άλλο ο γενικότερος ιδεολογικός προβληματισμός αν πρέπει να υπάρχουν καμπάνες και

να ήχουν. Υπάρχουν και σχετικές δικαστικές αποφάσεις, οί οποίες δέχονται ότι ο ήχος της καμπάνας είναι δικαίωμα αυτόπροσδιορισμού της Εκκλησίας και δέν παραβιάζει τις διατάξεις του νόμου περί ήχορρυθπάνσεως.

Οί καμπάνες στους ναούς είναι από μακροῦ χρόνου θεσμός, όχι μόνον στον έλλαδικό χώρο, αλλά και στον ευρωπαϊκό. Μέχρι σήμερα, στις μεγάλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες της Ευρώπης, Παρίσι, Λονδίνο, Ρώμη, Βιέννη κτλ., ήχουν οί καμπάνες.

Στην Ελλάδα, μάλιστα, ο ήχος της καμπάνας είναι συνδεδεμένος με την αυτόσυνειδησία του Έλληνας. Η κωδωνοκρουσία αποτελεί στον έλλαδικό χώρο στοιχείο του θρησκευτικού πολιτιστικού περιβάλλοντος. Ίδιαίτερα στην έπαρχία, στο χωριό, η καμπάνα είναι το χαρακτηριστικό της αφύπνισης ότι ζώ, υπάρχω, έχω ταυτότητα και δέν είμαι νεκρωμένος και ανύπαρκτος. Έπειτα, για τον πιστό χριστιανό, ο ήχος της καμπάνας θυμίζει τον Θεό, την λατρεία προς Αυτόν, τον Δημιουργό του κόσμου και Πλάστη, και είναι μιὰ πρόσκληση για προσευχή. Άλλοίμονο, αν ο άνθρωπος είναι μόνον ό,τι τρώγει και ζει βίο βοσκηματώδη. Ο άνθρωπος αναφέρεται προς τον Θεό, προς τὰ άνω. Έχει ψυχή και δέν είναι μόνο σώμα.

Είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι, όταν κάποιοι στρέφονται εναντίον της κωδωνοκρουσίας, με τη δικαιολογία ότι ένοχλούνται, πολλές φορές ο βαθύτερος λόγος δέν είναι αυτός της ένοχλήσεως, ότι δηλαδή χάνουν την ανάπαυσή τους. Όπισθεν του λόγου αυτού κρύπτεται η πολεμική κατά της Εκκλησίας, η άθείστική αντίληψη, ο μηδενισμός και η εν γένει άπαξίωση της έννοιας της ιερότητας. Αυτόι οί συνάνθρωποι θέλουν να μην άκούγεται όχι μόνον ο ήχος της καμπάνας, αλλά εν γένει η Έκκλησία, ο Χριστός

Ἐλευθέρως, δημοκρατικῶς καὶ χωρὶς φανατισμὸ καὶ καμμία προπαγάνδα, ἐπιθυμοῦμε νὰ διατηρήσουμε τὶς ἱερὲς παραδόσεις μας, μία τῶν ὁποίων εἶναι νὰ ἀκοῦμε τὶς καμπάνες τῶν ναῶν μας. Ἄς εἶναι ἡ διαμαρτυρία μας γιὰ ἄλλες ἡχορρυπάνσεις, ὡς εἶναι οἱ ἐκκωφαντικοὶ ἦχοι τῶν νυκτερινῶν κέντρων καὶ τῶν διαφόρων ὀχημάτων, καὶ ὄχι γιὰ τὸν γλυκὸ ἦχο τῆς καμπάνας τῶν ναῶν μας. Δὲν εἶναι καταστροφή, εἶναι εὐλογία τῆς κοινωνίας. Εἶναι πολιτιστικὸ μέγεθος μὲ ιδιαίτερη ἀξία καὶ σημασία γιὰ τὴν ὑπόστασή μας.

καὶ ἡ θεία διδασκαλία Του. Θέλουν νὰ σβήσει τὸ Εὐαγγέλιο καὶ βασικὰ νὰ μὴν ἐπηρεάζει τὸν δημόσιο βίο. Εἶναι ὡς νὰ λέγουν: «Φύγε, Θεέ, δὲν σὲ θέλω».

Ὅμως μπορεῖ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπος χωρὶς Θεό; Ὡς ἔλεγε ὁ Γκαίτε, ὅπου χάθηκε ὁ Χριστιανισμὸς, ὑπῆρξαν μόνο δάκρυα πίκρας. Βέβαια, ὡς ἔχει ἀποδείξει τὸ διάβα τῶν αἰῶνων τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, κάποτε καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ σήμερα ἀποκηρύσσουν τὸν Θεὸ θὰ ἔλθει ἡ ὥρα ποὺ θὰ ἀναζητήσουν τὸν οὐρανὸ, τὸν Θεό, τὴν Ἐκκλησία. Συνεπῶς, ὁ δι-ακριτικὸς ἦχος τῆς καμπάνας πρέπει νὰ ὑπάρχει, γιὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν Θεό.

Θὰ πρέπει προσέτι νὰ σημειώσουμε ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐπιδιώκουν τὴν κατάργηση τῆς κωδωνοκρουσίας καὶ γιὰ ἄλλους λόγους, γενικώτερους. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐγγίζουν τὰ τῆς ἐθνικῆς μας ταυτότητας θέματα. Δηλαδὴ ἐπιδιώξή τους εἶναι ἡ ἀποϊεροποίηση τῆς Ἑλλάδος, ἡ λησμόνηση τοῦ «ποιοὶ εἴμεθα» καὶ ἡ ἐπικράτηση ἐνὸς παγκοσμιοποιημένου πολυπολιτισμικοῦ “status”, χωρὶς σύνορα, προσωπικότητα, ἦθη καὶ ἔθιμα, χωρὶς ἰδιοπροσωπία. Ἀλλὰ ἄνθρωπος χωρὶς ἴδιον πρόσωπο καὶ ἔθνος χωρὶς τὴ δική του ἀναφορὰ εἶναι προσωπεῖο καὶ φρικτὴ «καρικατούρα».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἀναφέρουμε δύο παραδείγματα μὲ ιδιαίτερη σημασία.

Τὸ πρῶτο παράδειγμα εἶναι ἡ Ρωσία, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς ἀθεϊστικῆς προπαγάνδας καὶ ἰδεολογίας, ἐπεδίωξε νὰ οἰκοδομήσει ναοὺς, καὶ μάλιστα ὑπερμεγέθεις, ὅπερ καὶ ἔγινε σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, καὶ φυσικὰ οἱ ρωσικὲς μεγάλες καμπάνες ἤχουν μεγαλοπρεπῶς.

Τὸ δεύτερο παράδειγμα εἶναι τὸ ἐξ ἀντιθέτου σκεπτικὸ ὅτι οἱ μουσουλμανικὲς χώρες μετὰ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τηροῦν τοὺς θεσμοὺς τους, καὶ μάλιστα στεντορία τῆ φωνῆ ἀκούγονται οἱ προσευχῆς τους πολλακίς τῆς ἡμέρας, καὶ τίποτε δὲν ἀπεμπολοῦν.

Ἐμεῖς, ἐλευθέρως, δημοκρατικῶς καὶ χωρὶς φανατισμὸ καὶ καμμία προπαγάνδα, ἐπιθυμοῦμε νὰ διατηρήσουμε τὶς ἱερὲς παραδόσεις μας, μία τῶν ὁποίων εἶναι νὰ ἀκοῦμε τὶς καμπάνες τῶν ναῶν μας. Ἄς εἶναι ἡ διαμαρτυρία μας γιὰ ἄλλες ἡχορρυπάνσεις, ὡς εἶναι οἱ ἐκκωφαντικοὶ ἦχοι τῶν νυκτερινῶν κέντρων καὶ τῶν διαφόρων ὀχημάτων, καὶ ὄχι γιὰ τὸν γλυκὸ ἦχο τῆς καμπάνας τῶν ναῶν μας. Δὲν εἶναι καταστροφή, εἶναι εὐλογία τῆς κοινωνίας. Εἶναι πολιτιστικὸ μέγεθος μὲ ιδιαίτερη ἀξία καὶ σημασία γιὰ τὴν ὑπόστασή μας.

**Ἄρχμ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ**

Ἱεροκλήρυκας
Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν

ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΕΞΩΓΗΙΝΟΙ;

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἐνδιαφέρον γι' «αὐτούς». Καί γράφουμε «αὐτούς», ἂν καί – θεωρητικά μιλώντας– δὲν ξέρουμε ἂν θὰ εἶναι αὐτοί, ἢ/καὶ αὐτές (ἂν ὅλα ἔχουν κάτι ἄρσενικό ἢ/καὶ θηλυκὸ πᾶν τους), ἢ αὐτά (ἂν δὲν ἔχουν ἀνάγκη φυλετικῆς ἀναπαραγωγῆς). Δὲν ξέρουμε ἂν θὰ εἶναι ἀπλᾶ βιολογικὰ ὄντα ἢ ἂν θὰ ἀποτελοῦν κάποιου εἴδους μίγμα μὲ μηχανές. Δὲν ξέρουμε ἂν θὰ περπατᾶνε, ἂν θὰ κυλῖονται ἢ ἂν θὰ πετοῦν. Δὲν ξέρουμε ἂν θὰ ἔχουν ἕναν «ἐγκέφαλο» ἢ πολλοὺς μικροὺς «ἐγκεφάλους» σκορπισμένους σὲ ὅλο τὸ σῶμα τους. Δὲν ξέρουμε ἂν θὰ χρησιμοποιοῦν λόγο ἢ λόγια, ἢ ἂν θὰ ἐκπέμπουν κάποιο εἶδος κυμάτων χωρὶς συγκεκριμένες διακοπές, δηλαδὴ χωρὶς λέξεις. Δὲν ξέρουμε ἂν θὰ βλέπουν καί, ἂν βλέπουν, σὲ ποιὲς συχνότητες τοῦ ἠλεκτρομαγνητικοῦ φάσματος (ὄρατό, ὑπερῦθρο, ὑπεριώδες, ἢ ...) θὰ βλέπουν. Τὸ μόνο, τελικά, ποὺ ξέρουμε εἶναι ὅτι ἀπασχολοῦν πολλοὺς γίνιους. Κάποιοι μάλιστα βγάζουν καὶ τὸ φωμὶ τους μ' «αὐτούς».

Πράγματι, πάρα πολλὲς ταινίες τοῦ κινηματογράφου, πάρα πολλὰ προγράμματα τηλεόρασης, πάρα πολλὰ ἄρθρα ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, πάρα πολλὲς ἱστοσελίδες τοῦ Διαδικτύου καὶ πάρα πολλὲς συζητήσεις (εἰδικὰ νέων) ἔχουν «αὐτούς» ὡς ἀποκλειστικὸ ἀντικείμενο. Τόσο ποὺ νὰ ἀναρωτιέται κανεὶς τί θὰ ἔκαναν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι (καὶ εἰδικὰ οἱ νέοι ἄνθρωποι) ἂν «ἐκεῖνοι» ἦταν ἀπόντες. Μήπως, στὸ κάτω-κάτω, «τούς» χρειαζόμαστε γιὰ οικονομικοὺς λόγους;

Ἐπιπλέον, ποιὲς θὰ ἦταν οἱ θεολογικὲς συνέπειες τῆς ὑπαρξῆς «αὐτῶν», τῶν ἐξωγήινων; Καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ θε-

Ποιὲς θὰ ἦταν οἱ θεολογικὲς συνέπειες τῆς ὑπαρξῆς «αὐτῶν», τῶν ἐξωγήινων; Καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ θεολογικοὶ προβληματισμοὶ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀκατάσχετη ἐνασχόληση μὲ «αὐτούς» τῶν ἀνθρώπων τοῦ πλανήτη μας; Εἶναι ὅλος αὐτὸς ὁ θόρυβος δικαιολογημένος;

ολογικοὶ προβληματισμοὶ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀκατάσχετη ἐνασχόληση μὲ «αὐτούς» τῶν ἀνθρώπων τοῦ πλανήτη μας; Εἶναι ὅλος αὐτὸς ὁ θόρυβος δικαιολογημένος;

α. Ἐπισκέψεις στὴ Γῆ: Γιατί;

Ἄς ὑποθέσουμε κατ' ἀρχὰς ὅτι «αὐτοὶ» ὑπάρχουν. Ἀναρωτιόμαστε γιατί νὰ θέλουν νὰ ἔλθουν στὴ Γῆ. Ψάχνουμε νὰ βροῦμε ἀπαντήσεις σκεφτόμενοι τὸ τί κάνουμε ἕμεῖς οἱ ἄνθρωποι. Γιατί ταξιδεύουμε;

1. *Γιὰ ἀναψυχή.* Σύμφωνα, ἀλλὰ ἀναψυχὴ δὲν γίνεται μὲ τεράστια δαπάνη χρόνου, ἐνέργειας καὶ «χρημάτων», ὅ,τι κι ἂν τὰ «χρήματα» σημαίνουν γιὰ τοὺς ἐξωγήινους. Κατὰ κάποιο τρόπο, ἡ «ἀναψυχή» ἦταν τὸ κίνητρο γιὰ τὰ ταξίδια τῶν ἀνθρώπων στὴ Σελήνη, ἀλλὰ μέχρις ἐκεῖ: τίποτε περισσότερο. Καὶ δεδομένου ὅτι στὸ Ἡλιακὸ μας Σύστημα δὲν ὑπάρχουν ἄλλα νοήμονα ὄντα, ἡ κάθε εἴδους «ἀναψυχή» ἀποκλείεται. Οἱ περιορισμοὶ ἐνέργειας καὶ χρόνου εἶναι ἀνυπέρβλητοι¹.

1 Καί, φυσικά, ὑπάρχουν περιορισμοὶ χρόνου:

2. *Γνωριμία.* Δέν ἐξηγεῖ τὸ πολυδάπανο ταξίδι γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ποὺ δέν τὸ ἐξηγεῖ καὶ ἡ ἀναμνηχὴ. Ἄν οἱ ἐξωγήνιοι μποροῦν νὰ ἔλθουν ἐδῶ, γιὰ νὰ μᾶς γνωρίσουν, τότε σίγουρα θὰ μποροῦν νὰ μᾶς γνωρίσουν χρησιμοποιώντας τηλεσκόπια, ραδιοτηλεσκόπια, κλπ. Ποιὸς λοιπὸν ὁ λόγος γιὰ μιὰ τέτοια ὑπερβολικὴ σπατάλη ἐνέργειας;

3. *Ἐπίδειξη δύναμης.* Ἴσως σκεφτοῦν μερικοὶ ὅτι οἱ ἐξωγήνιοι θὰ ἠθέλαν νὰ κἀκουν αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους ἀφίνοντας κάποια σημάδια, ἕναν «φάρο», ἢ μιὰ σημαία, ὅπως ἔκαναν οἱ Ἀμερικανοὶ στὴ Σελήνη. Ἐρωτᾶται, ὅμως: Ποῦ εἶναι τὰ σημάδια αὐτά; Μιὰ ἐπίδειξη δύναμης θὰ ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ εἶναι *ἐπίδειξη*. Τὰ σημάδια θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καταφανῆ καὶ ἐντυπωσιακά. Καὶ τέτοια σημάδια *καταφανῆ καὶ ἐντυπωσιακά* δέν βλέπουμε.

4. *Ἐκμετάλλευση.* Αὐτὸ μάλιστα! Θὰ ἐρμηνεύε εύκολα τέτοια ταξίδια, ὅπως ἐρμηνεύει τὸν πόθο τῶν Εὐρωπαίων τοῦ 15^{ου} αἰῶνα νὰ φτάσουν στὶς Ἰνδίες ταξιδεύοντας δυτικά, με ἀποτέλεσμα νὰ «ἀνακαλύψουν» τὴν Ἀμερικὴ. [Ἐχει διατυπωθεῖ ἡ ἀποψη ὅτι ἀντὶ γιὰ ἀνακάλυψη θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος συνάντηση ἀνθρώπων ἀπὸ δύο ἡπείρους.] Σημασία ἔχει τὸ συμπέρασμα. Οἱ Εὐρωπαῖοι δέν πῆγαν στὴν Ἀμερικὴ ἀπὸ ρομαντισμὸ καὶ πόθο γιὰ γνώση: πῆγαν, γιὰ νὰ ὑποτάξουν τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ νὰ πάρουν ὅλο τους τὸν πλοῦτο, ὅπως καὶ ἔγινε. Κατὰ συνέπεια, ἂν κάποιοι ἐξωγήνιοι ἔρχονταν στὴ Γῆ με ὄχι καὶ τόσο φιλικὲς διαθέσεις, θὰ ἔπρεπε νὰ ἤξεραν καλὰ τὶς ἀμυντικὲς μας ἰκανότητες καὶ νὰ ἔλθουν ἐδῶ γιὰ μιὰ ὀλοκληρωτικὴ κατάρκτηση. Κι ἐπειδὴ κάτι τέτοιο δέν ἔχει

τίποτε δέν μπορεῖ νὰ ταξιδέψει ταχύτερα ἀπὸ τὸ φῶς, καὶ ἡ ἐπιτάχυνση ἐνὸς ὀχήματος ἔστω καὶ στὸ ἕνα δέκατο τῆς ταχύτητας τοῦ φωτὸς εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολη καὶ «δαπανηρὴ». Δέν δικαιολογεῖ τὸν ὄρο «ἀναμνηχὴ».

γίνει, συναίεται ἀναμφίβολα ὅτι δέν ἔχουν ἔλθει ἐξωγήνιοι στὴ Γῆ.

Μὲ ἄλλα λόγια, δέν εἶναι δυνατόν νὰ δεχτεῖ κανεὶς ὅτι ἔχουν ἔρθει ἐπισκέπτες στὸν πλανήτη μας, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ σχηματίσουν κάποιους κύκλους σὲ χωράφια τῆς Ἀγγλίας ἢ γιὰ νὰ μιλήσουν σὲ κάποιους φιλοπερίεργους ἀναζητητὲς τους²: θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ἄλλες ἀναζητήσεις.

Ἐπιπλέον, δέν εἶναι δυνατόν νὰ συνδεθεῖ ἡ ἐμφάνιση κάθε Ἄγνωστης Ταυτότητας Ἰπτάμενου Ἀντικειμένου (ΑΤΙΑ ἢ UFO ἀπὸ τὶς ἀγγλικὲς λέξεις Unidentified Flying Object) με ἕνα Ἄγνωστου Κινήτρου Ταξίδι Ἐξωγήνιων (ΑΚΤΕ). Ἐνα ΑΤΙΑ εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ λέει τὸ ὄνομά του: Ἄγνωστης Ταυτότητας Ἰπτάμενο Ἀντικείμενο, γίνης ὅμως προέλευσης: πέτρα, μπαλόνι, ἐλικόπτερο, ἀεροπλάνο, ἀερόστατο κλπ., τὸ ὁποῖο κάποιοι ἄνθρωποι ἐκτόξευσαν γιὰ κάποιο λόγο. Δέν δικαιολογεῖ κανενὸς εἶδους ΑΚΤΕ.

Εἰδικότερα, φαίνεται ἐντελῶς ἀκατανόητο γιὰ ἕνα ΑΤΙΑ νὰ ἔχει κυκλικὸ σχῆμα («ἰπτάμενου δίσκου»). Ὅσοι ἔχουν δοκιμάσει νὰ παίξουν τὸ παιχνίδι «φρίσμπι» (frisbee) ξέρουν πόσο δύσκολο εἶναι νὰ κατευθύνεις ὀρθὰ κάτι ποὺ περιστρέφεται. Γιατί, λοιπὸν, νὰ ἐπιλέξουν αὐτὸ τὸ σχῆμα κάποιοι ταξιδιώτες, καὶ

2 Γνωστὸς ἐξομολόγος διηγήθηκε σὲ ἀνοικτὴ ὁμιλία τὴν ἐξῆς ἱστορία: Συνειδητοὶ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, με τοὺς ὁποίους μετὰ συνδέθηκε πνευματικά, συνάντησαν κάποιους ποὺ ἔμοιαζαν «ἐξωγήνιοι», οἱ ὁποῖοι τοὺς μιλοῦσαν, καὶ μάλιστα ἑλληνικά! Μετὰ ἀπὸ κάποιες προκαταρκτικὲς συναντήσεις τοὺς ζήτησαν νὰ σταματήσουν νὰ πηγαίνουν στὴν Ἐκκλησία, γιὰτὶ χάνουν χρόνο, μαθαίνουν δόγματα, ἀποπροσανατολίζονται καὶ δέν θὰ μποροῦν μετὰ νὰ καταλάβουν ὅλα ὅσα θὰ ἠθέλαν νὰ τοὺς ποῦν γιὰ τοὺς πλανῆτες, τοὺς ἀστέρες καὶ τοὺς γαλαξίες. Ὡστε, τὸ ζητούμενο ἦταν ἀπλῶς νὰ διακοπεῖ ὁ ἐκκλησιασμός. Οἱ ἀναγνώστες μποροῦν νὰ βγάλουν τὰ συμπεράσματά τους γιὰ τὸ ποιοὶ μπορεῖ νὰ ἦταν οἱ «ἐξωγήνιοι».

μάλιστα για διαπλανητικά ή διαστρικά ταξίδια; Άνεπίτρεπτο λάθος για έναν γίγνο, πόσο μάλλον για έναν «τεχνολογικά ανώτερο» πολιτισμό.

Υποπτεύομαι μιὰ αντίδραση: Καλά, ἐδῶ ἀκούγονται τόσες καὶ τόσες μαρτυρίες γιὰ ΑΤΙΑ, πῶς μπορεῖς ἐσὺ νὰ εἶσαι τόσο ἀπόλυτος γιὰ τὶς χιλιάδες καταγεγραμμένες περιπτώσεις στὶς ὁποῖες δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ γίνῃ προέλευση; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι φυσικὰ καὶ δὲν μποροῦμε νὰ βροῦμε εὐκόλα τὴν προέλευσις καθενὸς ΑΤΙΑ πού αὐτὸ τὸν μῆνα, ἢ ἴσως αὐτὴ τὴ μέρα, ἢ ἀκόμα αὐτὴ τὴν ὥρα ἐμφανίστηκε κάπου στὴ Γῆ. Ἀποκλείομε ὁμῶς τὴν ἐξωγήινῃ προέλευση, χρησιμοποιοῦντας τὰ προηγούμενα ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα. Ἄς κάνουμε μιὰ θρησκευολογικὴ ἀναλογία: Δὲν μποροῦμε νὰ ἐξηγήσουμε εὐκόλα τὶς ὁποῖες μυστικὲς «πνευματικὲς» ἐμπειρίες μπορεῖ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει αὐτὸ τὸ λεπτὸ ἕνας ἐβραῖος ἢ ἕνας μουσουλμάνος ζηλωτὴς· μποροῦμε, ὁμῶς, νὰ ξέρομε ὅτι «πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐπληθῶτα ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι» (Α΄ Ἰωάν., δ΄ 3).

β. Κι ἂν μᾶς βλέπουν ἀπὸ μακριά;

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1950 ὁ διάσπμος φυσικὸς Enrico Fermi³ περπατοῦσε μὲ ἄλλους σπουδαίους φυσικοὺς, ἀνάμεσά τους οἱ Edward Teller καὶ John von Neumann, στὸ Ἐργαστήριον τοῦ λεγόμενου Manhattan Project⁴ στὸ Los Alamos τῆς

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1950 ὁ διάσπμος φυσικὸς Enrico Fermi διατύπωσε τὴν ἀπορία πού ἔγινε γνωστὴ ὡς τὸ Παράδοξο τοῦ Fermi. Εἶπε ἀπλᾶ “Where are they?” Ἄν ὑπῆρχαν ἐξωγήινοι, θὰ ἔπρεπε ἡ παρουσία τους νὰ εἶναι αἰσθητὴ στὴ Γῆ, ἔστω κι ἂν δὲν εἶχαν ταξιδέψει ὡς ἐδῶ.

Πολιτείας τοῦ Νέου Μεξικῶ τῶν ΗΠΑ. Ὅταν ἔγινε λόγος γιὰ «ἱπτάμενους δίσκους», ἔκανε μιὰ ἀποστομωτικὴ ἐρώτησις πού ἔμεινε στὴν ἱστορία. Μὲ τρεῖς μόνο λέξεις διατύπωσε τὴν ἀπορία πού ἔγινε γνωστὴ ὡς τὸ Παράδοξο τοῦ Fermi. Εἶπε ἀπλᾶ “Where are they?”⁵ καὶ ὄλοι ἀμέσως κατάλαβαν τί ἐννοοῦσε. Ἄν ὑπῆρχαν ἐξωγήινοι, θὰ ἔπρεπε ἡ παρουσία τους νὰ εἶναι αἰσθητὴ στὴ Γῆ, ἔστω κι ἂν δὲν εἶχαν ταξιδέψει ὡς ἐδῶ. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς φαίνεται πολὺ τραβηγμένος, ἀλλὰ θὰ γίνῃ καλύτερα κατανοητός, ὅταν πάρουμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή, δίνοντας κάποιους ἀριθμοὺς.

Τὸ Σύμπαν εἶναι ἡλικίας 13,8 δισεκατομμυρίων ἐτῶν καὶ περιλαμβάνει κάπου 100 δισεκατομμύρια γαλαξίες. Κάθε γαλαξίας περιέχει ἑκατοντάδες δισεκατομμύρια ἄστρα καὶ μερικὰ ἄστρα ἔχουν πλανῆτες (ἴσως γύρω στοὺς δέκα τὸ καθένα). Ὁ δικὸς μας Γαλαξίας εἶναι σπειροειδὴς καὶ ἔχει διάμετρο 100.000 ἔτη φῶτος, περίπου. Ἡ Γῆ ἔχει ἡλικία 4,5 δισεκατομμυρίων ἐτῶν, καὶ ὁ Ἄνθρωπος ὁ Σοφός (ἢ Ἐμφρων, ἢ homo sapiens) ἐμφανίστηκε

3 Ρώμη 1901 – Σικάγο 1954. Ἐργάστηκε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία σὲ κάθε τομέα τῆς Θεωρητικῆς καὶ τῆς Πειραματικῆς Φυσικῆς (βραβεῖο Nobel 1938). Πολλοὶ τὸν θεωροῦν τὸν δεύτερο, μετὰ τὸν Einstein, μεγαλύτερο φυσικὸ τοῦ 20^{ου} αἰῶνα.

4 Πρόκειται γιὰ τὸ Πρόγραμμα Ἀνάπτυξης Ἀτομικῶν καὶ Πυρηνικῶν Ὀπλων τὸ ὁποῖο ἀπέφερε τὴν κατασκευὴ τῆς ἀτομικῆς βόμβας τὸ 1945. Οἱ ἔρευνες Πυρηνικῆς Φυσικῆς

συνεχίζονται ἐκεῖ μέχρι καὶ σήμερα.

5 Κατ’ ἄλλους ἡ ἀκριβὴς λεκτικὴ διατύπωση ἦταν «Where is everybody?», χωρὶς οὐσιώδη ἐννοιολογικὴ διαφορά. Στὰ ἑλληνικὰ καὶ οἱ δύο ἐκφράσεις μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν: «Μὰ πού εἶναι τέλος πάντων;»

πάνω της πριν 100.000 χρόνια.⁶ Ο άνθρωπος πολιτισμός, όμως, είναι ηλικίας το πολύ 10.000 ετών. Έπομένως, σε ένα αστρονομικά ασήμαντο χρονικό διάστημα (10.000 ετών) μπορεί να αναπτυχθεί πολιτισμός που γνωρίζει και εκμεταλλεύεται τηλεσκόπια και ραδιοτηλεσκόπια. Κι όμως, τα δικά μας τηλεσκόπια και ραδιοτηλεσκόπια δεν λαμβάνουν σήματα από πουθενά!⁷

Ένας πολυγραφότατος θεωρητικός φυσικός, ο Paul Davies, ο οποίος εργάζεται και για το Πρόγραμμα SETI (Search for Extra-Terrestrial Intelligence, Αναζήτηση Έξω-Γήινης Νοημοσύνης) των ΗΠΑ, προβληματίστηκε πολύ από αυτή την *άλλόκοτη σιωπή* και έγραψε ένα πολύ ωραίο σχετικό βιβλίο⁸. Είναι φανερό ότι η σιωπή αυτή γίνεται όλο και πιο τεχνολογική για την επιστήμη μας, την τεχνολογία μας και για όλο τον τρόπο σκέψης μας: Για παράδειγμα, αν είμαστε μόνοι στο Σύμπαν, τότε πιθανόν δεν έχουμε καταλάβει πολλά πράγματα από τη Βιολογία. Έπομένως, και από άλλες Φυσικές Επιστήμες. Ενῶ και η τεχνολογία μας

θα ύστερει ανάλογα. Θα προσπαθήσουμε τώρα να δώσουμε μια πολύ σύντομη περίληψη κάποιων συμπερασμάτων του βιβλίου αυτού.

1. Ως θετικοί επιστήμονες δεν ξέρουμε πώς εμφανίστηκε η ζωή στη Γη⁹. Μετά την εμφάνιση του πρώτου ζωντος κυττάρου, οι Νόμοι της Έξελίξεως¹⁰ αναλαμβάνουν τα υπόλοιπα. Όμως το πρώτο κύτταρο, και ειδικότερα η κυτταρική μεμβράνη του, είναι έντελως άκατανόητα. Το 1952 ο Stanley Miller κατόρθωσε να παρασκευάσει αμινοξέα σε ένα πολύ μεγάλο «δοκιμαστικό σωλήνα» στο εργαστήριο του στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου. Όμως, έκτοτε δεν υπήρξε ουσιαστική πρόοδος στο θέμα αυτό. Επιπλέον, αν και είναι άληθες ότι τα αμινοξέα είναι απαραίτητα για την παρασκευή πρωτεϊνών, δεν είναι τα μόνα που απαιτούνται για τη ζωή. Ένα αμινοξύ διαφέρει από ένα ζωντανό κύτταρο όσο ένα τουβλό από ένα μεγάλο ουρανοξύστη¹¹. Έπομένως, είναι δύσκολο να δεχτούμε ότι η εμφάνιση της ζωής στη Γη είναι τυχαία. Κατ' ακολουθία, είναι πολύ πιθανό να μην υπάρχει ζωή σε άλλο μέρος του Γαλαξία ή και όλου του Σύμπαντος.

2. Ως θετικοί επιστήμονες δεν ξέρουμε γιατί εμφανίστηκε η νοημοσύνη στη Γη. Η ζωή όπωσδήποτε συνεπάγεται εξελικτικές διαδικασίες, αλλά οι εξελικτικές διαδικασίες μπορούν απλά να παράγουν δεινοσαύρους (φοβερούς και τρομερούς, όπως υποδηλώνει η λέξη), αλλά όχι νοημοσύνη¹². Αν σε κάποιο πλανήτη κά-

6 Σύμφωνα με τη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia (<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF%CF%82>), η εμφάνιση του σύγχρονου ανθρώπου μπορεί να συνδεθεί με την αρχή της Παλαιολιθικής Έποχής. Αυτή, πάλι, τοποθετείται ανάμεσα στα 50.000 και τα 200.000 χρόνια. Ο αριθμός 100.000 ή 10^5 δείχνει απλώς την τάξη μεγέθους, και η ακρίβειά του δεν επηρεάζει την ουσία των επιχειρημάτων που αναπτύσσονται.

7 Πρωτοπόρος στην αναζήτηση αυτή ήταν ο Frank Drake, ο οποίος άρχισε να ψάχνει σήματα από το εργαστήριο National Radio Astronomy Observatory στο Green Bank της Πολιτείας της Δυτικής Βιργινίας των ΗΠΑ το 1960. Η έκπομπή γίνων σημάτων είχε ξεκινήσει λίγο νωρίτερα.

8 *The Eerie Silence* της σειράς Allen Lane των εκδόσεων Penguin (2010). Ο υπότιτλος του βιβλίου, "Are we alone in the Universe" («Είμαστε μόνοι στο Σύμπαν;») είναι επίσης άξιος ιδιαίτερης προσοχής.

9 Ως ορθόδοξοι χριστιανοί, έχουμε φυσικά ξεκάθαρους απαντήσεις στη Βίβλο.

10 Βλ. το άρθρο μου, «Η Έξελικτική Βιολογία και οι παρερμηνείες της», *Κοινωνία* 3 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2010), σελ. 283-293.

11 Paul Davies, *ο.π.*, σελ. 29-30.

12 Υπενθυμίζεται ότι οι δεινόσαυροι εμφανίστηκαν στη Γη πριν από 300 με 350 εκατομμύρια χρόνια και, αφού κυριάρχησαν πάνω σε όλο τον πλανήτη για 250 εκατομμύρια χρόνια περίπου, εξαφανίστηκαν πριν από 60 εκατομμύρια χρόνια

ποιου άστρου κάποιου γαλαξία υπάρχουν «δεινόσαυροι», ή κάτι παρόμοιο, δεν θα τὸ μάθουμε ποτέ, ή τουλάχιστο ὄχι στὸ προβλέψιμο μέλλον¹³.

3. Ὡς θετικοὶ ἐπιστήμονες δὲν εἶμαστε σίγουροι γιὰ τὸ γιατί ἐφανίστηκαν οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες στὴ Γῆ. Ἡ νομοσύνη, ή οἰκονομική εὐμάθεια καὶ τὰ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα εἶναι ἀναγκαῖες ἀλλὰ ὄχι ἱκανὲς συνθήκες ἐξήγησης. Οἱ Κινέζοι γύρω στὸ 1300 μ.Χ. ἦταν τεχνολογικὰ πολὺ πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους, ὅμως δὲν ἀνέπτυξαν τὶς Φυσικὲς Ἐπιστῆμες. Οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες ἀναπτύχθηκαν στὴν Εὐρώπη καὶ στὰ παράλια τῆς Μεσογείου, περιοχὲς ὅπου ἐπικρατοῦσαν μονοθεϊστικὲς θρησκείες. Ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις αὐτῶν τῶν θρησκείων (ἀκριβεῖς ἀστρονομικὲς προβλέψεις κλπ.) καθὼς καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τοὺς ἦταν κρίσιμοι παράγοντες ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἐμφάνιση τῆς Φυσικῆς καὶ τῶν λοιπῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν¹⁴. Κατὰ συνέπεια, εἶναι πιθανὸν σὲ κάποιους ἄλλους πλανῆτες τοῦ Γαλαξία μας ή ἄλλων γαλαξίων νὰ ὑπάρχει ζωή, νὰ ὑπάρχει νομοσύνη, ἀλλὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν οὔτε θετικὲς ἐπιστῆμες, οὔτε τηλεσκόπια, οὔτε ραδιοτηλεσκόπια.

4. Ὡς θετικοὶ ἐπιστήμονες δὲν μπορούμε νὰ ἐρμηνεύσουμε γιατί νοήμονα ὄντα καὶ «προηγμένοι πολιτισμοί» θα ἄφηναν τόσο πολλὴ ἐνέργεια νὰ διαπανᾶται ἄσκοπα ἀπὸ τὰ ἄστρα, δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ τὰ τεράστια ἐργαστάσια τὰ ὁποῖα μετατρέπουν πυρηνικὴ ἐνέργεια σὲ ἐνέργεια ἠλεκτρομαγνητικῶν κυμάτων. Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπὲρ τῆς μὴ ὑπαρξης νομοσύνης ἐκτὸς Γῆς ἀνήκει στὸν Freeman Dyson¹⁵ καὶ τὸ ἀναπαράγει ὁ

περίπου.

13 Paul Davies, ὁ.π., σελ. 66-72.

14 Paul Davies, ὁ.π., σελ. 72-77.

15 Τὸ παρουσίασε ἥδη ἀπὸ τὸ 1960 στὸ ἄρθρο του "Search for artificial stellar sources of infrared radiation" («Αναζήτηση τεχνιτῶν

Paul Davies στὸ βιβλίο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ¹⁶. Ὁ πυρήνας τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι ὅτι κάθε τεχνολογικὰ προηγμένος πολιτισμὸς θα ἔπρεπε νὰ ἔχει ἀνθίσει πάνω σὲ κάποιον πλανῆτη ποὺ περιφέρεται γύρω ἀπὸ κάποιον ἄστρο, ὅπως ή Γῆ γύρω ἀπὸ τὸν Ἥλιο. Ἐξάλλου, ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς θα ἔπρεπε νὰ χρειάζεται τεράστια ποσὰ ἐνέργειας. Ἀντί, λοιπόν, νὰ ἐπιχειρεῖ ἄσκοπα ταξιδάκια «ἀναψυχῆς» σὲ πλανῆτες ἀδιάφορους γι' αὐτὸν ὅπως ή Γῆ, θα ἔπρεπε νὰ κατασκευάζει κολοσσιαῖα φωτοβολταϊκὰ συστήματα μὲ τὰ ὁποῖα νὰ ἀπορροφᾷ τὴ φωτεινὴ ἐνέργεια τοῦ κεντρικοῦ τοῦ ἄστρου. Ἐπομένως, θα ἔπρεπε ἐμεῖς κοιτώντας τὸν οὐρανὸ νὰ βλέπουμε ἄστρα (μερικῶς;) φραγμένα ἀπὸ τὸ «φράχτη» τῶν φωτοβολταϊκῶν. Ὅμως οὔτε ἓνα τέτοιο ἄστρο δὲν ἔχει ἀνιχνευτεῖ στὸν οὐρανὸ. Ἄρα, δὲν ὑπάρχουν «τεχνολογικὰ προηγμένοι» πολιτισμοὶ στὸ παρατηρήσιμο Σύμπαν.

Τελειώνοντας αὐτὴ τὴν παρουσίαση τῶν ἰδεῶν τοῦ Paul Davies, ποὺ –ὅπως εἶπαμε– ἀντλίσαμε ἀπὸ τὸ βιβλίο του *The Eerie Silence*, θα θέλαμε νὰ ἀναρωτηθοῦμε, μαζὶ μὲ τὸν συγγραφέα (σελ. 1) ἂν ή ἀπουσία τεκμηρίων εἶναι τεκμήριο ἀπουσίας. Ἡ ἀπάντηση, βέβαια, εἶναι ὅτι οἱ θετικοὶ ἐπιστήμονες δὲν ἀπαντοῦν ποτὲ μὲ ἓνα κατηγορηματικὸ «ναί» ή ἓνα ἀπαγορευτικὸ «ὄχι», ἀλλὰ μόνο μὲ πιθανότητες. Θα δώσουμε ἓνα παράδειγμα: Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὑπάρχουν θηλαστικά, ὅπως οἱ φάλαινες καὶ τὰ δελφίνια, ποὺ ζοῦν στὶς θάλασσες. Ἰσχύει, ὅμως, τὸ ἀντίστροφο; Συγκεκριμένα, ὑπάρχουν ψάρια, δηλαδὴ ζῶα ποὺ ἀναπνεύουν μὲ βράγχια, τὰ ὁποῖα ζοῦν στὴ στεριά; Ἐνας εἰδικὸς ἐπιστήμονας, π.χ., ἓνας ἰχθυολόγος, δὲν θα ἀπαντήσει παρὰ μόνο μὲ πι-

ἀστρικῶν πηγῶν ὑπέρουθρης ἀκτινοβολίας»), ποὺ ἐφανίστηκε στὸ ἔγκυρο καὶ φημισμένο περιοδικὸ *Science* (τόμος 131, σελ. 1667).

16 Σελ. 140-143.

θανότητες (π.χ., μία στο δισεκατομμύριο).

Ο Davies, λοιπόν, καταλήγει λέγοντας ότι είναι πολύ πιο πιθανό να μην υπάρχει νομοσύνη κάπου άλλου εκτός Γῆς (σελ.207-208) από το να υπάρχει. Δεν τολμᾷ, όμως, να δώσει συγκεκριμένο αριθμό για τις πιθανότητες αυτές. Δεν θα το τολμήσουμε ούτε εμείς.

Μένει μία ακόμη περίπτωση: Μήπως είμαστε οι πρώτοι; Μήπως, μετά από εμάς, ακολουθήσουν όλοι οι άλλοι πολιτισμοί, οι όποιοι θα μπορέσουν να

*Ο Davies καταλήγει λέγοντας
ότι είναι πολύ πιο πιθανό
να μην υπάρχει νομοσύνη
κάπου άλλου εκτός Γῆς
από το να υπάρχει.*

αναπτυχθούν στον Γαλαξία ή το Σύμπαν; Η επιλογή αυτή είναι εξαιρετικά απίθανη, άκραιο θα λέγαμε, αλλά όχι αδύνατη. Έχουν υπάρξει πολλά άστρα που πέθαναν πριν τον Ήλιο (ό οποίος έχει ζήσει για περίπου 5 δισεκατομμύρια χρόνια) και δεν φαίνεται να άφησαν κάποιο πολιτισμό (που θα είχε αναπτυχθεί σε κάποιο πλανήτη τους), όταν έσβησαν. Επιπλέον, βάζει εμάς τους ανθρώπους και τον πλανήτη μας Γῆ σε εξαιρετικά προνομιακή θέση. Κατά κάποιο τρόπο, αν είμαστε οι πρώτοι, τότε είμαστε σχεδόν εξίσου έκλεκτοί, όσο αν είμαστε οι μοναδικοί. Άραγε, είμαστε κάτι εξαιρετικά πολύτιμο στο Σύμπαν (ή και για το Σύμπαν);

γ. Και η θεολογική άποψη;

Στη Δυτική Ευρώπη, και κυρίως στη Βόρεια Αμερική, οι συζητήσεις για τους εξωγήινους είναι πολύ έντονότερες απ' όσο στην πατρίδα μας. Υπάρχουν σύλλογοι πολιτών που ασχολούνται ειδικά με

τά θέματα των «εξωγήινων», ειδικές ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο, κλπ.¹⁷ Εκεί έχει ήδη τεθεί το ερώτημα αν η συνάντησή με εξωγήινους θα έθετε σε άμφισβήτηση τις θρησκευτικές πεποιθήσεις κάποιων γίνων. Θεωρείται δε αυτονόητο ότι περισσότερο «κινδυνεύουν» οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των χριστιανών, αφού εμείς υποστηρίζουμε ότι ο Θεός ήλθε στη Γῆ (γενόμενος άνθρωπος), κι επομένως οι άνθρωποι έχουμε μια ξεχωριστή θέση σε όλο το Σύμπαν.

Κάποιοι έτεροδόξοι χριστιανοί πήραν πρωτοβουλίες. Συγκεκριμένα, ενδιαφέρον έχει η άποψη του ρωμαιοκαθολικού ιερέα José Gabriel Funes, σύμφωνα με την οποία η χριστιανική πίστη δεν έχει τίποτα να φοβηθεί από τη συνάντηση με εξωγήινους, αφού και αυτό θα πρέπει να γνωρίζουν τον αληθινό Θεό. Μάλιστα, ο Funes φτάνει στο σημείο να υποστηρίξει ότι «ο εξωγήινος είναι ο αδελφός μου»!¹⁸

Μια άλλη χρήσιμη πρωτοβουλία έδειξε ότι χριστιανοί (συμπεριλαμβανομένων των ορθοδόξων) που ζούν στις ΗΠΑ δεν θεωρούν ότι η συνάντηση με εξωγήινους θα έβλαπτε τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις σε ποσοστά 85 ή και 90%. Την έρευνα διεξήγαγε ο λουθηρανός θεολόγος Ted Peters, και τα συμπεράσματά της δείχνουν ότι δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στις απαντήσεις για τα διάφορα χριστιανικά δόγματα¹⁹, τουλάχιστον για τις ΗΠΑ.

17 Βλ., π.χ., www.astrobiology.com και www.ieti.org. Χαρακτηριστικό της πρώτης ιστοσελίδας είναι ότι την επισκέπτονται συχνά όσοι έκπονούν διδακτορική διατριβή στην Αστροβιολογία (που θα βρουν άραγε δουλειά;) και χαρακτηριστικό της δεύτερης ότι απευθύνεται στους ίδιους τους εξωγήινους (sic) προτείνοντάς τους τρόπους επικοινωνίας μαζί μας (στα αγγλικά). Καμιά απάντηση δεν αναφέρεται ως την ημέρα συγγραφής του άρθρου.

18 <http://padrefunes.blogspot.com/2008/05/extraterrestrial-is-my-brother.html>.

19 <http://www.counterbalance.net/etsurv/index-frame.html>.

Κάποιοι έτερόδοξοι χριστιανοί πῆραν πρωτοβουλίες. Συγκεκριμένα, ενδιαφέρον έχει ἡ ἄποψη τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ ιερέα José Gabriel Funes, σύμφωνα με τὴν ὁποία ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν ἔχει τίποτε νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ τὴ συνάντησιν με ἐξωγήνους, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν τὸν ἀληθινὸ Θεό. Μάλιστα, ὁ Funes φτάνει στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι «ὁ ἐξωγήνιος εἶναι ὁ ἀδελφός μου».

Εἶναι ὁμως ἔτσι τὰ πράγματα γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους;

Ὁ Ἅγιος Ἰουστίνος Πόποβιτς (Βράνιε Σερβίας 1894 – Ἱερὰ Μονὴ Τσέλιε Σερβίας 1979) ἀναδείχθηκε ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ εικοστοῦ αἰῶνος – ἴσως ὁ μεγαλύτερος. Τὰ συγγράμματά του φώτισαν διάφορες πτυχές τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας, ἀκολουθώντας κατὰ πόδας τὴν πατερικὴ γραμμὴ, καὶ μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ἐπικαιροποίησαν. Κατόρθωσε νὰ εἶναι καθημερινὸς καὶ ἀπλός, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἦταν διαχρονικὸς καὶ βαθυστόχαστος.

Ἡ σχέση του μετὰ τὸ θέμα μας φαίνεται νὰ εἶναι συμπτωματικὴ, ἀφοῦ δὲν ἀσχολήθηκε με ἐξωγήνους. Μιὰ δευτέρη ματιὰ ὁμως μᾶς θυμίζει ὅτι τίποτε στὴ ζωὴ τῶν Ἁγίων δὲν εἶναι «συμπτωματικὸ», ἀφοῦ αὐτοὶ πρῶτα παρέδωσαν τὸν ἑαυτό τους ἐντελῶς στὴ Θεία Πρόνοια, καὶ κατόπιν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοὺς καθοδηγοῦσε, ὥστε νὰ ἐκπληρώνουν τὰ θεῖα σχέδια. Ἐτσι λοιπόν, ἀξίζει νὰ προσέξουμε κάποιες ἐκφράσεις ποὺ «συμπτωματικὰ» χρησιμοποιεῖ στὸ σύγγραμμά του «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Οἰκουμενισμός», καὶ εἰδικότερα τὴν ἔκφρασή του «εἰς ὅλους τοὺς κόσμους». Τὴ βρίσκουμε συχνότατα:

1. «...ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον καὶ ἱερώτερον μυστήριον τοῦ Θεοῦ εἰς ὅλους τοὺς κόσμους» (σελ. 22).

2. «Ὁ Κύριος Ἰησοῦς, διὰ τοῦ θεανθρωπίνου Προσώπου Του, συμπεριλαμβάνει, διαπερᾶ, πληροῖ ὅλους τοὺς

κόσμους...» (σελ. 26).

3. «...μόνον διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦν τὸ τέλος καὶ τὸ παντέλος, τὸ νόημα καὶ τὸ παννόημα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως εἰς ὅλους τοὺς κόσμους» (σελ. 48).

4. «Ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς ... ἦνωσε ... τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὅλους τοὺς κόσμους καὶ ὅλην τὴν κτίσιν ...» (σελ. 84).

5. «Ὁ Θεάνθρωπος ... ἀνακαινίζει καὶ ἀθανατίζει καὶ ἀνιστᾶ καὶ ἀνυφοῖ καὶ αἰωνίζει καὶ θεοποιεῖ καὶ θεανθρωποποιεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς ὅλους τοὺς κόσμους...» (σελ. 211).

6. «... ὁ Θεάνθρωπος δικαιοῦται νὰ ζητᾶ ... νὰ Τὸν ἀγαπᾶ κάθε ἄνθρωπος περισσότερο ἀπὸ ... ὅποιονδήποτε καὶ ὁτιδήποτε εἰς ὅλους τοὺς ὁρατοὺς καὶ ἀοράτους κόσμους ...» (σελ. 217).

7. «Ἄλλως, χωρὶς τὴν ... ἀκολούθησιν ... τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ εἰς ὅλους τοὺς κόσμους ... ὁ ἄνθρωπος θὰ καταποντιστῇ ... » (σελ. 257).

Βλέπουμε ἐπομένως ὅτι ὁ Ἅγιος Ἰουστίνος χρησιμοποιεῖ ἐπανειλημμένα τὴν ἔκφραση «εἰς ὅλους τοὺς κόσμους», καὶ ἡ χρῆσις αὐτὴ μόνο τυχαία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι. Ἄλλωστε, ὑπάρχουν καὶ συναφεῖς ἐκφράσεις στὸ βιβλίον του ποὺ δείχνουν ὅτι πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολοῦν καὶ τὰ ἐκτὸς Πῆς: α) «... ὑπεράνω ὅλων τῶν οὐρανῶν ...» (σελ. 26-27 καὶ σελ. 40), β) «... τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ ... περι

τοῦ σύμπαντος ...» (σελ.152) καὶ γ) « ... ἐπὶ τοῦ πλανήτου τούτου... » (σελ. 171). Ὅλα αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι «τυχαῖα» ἢ «συμπτωματικά».

Ποῖο εἶναι ὁμως τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν; Μιὰ δεύτερη καὶ προσεκτικώτερη ἀνάγνωση δείχνει ὅτι ὁ καινοφανὴς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τονίζει διαρκῶς ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας σὲ ὅλους τοὺς κόσμους. Αὐτό, βέβαια, δὲν σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν ἐξωγήνιοι, ἀλλὰ κάτι ἐντελῶς διαφορετικό: ὁ ἀνθρώπος καλεῖται νὰ ζεῖ ἐν Χριστῷ, ἔστω κι ἂν βρεθεῖ σὲ ἄλλον πλανήτη, σὲ κάποιον «ἄλλο κόσμο». Ἄς δοῦμε, ὁμως, τίς σχετικές περιπτώσεις συστηματικά:

1. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ μοναδικὸ ἔμβιο ὄν μὲ νοημοσύνη στὸ Σύμπαν καὶ καλεῖται νὰ ζεῖ ἐν Χριστῷ σὲ οποιοδήποτε ἄλλο μέρος (πλανήτη) βρεθεῖ, ὅπως ἀκριβῶς πάνω στὴ Γῆ. [Κανένα σχόλιο.]

2. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἔμβια ὄντα μὲ νοημοσύνη στὸ Σύμπαν καὶ καλεῖται νὰ μεταφέρει τὸ μήνυμα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ὅπου κι ἂν βρεθεῖ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς Γῆς. Καλεῖται, μὲ ἄλλα λόγια, νὰ κάνει ἱεραποστολή, νὰ μεταφέρει τὸ μήνυμα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ὅπου κι ἂν βρεθεῖ ἐκτὸς Γῆς, ὅπως κάνει ἐπὶ Γῆς.

3. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἔμβια ὄντα στὸ Σύμπαν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα ἔμβια ὄντα δὲν ἔχουν ἠθικές καὶ ἀνίθικες ἐπιλογές. Δὲν ἔχουν, δηλαδή, *ἐλευθερία*. Κατὰ συνέπεια, μπορεῖ νὰ χρειαστεῖ νὰ συμβιώσει μὲ τέτοια *νοήμονα* ὄντα, χωρὶς νὰ ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ αὐτά, ἀσκώντας ὁ ἴδιος τὰ «θρησκευτικά του καθήκοντα», ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἀσκεῖ στὴ Γῆ. Θὰ ἐπικοινωνεῖ δηλαδή μὲ αὐτὰ τὰ ὄντα ὅπως ἐπικοινωνεῖ σήμερα μὲ ἓναν ὑπολογιστὴ ἢ μὲ ἓνα ρομπότ.

Ἴσως νὰ ὑπάρχουν κι ἄλλα ἐνδεχόμενα. Τὸ μόνο σίγουρο εἶναι ἡ μοναδικότητα

τῆς Θείας Οἰκονομίας γιὰ τὸν ἀνθρώπο. Ὁ Χριστὸς παρέσχε τὴ σωτηρία στὸν ἀνθρώπο *ἅπαξ διὰ παντός* καὶ ἡ Ἐκκλησία τὴν ὁποία ἱδρυσε εἶναι ἡ μοναδικὴ ταμιοῦχος τῆς Θείας Χάριτος.

Οἱ «ἄλλοι κόσμοι», κατὰ πᾶσα πιθανότητα, δὲν ἔχουν νοήμονα ὄντα. Ἀλλὰ κι ἂν ἔχουν, αὐτοὶ περιμένουν νὰ πάρουν κάτι ἀπὸ μᾶς, κι ὄχι ἐμεῖς ἀπὸ αὐτούς.

δ. Ἀλλὰ γιατί τόσος θόρυβος;

Μένει νὰ προβληματιστοῦμε καὶ μὲ ἓνα ἀκόμη ζήτημα, στὸ ὁποῖο ἀναφερθήκαμε στὴν εἰσαγωγή αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου: Γιατί οἱ γῆνιοι ἀσχολοῦνται τόσο πολὺ μὲ τοὺς ἐξωγήνιους;

Οἱ ἀπαντήσεις ἐδῶ εἶναι πολλές. Δὲν παραβλέπουμε τὸ γεγονός ὅτι τὸ θέμα *εἶναι* ἐνδιαφέρον. Σὲ καμμία περίπτωση, ὁμως, δὲν δικαιολογεῖ τὸ μελάνι καὶ τὴ μνήμη ὑπολογιστῶν ποὺ διατίθενται γι' αὐτό.

Τὰ οικονομικὰ κίνητρα ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ. Ἐπίσης, πολλοὶ ἀνθρώποι συνδυάζουν τὰ οικονομικὰ ὀφέλη μὲ τὴ χρῆση τῆς φαντασίας τους γιὰ τὸ τί θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν οἱ ἐξωγήνιοι ὡς «σῶμα». Αὐτὸ πάλι θεωρεῖται (αὐθαίρετα) ὅτι εἶναι παρόμοιο ἀλλὰ καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔχουν οἱ γῆνιοι (π.χ., «σῶμα» μὲ τέσσερα χέρια ἢ τρία μάτια). Πρόκειται συνεπῶς γιὰ μιὰ καλὴ *ἄσκηση φαντασίας*. Γιὰ πολλοὺς αὐτὸ γίνεται μαζὶ μὲ μιὰ ἄσκηση γνώσης τῶν Νόμων τῆς Φυσικῆς. Γιὰ παράδειγμα, ὅσοι ἔχουν κατανοήσει καλὰ ὅτι ἡ ταχύτητα τοῦ φωτός εἶναι ἀνυπερέβλητη προσπαθοῦν νὰ περιγράψουν ταξίδια ἀνάμεσα σὲ πλανῆτες τὰ ὁποῖα θὰ λαμβάνουν αὐτὸν τὸν περιορισμὸ ὑπ' ὄψη. Ἄλλοι, πάλι, περισσότερο «διαβασμένοι» ἐπιχειροῦν νὰ μπλέξουν κατοχυρωμένα πορίσματα τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν μὲ ἀπλές εἰκασίες γιὰ τίς ὁποῖες δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ

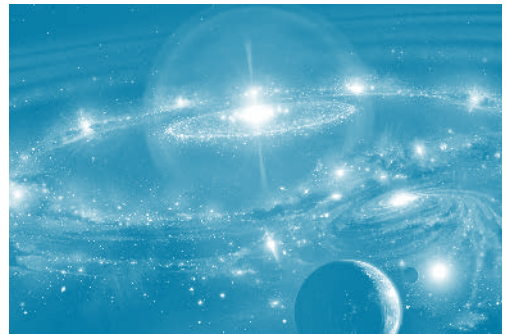
Τὸ κυριώτερο αἴτιο τῆς μυθοπλασίας φαίνεται νὰ παραμένει τὸ ἴδιο διαχρονικά: ἡ ἀνάγκη φυγῆς ἀπὸ τὴν καθημερινότητα.

Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φαντάστηκαν τὸν Μινώταυρο ἢ τὴς Σειρῆνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφεύγουν ὁ Θησέας κι ὁ Ὀδυσσεύς ἀντίστοιχα, ἔτσι οἱ σύγχρονοι «ἐξωγνινόπληκτοι» φαντάζονται ἐξωγήνιους μὲ περίεργες ιδιότητες (π.χ., σπαθιὰ δέσμης laser), ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφεύγουν οἱ σύγχρονοι «ἥρωες» ἢ «ἡμίθεοι» (π.χ. ὁ Flash Gordon).

ἐνδειξη (π.χ., γιὰ «σκουληκότρupes», ἢ γιὰ τὸ «Πολύ-Σύμπαν»).

Τὸ κυριώτερο, ὅμως, αἴτιο τῆς μυθοπλασίας φαίνεται νὰ παραμένει τὸ ἴδιο διαχρονικά: ἡ ἀνάγκη φυγῆς ἀπὸ τὴν καθημερινότητα. Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φαντάστηκαν τὸν Μινώταυρο ἢ τὴς Σειρῆνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφεύγουν ὁ Θησέας κι ὁ Ὀδυσσεύς ἀντίστοιχα, ἔτσι οἱ σύγχρονοι «ἐξωγνινόπληκτοι» φαντάζονται ἐξωγήνιους μὲ περίεργες ιδιότητες (π.χ., σπαθιὰ δέσμης laser), ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφεύγουν οἱ σύγχρονοι «ἥρωες» ἢ «ἡμίθεοι» (π.χ. ὁ Flash Gordon). Τὰ ἀντικειμενικὰ προβλήματα ἔχουν σχέση μὲ τὴν καθημερινότητα (ὁ Μινώταυρος ἔχει καὶ ἀνθρώπινες ιδιότητες, οἱ Σειρῆνες τραγουδοῦν τόσο ωραῖα, ὥστε νὰ παρασύρουν ἀνθρώπους), ἀλλὰ τὴν ὑπερβαίνουν. Καὶ πολλοὶ ἀνθρώποι ἀρέσκονται νὰ παραπονοῦνται ὅτι ἡ καθημερινότητα ὑπερβαίνει τὴς δυνάμεις τους. Τότε, ἀδυνατώντας νὰ λύσουν τὰ προβλήματα οἱ ἴδιοι, ταυτίζονται μὲ τὸν ἥρωα ποὺ τὰ ξεπερνᾷ.

Οἱ ψυχολόγοι, βέβαια, ἐντοπίζουν ἐδῶ τὰ προβλήματα ποὺ πρέπει νὰ ξεπεραστοῦν, τὸ Αὐτό (ἢ Id, ἢ «Τοῦτο») ἀπὸ τὸ Ἐγὼ τοῦ κάθε ἀπλοῦ ἀνθρώπου, σύμφωνα μὲ τὴ γνωστὴ ἀνάλυση τοῦ Freud²⁰.

Κι ὅταν τὸ Ἐγὼ ἀποδεικνύεται ἀδύναμο, τότε ἐπεμβαίνει τὸ Ὑπερεγὼ (Superego) μὲ τὴ μορφή τοῦ Θησέα ἢ τοῦ Ὀδυσσεύα ἢ τοῦ Flash Gordon, καὶ τὸ πρόβλημα ἢ λύνεται (φονεύεται ὁ Μινώταυρος), ἢ παρακάμπτεται (Σειρῆνες).

Οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, βέβαια, ξέρουμε τὴν ὁδὸ τῆς ἀσφαλούς διεξόδου ἀπὸ τὰ δυσχερῆ προβλήματά μας: προσευχόμαστε, κι ἔτσι ὁ Θεὸς συμπληρώνει τὴς ἀδυναμίες μας, ὥστε νὰ τὰ ἐπιλύσουμε. Τὰ πρότυπά μας, ὄχι «ἥρωες» καὶ «ἡμίθεοι», ἀλλὰ ἀπλοῖ ἀνθρώποι σὰν κι ἐμᾶς, ἔκαναν αὐτὸ ἀκριβῶς, προσευχή. Οἱ Ἅγιοι ἔτσι «πέτυχαν», ἐπειδὴ τοὺς βοήθησε ὁ Θεός. Τί κρίμα ποὺ πολλοὶ συνάνθρωποί μας δὲν ὑποπτεύονται κἂν τὴν ὁδὸ αὐτή!

20 Περιέχεται στὸ σύντομο βιβλίο του *Τὸ Ἐγὼ καὶ τὸ Αὐτό (Das Ich und das Es)*, τὸ ὁποῖο στὰ ἑλληνικὰ κυκλοφορεῖ μὲ Εἰσαγωγή Θανάση Χατζόπουλου (ἐκδόσεις Πλέθρον, 2008).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΟΡΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
Πτυχ. Φυσικῆς, M.Sc., Ph.D
Πτυχ. Θεολογίας

ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εν ὄψει τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἐπετείου τοῦ ἔτους 1821 εἶναι σκόπιμο νὰ ὑπομνησθοῦν ὀρισμένα γεγονότα τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὶς ἐπετείουσ αὐτές, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν διατυπωθεῖ ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους ὀρισμένων «ἀναθεωρητῶν τῆς ἱστορίας», ποὺ ἀμφισβητοῦν τὸν ρόλο τοῦ κλήρου καὶ ἐν γένει τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τὰ χρόνια μαύρης δουλείας τοῦ Γένους ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Συγκεκριμένα, μὲ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς λειτουργίας τοῦ κρυφοῦ σχολειοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιλογὴ τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτήν, τὰ ὁποῖα στηρίζουν τὴν ἄποψη γιὰ συντηρητικὴ στάση μερίδας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας τῶν χρόνων αὐτῶν, «οἱ ἀναθεωρητές» αὐτοὶ ἐπιδιώκουν τὴν ἀνατροπὴ τῆς διάχυτης ἐντύπωσης γιὰ τὸν καθοδηγητικὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας στὰ μαύρα αὐτὰ χρόνια.

Τὸ θέμα βέβαια εἶναι τεράστιο σὲ ἔκταση καὶ σὲ χρονικὴ διάρκεια (τέσσερις αἰῶνες), σὲ ποικιλία ἐκδηλώσεων πηγῶν καὶ ἀπόψεων καί, ὅπως εἶναι φυσικόν, γίνεται ἀφορμὴ γιὰ τέτοιου εἴδους συζητήσεις.

Δὲν εἶναι ὅμως εὐκόλο νὰ ἀμφισβητηθεῖ –καὶ αὐτὸ ἄλλωστε πιστοποιεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητῆς ἐξεχώρησε τὰ γνωστὰ προνόμια τῶν ραγιάδων στὸν Πατριάρχη τῆς Πόλης– ὅτι ἡ μόνη ὀργανωμένη πνευματικὴ δύναμη σὲ διάρκεια καὶ καθολικότητα γιὰ τοὺς ὑπόδουλους ἦταν τότε ἡ Ἐκκλησία. Εἶναι λοιπόν σὲ ἕνα τέτοιον πνευματικὸν ὀργανισμόν (ἀνέβηκαν ἀπὸ τὸ 1453 ἕως τὸ 1821 ἑβδομῆντα τρεῖς Πατριάρχες στὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον), ὅπως ἄλλωστε τὸ

ζοῦμε καὶ σήμερα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλων κινήματων καὶ ἰδεολογιῶν, ποὺ ἐκδηλώνονται ποικίλες διαθέσεις καὶ ἀπόψεις, προοδευτικὲς καὶ συντηρητικὲς, σωστὲς ἢ λαθιμένες, ποὺ συνιστοῦν τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ καὶ δράση.

Συνεπῶς ἡ ἐξαγωγή γενικῶν συμπερασμάτων βάσει ὀρισμένων περιστατικῶν ἐξαιτίας τῆς στάσεως τινῶν ἐκκλησιαστικῶν κύκλων, π.χ. γύρω ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ τὶς μεταφράσεις ἱερῶν κειμένων στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, εἶναι πολὺ πρόχειρη κρίση. Ὑπάρχουν ἱστορικὲς μαρτυρίες ὅτι τὰ χρόνια αὐτὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος ἦταν σπουδαστήριον –φυσικὰ καὶ θεολογικῶν γραμμάτων– ὅπου ἐγράφονταν νέα κείμενα,

*Ἡ μόνη ὀργανωμένη
πνευματικὴ δύναμη σὲ
διάρκεια καὶ καθολικότητα
γιὰ τοὺς ὑπόδουλους
ἦταν τότε ἡ Ἐκκλησία.*

μεταφράζονταν παλαιὰ στὴν δημοτικὴ, καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν κειμένων αὐτῶν μεταφέρονταν ἀπὸ πεζοπόρους μοναχοὺς σὲ μακρινὰ κέντρα τῆς Δύσεως, στὴ Βενετία, τὴ Βιέννη, τὴ Λειψία καὶ ἄλλοι, ὅπου λειτουργοῦσαν ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα, γιὰ νὰ τυπωθοῦν σὲ βιβλία καὶ νὰ διατεθοῦν στὸν λαὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ του καλλιέργεια καὶ τὴ συντήρηση τῆς ἐθνικῆς του αὐτοσυνειδήσεως. Εἶναι ἕνα γνῶσιον καὶ ἡρωϊκὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ ξεπηδάει ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας.

Μήπως τὸ ἔργο τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ποὺ μὲ μόνη δύναμη τὴ φλόγα τῆς ψυχῆς του γίνεται αἰτία γιὰ τὴν ἴδρυσιν

δημοσίων σχολείων για κοινά γράμματα και δέκα ελληνικών, δεν είναι μια γόνιμη συνάντηση της λαϊκής ψυχής με τον θναπόστολο, ο οποίος ήταν ο γνήσιος έκφραστής της;

Σε χίλιους πεντακόσιους πνευματικούς εργάτες υπολογίζονται από τον Κ.Ν. Σάθα οι λόγιοι κληρικοί της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Και μέσα σε αυτούς υπολογίζονται ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Νικηφόρος Θεοτόκης ως οι εισηγητές των φυσικών επιστημών στη σκλαβωμένη Ελλάδα του ΙΗ' αιώνα.

Αυτά, έτσι συνοπτικά, είναι ενδεικτικά και άποτελούν μια πρόχειρη αλλά αναπόσπαστη ιστορική μαρτυρία για τις επώνυμες, αλλά όχι ευάριθμες μορφές της Εκκλησίας που έγιναν όδηγοι του Γένους σε μια εποχή αναγκαστικής ΐσως απουσίας κάθε άλλης πνευματικής ΐστίας, ή δράση των οποίων απασχόλησε τους ιστορικούς έρευνητές της νεοελληνικής μας ζωής.

Ελάχιστα όμως μελετήθηκε από τους ανθρώπους των Γραμμάτων μας και ή δημιουργική συμβολή του άπλου παπά ή και καλόγηρου στη διαμόρφωση της συλλογικής συνείδησης της νεοελληνικής ζωής. Και όμως, ό,τι άγνοήθηκε από την επίσημη ιστοριογραφία τό διέσωσε ή λαϊκή παράδοση, τό κατέγραψε τό δημοτικό τραγούδι, έγινε έμπνευση ταλαντούχων εργατών του χρωστήρα. Έμφανίζεται όμως τό παράδοξο στις ήμέρες μας, άνθρωποι που κατάγονται από τον λαό και ΐσχυρίζονται ό,τι συνδέονται ιδεολογικά μαζί του να άμφισβητούν ό,τι ή λαϊκή παράδοση διέσωσε για τη συμβολή των άπλων ιερωμένων στη στοιχειώδη, αλλά τόσο ζωτικής σημασίας, παιδευση των έλληνοπαιδων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, με αυτό που ονομάστηκε «κρυφό σχολείο», με επιχείρημα την έλλειψη ιστορικών μαρτυριών και την άνοχη των Τούρκων για τη λειτουργία των σχολείων για τους ραγιάδες, βάσει προνομίων τα όποια εκχωρήθηκαν

άπό τον Πορθητή στον Πατριάρχη.

Κανείς δεν ΐσχυρίστηκε βέβαια ό,τι αυτές οι άυτοσχέδιες προσπάθειες των άπλων κληρικών, οι όποιοι επιχείρησαν να καλύψουν τό τεράστιο αυτό κενό, ήταν ΐκανές να ΐξαλείψουν τη γενική άμάθεια, ή όποία ήταν συνέπεια της βαρειάς σκλαβιάς σε άσιάτη δυνάστη. Άλλά κανείς πάλι δεν μπορεί να ΐξογράψει εκείνο που σημειώνει στον πρόλογο των *Μαυρόλυκων* ο Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, όταν αναφέρεται στην πιο σκοτεινή περίοδο της Τουρκοκρατίας, στα πρώτα ΐκατό χρόνια της παρατεταμένης δουλείας, την εποχή της μεγάλης όθωμανικής άκμης. «Τότε», γράφει ο Πετσάλης, «άκούσθηκε τό πρώτο σάλεμα των ραγιάδων. Κανένας δεν τό ΐωσε, κανένας δεν τό υποψιάσθηκε, παρ ό μόνον ή Έκκλησία ή μάννα, ή παπαδοσύνη. Όχι μόνο τό κεφάλι, όχι μόνον οι δεσποτάδες, με τό παπαδαριό, ό άγράφματος παπάς, ό χωριατόπαπας. Άυτός τό ΐωσε τό πρώτο σάλεμα, τό ΐωσε, χωρίς καν να τό καταλάβει, ως ΐπρεπε, όχι τόσο γιατί άυτός παράστεκε τον ραγιά στον μαρτυρικό του δρόμο, όσο γιατί τό σάλεμα δεν ήταν άπό συνείδηση ελληνική, αλλά άπό συνείδηση χριστιανική, όχι του έλληνισμού, αλλά της χριστιανοσύνης, τό σάλεμα τό πρώτο».

Άπό αυτό τό κατώτατο σκαλι του έθνικού μαρασμού παρέλαβε τον λαό της ή Έκκλησία, για να τον άνακουφίσει και να τον άναδείξει άργότερα, με τη συνδρομή και άλλων έθνικών παραγόντων, αιώνες μετέπειτα, όρμητικό διαφεντευτή της έλευθερίας του.

Με τέτοιες λοιπόν άναμφισβήτητες ιστορικές περιγαιπνές, γιατί να πλάσει ΐναν μύθο περι το κρυφού σχολείου, για να στηρίξει τό κύρος της ή Έκκλησία, όταν «και οι λίθοι κεκραΐονται» για τη μεγάλη της συνεισφορά στη σωτηρία του Γένους στους σκοτεινούς εκείνους χρόνους;

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΦΡΙΚΗ ΣΤΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ...

«Σεισμό» προκάλεσε η επιτυχία της Υπηρεσίας Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκλήματος της Αστυνομίας να συλλάβει στο Περιστέρι έναν αδίστακτο 40χρονο παιδόφιλο, που προσέλκυε τα ανήλικα θύματά του μέσω Internet και Facebook, αλλά και συχνάζοντας σε καφετέριες κοντά σε σχολεία.

Ήταν τέτοια η εγκληματική δράση του, ώστε η Εισαγγελία Αθηνών έδωσε άμέσως στη δημοσιότητα τα στοιχεία και φωτογραφίες του κατηγορουμένου για σωρεία κακουργημάτων και πλημμελημάτων Φίλιππου Λεβέντου, ώστε να εξακριβωθεί το εύρος των εγκλημάτων του με θύματα παιδικές και εφηβικές ψυχές.

Αμέσως μετά τη δημοσιοποίηση των στοιχείων και των φωτογραφιών του Λεβέντου, έντρομοι πολλοί γονείς άρχισαν να ρωτούν τα παιδιά τους και να έρευνούν τις επικοινωνίες τους στο διαδίκτυο, αναζητώντας τυχόν επαφές τους με τον άρρωσטיμένο άνδρα. Σύμφωνα με πληροφορίες, δεκάδες οικογένειες ανακάλυψαν στους υπολογιστές των παιδιών τους επικοινωνίες του δράστη μαζί τους και προέβησαν σε καταγγελίες στη Δίωξη Ηλεκτρονικού Έγκλήματος.

Ο Λεβέντος συνελήφθη επ' αυτοφώρω, λίγο πριν άσεληγήσει σε ένα αγόρι 13 ετών, που είχε παρασύρει στο αυτοκίνητό του, αφού πρώτα είχε με ύπομονη επικοινωνήσει μαζί του μέσω της πλαστικής σελίδας του στο Facebook, στην οποία παρουσιαζόταν ως 25χρονος έλκυστικός νεαρός, με ψεύτικες φωτογραφίες και το ψευδές ονοματεπώνυμο «Κωνσταντίνος Γεωργιάδης».

Με το ίδιο πλαστό προφίλ στο Facebook, ο Λεβέντος είχε συναντήσει προ καιρού και μια 14χρονη κοπέλα, η οποία έπεσε θύμα και της δικής της ψεύτικης παρουσίας στο

ίδιο κοινωνικό δίκτυο. Δυστυχώς, η 14χρονη, ύποδυόμενη έναν 16χρονο έφηβο, έκλεισε το ραντεβού της με τον άγνωστο της «Γεωργιάδακη» σε άγνωστο μέρος και χωρίς να συνοδεύεται από κάποιον άλλο. Αποτέλεσμα ήταν ο έκνευρισμός του παιδόφιλου, ο οποίος οδήγησε την κοπέλα με τη βία στο σπίτι του, όπου την κούρεψε, για να μοιάζει με αγόρι, την βίασε, την έβαλε στο αυτοκίνητό του και την πέταξε στη μέση του δρόμου, μέσα στη νύχτα, για να την μαζέψει ένα περιπολικό της Άμεσης Δράσης.

Η εγκληματική δράση του παιδόφιλου από το Περιστέρι αναδεικνύει για άλλη μία φορά την αδήριτη ανάγκη να ενημερωθούν κατάλληλα γονείς και παιδιά, ώστε τα τελευταία να αποκτήσουν μια δημιουργική και ασφαλή σχέση με το Internet, αποφεύγοντας με επιτυχία κάθε κίνδυνο.

Ειδικότερα, τα παιδιά πρέπει να εκπαιδευτούν στη σωστή και ασφαλή χρήση των κοινωνικών δικτύων, όπως το Facebook. Πρέπει να γνωρίζουν ότι οι φωτογραφίες που δημοσιεύουν εκεί μπορούν να γίνουν κτήμα όλων των χρηστών του διαδικτύου, και συνεπώς δεν πρέπει να προβάλλουν προσωπικά στοιχεία, φωτογραφίες και γενικώς δεδομένα που ενδέχεται να τα φέρουν σε δύκολη θέση. Μάλιστα, ακόμη και αν μετανιώσουν και διαγράψουν κάποιες πληροφορίες από τη σελίδα τους, αυτές θα έχουν ήδη διακινηθεί στο διαδίκτυο προς κάθε κατεύθυνση.

Επίσης, τα παιδιά δεν πρέπει να αναρτούν φωτογραφίες τους στο Internet, πρέπει να προσέχουν ποιούς προσθέτουν ως φίλους στη σελίδα τους και δεν πρέπει να δίνουν σε κανέναν τον κωδικό πρόσβασης στο προφίλ τους, ώστε κανείς να μην μπορεί να το διαχειριστεί.

Παράλληλα, τὰ παιδιά πρέπει νὰ καταλάβουν ὅτι συχνὰ στὸ διαδίκτυο ἄνθρωποι ἐμφανίζονται μὲ ψεύτικα στοιχεία, καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας τρόπος, γιὰ νὰ τοὺς δοῦν καὶ νὰ ἐλέγξουν τὴν πραγματικὴ ταυτότητά τους. Ἐδῶ οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ἐπιμείνονται μὲ ἐπιχειρήματα στὰ παιδιά τους νὰ μὴν ἐπικοινωνοῦν στὸ Internet μὲ ἀγνώστους. Ἰδιαίτερα, ὀφείλουν νὰ τοὺς ὑπογραμμίσουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ συναντήσουν ποτὲ μόνον τοὺς ἀπὸ κοντὰ κάποιον ποὺ γνώρισαν στὸ διαδίκτυο.

Τέλος, οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ρωτοῦν συχνὰ τὰ παιδιά τους ἂν πιέζονται ἀπὸ κάποιους, γιὰ νὰ συναντηθοῦν μαζί τους, ἢ ἂν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ προτάσεις δελεαστικές, περιέργες, ἀκατανόητες, ἐκφοβιστικὲς ἢ προσβλητικὲς ποὺ τοὺς γίνονται μὲσῶ διαδικτύου. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, οἱ γονεῖς πρέπει νὰ καταγγέλλουν στὴ Δίωξη Ἡλεκτρονικοῦ Ἐγκλήματος ὅποιαδήποτε διαδικτυακὴ παρενόχληση τῶν παιδιῶν τους.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΤΟ «ΔΙΚΑΙΩΜΑ» ΣΤΗΝ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ

Συνεκλονίσθη πρὸ καιροῦ ἡ ὑφίλιος ἀπὸ τὴν ἀνανδρὴ δολοφονία δώδεκα ἐργαζομένων στὸ γαλλικὸ σατιρικό περιοδικὸ *Charlie Hebdo* ἀπὸ φανατικούς – ἐξτρεμιστὲς μουσουλμάνους. Σύσσωμος ὁ δυτικὸς κόσμος κατεδίκασε τὴν τρομοκρατικὴ αὐτὴ ἐπίθεσι καὶ ὑπεραμύνθη τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τὸ ὁποῖο ἐπλήγη ἀπὸ τὴν ἐνέργεια αὐτή.

Σὲ κάποιες βαθύτερες καὶ πιὸ ψυχραυγες ἀναλύσεις ἀνεδύθη τὸ πρόβλημα μὲ τὴν λεγομένη ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐπικλήσι τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ. Οἱ ἀναλυτὲς ἔθεσαν ἐρωτήματα: Ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει αὐτὸ τὸ δικαίωμα; Ὑπάρχουν ὅρια στὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου; Κάποιοι ὑπεστήριξαν ἀκόμη καὶ τὸ «δικαίωμα στὴν βλασφημία», ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐλευθερία ἐκφράσεως καὶ λόγου πρέπει νὰ καλύπτει καὶ αὐτὸ ποὺ γιὰ κάποιους θεωρεῖται βλασφημία. Ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ γελοιογραφικὰ σκίτσα ποὺ ἀναπαριστοῦσαν τὸν προφήτη Μωάμεθ, ἀπαράδεκτα καὶ βλάσφημα γιὰ τοὺς μουσουλμάνους, ἀφοῦ ἡ θρησκεία τους ἀπαγορεύει τὴν ἀπεικόνισι τῶν ἱερῶν τους προσώπων. Αὐτὰ τὰ σκίτσα, ποὺ εἶχε δημοσιεύσει πρὸ ἐτῶν

τὸ γαλλικὸ περιοδικό, ἐδίστασαν νὰ ἀναδημοσιεύσουν μεγάλες ἐφημερίδες τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ἐπικαλούμενες σεβασμὸ στὰ πιστεύω τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου καὶ αὐτολογοκρισία, γιὰ νὰ μὴν ἐνοχλήσουν τοὺς ἀναγνώστες τους. Ἀντιγράφομε ἀπὸ τὴν εἰδησεογραφία ἀπὸ τὸ διαδίκτυο: «Ἀμερικανικὲς ἐκδόσεις καὶ ὄργανισμοί, περιλαμβανομένων τῶν *New York Times*, *Wall Street Journal* καὶ τῶν πρακτορείων Reuters καὶ Associated Press, ἀποφάσισαν περὶ τοῦ ἀντιθέτου [δηλ. νὰ μὴ δημοσιεύσουν τὰ ἐπίμαχα σκίτσα]. Ὁ ἐκδότης τῆς *Philadelphia Inquirer* Μπιλ Μάρμοου δῆλωσε στὸ Ρόιτερς: “Δὲν θὰ ἀναδημοσιεύσουμε κάτω ἀπὸ ὅποιεςδήποτε συνθήκες τὰ σκίτσα. Δὲν τίθεται δίλημμα ἀνάμεσα στὸ νὰ προσβάλλεις δεκάδες ἑκατομμύρια μουσουλμάνους καὶ νὰ περιγράψεις κάτι μὲ λέξεις”» (<http://news247.gr/>).

Καὶ στὴν χώρα μας πρὸ ὀλίγων μηνῶν κάποιος κακοήθης ἀνέβασε στὸ διαδίκτυο μίαν κακόγουστη φωτογραφία, «γελοιοποιώντας» τὸν ἅγιό Γέροντα τῆς ἐποχῆς μας Παῖσιο καὶ ὀνομάζοντάς τον Πάτερ «Παστίσιο». Μὲ μίνυσι ποὺ ὑπεβλήθη ἐδιώχθη ὁ συγκεκριμένος ἄνθρωπος καὶ κατεδι-

κάσθη από το Δικαστήριο. Και τότε εϋρέθησαν οϋκ ὀλίγοι ὑπερασπιστὲς τοῦ κακοήθους, ἐπικαλούμενοι τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκφράσεως. Περισσότερο ἐχέφρονες φωνὲς εἶχαν καὶ τότε θέσει τὸ ὅλο ζήτημα στὶς σωστὲς του βάσεις: Ἐὰν ὁ νόμος προστατεύει τοὺς ζῶντες ἀπὸ ὕβρεις, συκοφαντίες καὶ κακοήθειες, πῶς καὶ γιατί θὰ ἀφήσωμε ἀπροστατεύτους τοὺς προσφιλεῖς μας νεκρούς;

Ἡ σύγχυσις περὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκφράσεως γίνεται, ἐπεὶδὴ μερὶς τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἔχει ἐκλάβει τὴν ἐλευθερία ὡς ἀσυδοσία. Ἐδῶ καὶ πολλοὺς αἰῶνες ἡ Ἁγία Γραφή ἐπισημαίνει ὅτι κάποιοι ἄνθρωποι, «*δοῦλοὶ ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς*» (Β΄ Πέτρ. 2: 19), ἐπικαλοῦνται ὡς πρόσχημα τὴν ἐλευθερία γιὰ τὶς ἀξιοθρήνητες πράξεις τους. Αὐτὴ ἡ νοοτροπία εἶναι ποῦ ὠθεῖ κάποια μυαλὰ νὰ προσβάλλουν ἀσυστόλως τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τῶν ἀνθρωπίνων πολιτισμῶν καὶ νὰ τὸ θεωροῦν αὐτό, δυστυχῶς, πρόοδο καὶ ἐκσυγχρονισμό.

Ἡ αὐτοπειθαρχία, ἡ αὐτολογοκρισία, τὸ «*ἔρκος ὁδόντων*» (Ὁμηρος), ἀποδεικνύει στὴν πράξι τὸν σεβασμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν ἐμπειριῶν τοῦ ἄλλου, τοῦ ἀλλοθρήσκου καὶ ἀλλοδόξου ἀνθρώπου. Τοῦναντίον, ἡ ὑπέρβασις τῶν ὀρίων, ἡ «*γελοιοποίησις*» καὶ ἡ ὑποτίμησις τῆς θρησκείας τοῦ ἄλλου φανερῶνει τὸν φανατισμὸ καὶ τὴν μισαλλοδοξία μας, ἔστω καὶ ἐὰν τὴν καλύπτωμε πίσω ἀπὸ ἡχηρὰ προσωπεῖα ὅπως ἐλευθερία τέχνης, λόγου, ἐκφρά-

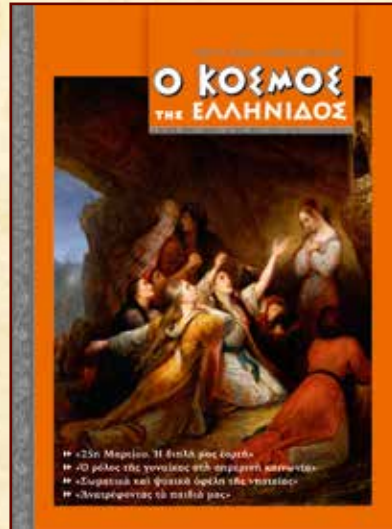
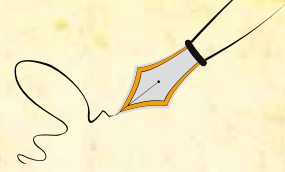
σεως κ.λπ. Δικαίωμα στὴν βλασφημία σημαίνει καταπάτησι τοῦ δικαιώματος τῆς πίστεως τοῦ ἄλλου. Γι' αὐτὸ καὶ τέτοιο δικαίωμα δὲν ἀναγνωρίζεται οὔτε στὴν οἰκουμενικὴ διακήρυξι τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε στὴν νομικὴ ἐπιστήμη, οὔτε στὶς ἠθικὲς παραδόσεις τῶν μεγάλων πολιτισμῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὑπενθυμίζομε ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαία τραγωδία οἱ Πέρσες ἐνίκηθησαν, ἐπεὶδὴ δὲν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τῶν ἀντιπάλων τους Ἀθηναίων. Ἡ ὕβρις ἐπέφερε τὴν τίσι.

Γιὰ τοὺς πιστοὺς χριστιανοὺς οὔτε δικαίωμα στὴν βλασφημία ὑπάρχει, ἀλλὰ οὔτε καὶ δικαίωμα στὴν ἀντεκδίκησι. Γιὰ τὴν πρώτην διαβάζομε στὸ ἱερὸ Εὐαγγέλιο ὅτι ἡ μεγαλυτέρα βλασφημία εἶναι ἡ «*βλασφημία κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*» (Ματθ. 12: 31), ἡ ἄρνησις δηλαδὴ τῆς σωτηριώδους δυνάμεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὴ ἡ ἄρνησις συμπίπτει μὲ τὴν ἀμετανοσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ γι' αὐτὸ καθίσταται ἀσυγχώρητος. Γιὰ τὴν δευτέρα σημειώνομε ὅτι ἡ ἐκδίκησις κατὰ τὴν χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἀνίκηει μόνον στὸν Θεὸ καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ στὸν ἀνθρώπο. «*Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω*», γράφουν ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη (Ρωμ. 12: 19, Ἐβρ. 10: 30, Δευτ. 32: 35). Δὲν ὑπάρχουν δίκαια ἐγκλήματα, καὶ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ γίνεται συμφώνως πρὸς τὴν προτροπὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου «*μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νικά ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν*» (Ρωμ. 12: 21).

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

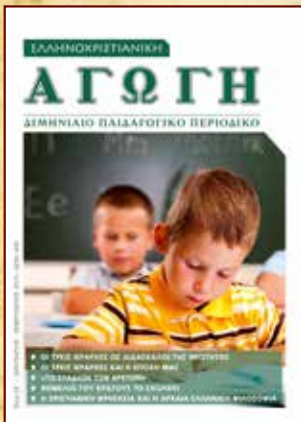
Διόρθωσις: Στὸ προηγούμενο τεύχος, *Ακτίνες* 749 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2015) ξέφυγαν κάποιες σημαντικὲς ἀβλεψίες, γιὰ τὶς ὁποῖες ἀπολογούμεθα. Στὴ σελ. 32 (β' στίλν, 3η παρ.), τὸ σωστὸ εἶναι «*στὴν τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ Φιλοκτίτης*», καὶ ὄχι βεβαίως... «*στὴν τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ Εὐριπίδης*»!!! Στὴν ἴδια παράγραφο, τὸ ὄνομα Αὐτουργὸς κακῶς τίθεται ἐντὸς εἰσαγωγικῶν. Στὴ σελ. 37 (α' στίλν, 2η παρ.), τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐμφανίζεται ὡς πρόσωπο ὄχι στὴν *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, ἀλλὰ στὴν *Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*.

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τήν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στόν ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναῖκα, στήν πνευματική καί κοινωνική της παρουσία.

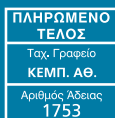

Ἕνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης γιά ἐκπαιδευτικούς καί γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τόν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καί τή σφραγίδα τῆς πίστες καί τῆς παιδείας.

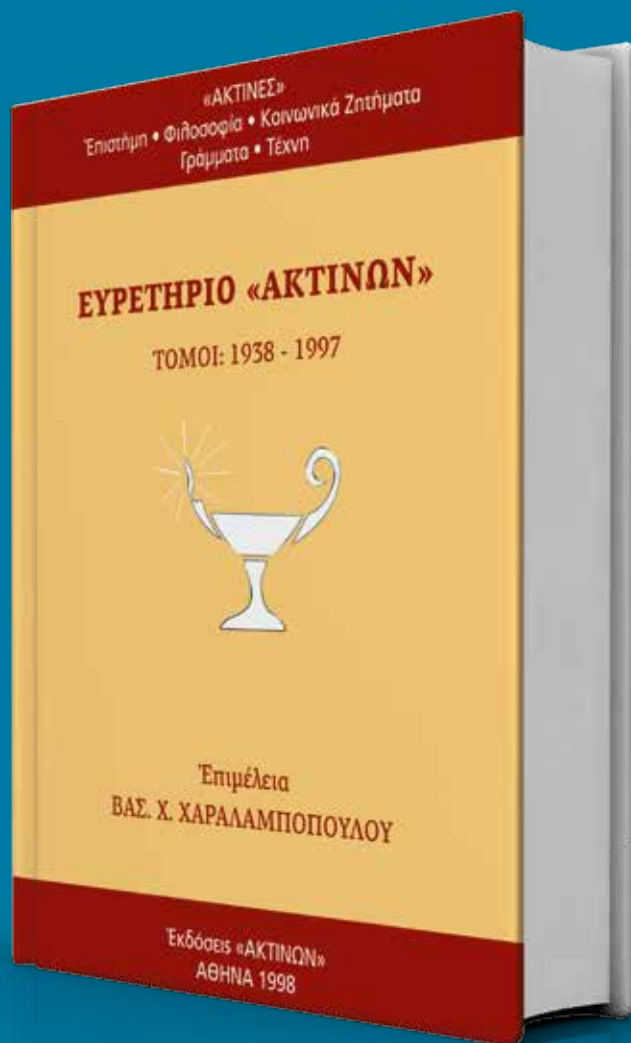
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπό τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιά τὰ Ἑλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες» καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθῆνα, Τηλ. 210 32.35.023